

**HZ. PEYGAMBER'İN YETİMLERE
KARŞI DAVRANIŞI**

Şadiye YILMAZ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Nihat YATKIN
2016
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Şadiye YILMAZ

HZ. PEYGAMBER'İN YETİMLERE KARŞI DAVRANIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Nihat YATKIN**

ERZURUM -2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

08./04./20016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Hz. Peygamber'in Yetimlere Karşı Davranışı " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ ☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08.04.2016

Şadiye YILMAZ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Nihat YATKIN danışmanlığında, Şadiye YILMAZ tarafından hazırlanan bu çalışma 04/03/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nihat YATKIN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Harun ÖZÇELİK

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	1

GİRİŞ

KAVRAMLAR VE YETİMİN İSLÂM ÖNCESİ KONUMU	1
I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	2
A. Lugat Anlamı.....	2
B. Terim Anlamı.....	5
C. Yetim Kelimesi İle İlgili Diğer Kavramlar.....	7
II. YETİMİN İSLÂM'DAN ÖNCEKİ KONUMU.....	10
A. İslâm'dan Önce Arap Toplumunun Yetimlere Karşı Tutumu.....	10
B. Yetimin Mallarına Karşı Olumsuz Uygulamalar.....	13
C. Yetimlere Yapılan Diğer Haksız Muameleler	18

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DİNİNİN YETİMLERE BAKIŞI

1.1. KUR'AN-I KERİM'İN YETİMLERE BAKIŞI.....	20
1.1.1. Yetimlerle İlgili Hukuki Hükümler	21
1.1.1.1. Yetimlerin Yetiştirilmesi	21
1.1.1.2. Yetimin Malına En İyi şekilde Yaklaşmanın Gerekliği	26
1.1.2. Yetimlere İyi Muameleyi Emreden Ayetler	27
1.2. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN YETİMLERLE İLİŞKİSİ	28
1.2.1. Hz. Peygamber'in Gözetimindeki Yetimler	28
1.2.1.1. Peygamber (s.a.s.)'in Kendi Evinde Barındırdığı Yetimler	28
1.2.1.1.1. Hz. Hatice'nin oğlu Hind	29
1.2.1.1.2. Sevede'nin Çocukları.....	29
1.2.1.1.3. Peygamber (s.a.s.)'e Vasiyyet Edilmiş Olan Yetimler	31
1.2.1.1.4. Hz. Ümmü Seleme'nin Çocukları.....	33
1.2.1.1.5. Hz. Ümmü Habibe'nin Kızı Habibe	37
1.2.1.1.6. Hz. Enes b. Mâlik.....	38

1.2.1.1.7. Sumeyte el-Leysiye.....	40
1.2.1.1.8. Hz. Aişe'nin Evinde Barınan Yetimler	40
1.2.1.1.9. Hz. Meymune'nin Yetimi	43
1.2.2. Yetim Olarak Yetişen Sahâbîler	43
1.2.2.1. Zübeyrb. Avvam	44
1.2.2.2. Ebu Hüreyre.....	46
1.2.2.3. Zeydb. Erkam	49
1.2.2.4. Abdullahel-Müzenî	52
1.2.2.5. Uteybe'nin Kölesi Sehl.....	54
1.2.2.6. Zeyd b. Sabit.....	54
1.2.2.7. Umeyrb. Sa'd.....	56
1.2.2.8. Sehl b. Sa'd.....	59

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN YETİMLERE KARŞI DAVRANIŞLARI

2.1. YETİMLERE İYİLİK ETMEK İLE İLGİLİ SÖZ VE UYGULAMALARI ..61

2.1.1. Yetimlerinin Arsalarının Bağışlanmasını Kabul Etmemesi	61
2.1.2. Yetim Kızın Çeyiz Masrafını Ödemesi	62
2.1.3. Yetimleri Akrabalarına Tercih Etmesi	62
2.1.4. Şehid Olan Yetim Hakkındaki Müjdesi	63
2.1.5. Babası Şehid Olan Yetime Hurmalık Bağışlaması.....	64
2.1.6. Yetim Çocuğa Deve Verilmesi.....	65
2.1.7. Çobanlık Yapan Yetim Çocuğun Koyunlarına Bereket Duasında Bulunması..	66
2.1.8. Babası Şehid olan Yetime Baba Olması.....	68
2.1.9. Cafer'in Yetim Kalan Çocuklarıyla Yakından İlgilenmesi	69
2.1.10. Peygamber (s.a.s.)'in Küçük Yetimle Şakalaşması.....	72
2.1.11. Yetimi Himaye Edenin Cennette Kendisine Çok Yakın Olacağını Müjdelemesi	73
2.1.12. Yetimleri İçin Evlenmeyen Kadının Kendisinin Hemen Arkasından Cennete Gireceğini Müjdelemesi	75
2.1.13. Yetimin Başını Okşaması ve Bunu Tavsiye Etmesi.....	77
2.1.14. Yetim Barındıran Evin En Hayırlı Ev Olduğunu Müjdelemesi	78

2.1.15. Yetime Yapılan İyiliğin Ateşe Karşı Siper Olması	79
2.1.16. Üç Yetim Yetiştirmenin Büyük Mükâfata Kavuşturacağını Müjdelemesi	80
2.1.17. Yetimleri Sevindirenlerin Cennette Ferah Evine Sahip Olacağını Müjdelemesi	80
2.1.18. Yetime Merhamet Edene Allah'ın Azap Etmeyeceğini Müjdelemesi	81
2.1.19. Yetimin Ağlatılmasından Sakındırması	82
2.1.20. Cahiliyyede İken Yetime Yardım Edeni Övmesi.....	83
2.1.21. Yetim Çağrılmayan Sofraya Şeytan Yaklaşır	84
2.1.22. Mahkemede Yetimi Gözetmesi	86
2.1.23. Yetim Malını Korumaya Özen Göstermesi.....	87
2.1.24. Akraba Olan Yetime Verilen Nafaka	87
2.1.25. İki Zayıfın Hakkı Konusundaki Duası	88
2.2. YETİMLER HAKKINDAKİ KUR'AN AYETLERİNİ UYGULAMA ŞEKLİ	89
2.2.1. Kur'an'da "Yetim Kadınlar" Tabiri	89
2.2.2. Mal Yardımında Bulunmak.....	91
2.2.3. Yetimin Karnını Doyurmak.....	91
2.2.4. Yetime İkramda Bulunmak	92
2.2.5. Yetimleri Barındırmak, Onlarla Bir Arada Yaşamak.....	93
2.2.6. Yetimleri Mirastan Rızıklandırmak ve Onlara Güzel Söz Söylemek	94
2.2.7. Yetimi Üzmemek ve Kötü Davranmamak	95
2.2.8. Yetimlere İyilik Etmek	96
2.2.9. Ganimet Mallarından Yetimlere Pay Ayrılması.....	97
2.2.10. İsrailoğullarına Yetimlerle İlgili Tavsiye	97
2.2.11. Yetime İnfak Etmek	98
2.2.12. Yetim Malının Korunması.....	101
2.2.13. Yetimlerin Haklarını Gözetmek İçin Çok Evlilik	104
2.2.14. Yetimin İstikbalinin Düşünülmesi.....	107
2.2.15. Yetimlerin Islahı.....	108
2.3. HZ. PEYGAMBER'İN ŞEHİT AİLELERİYLE YAKINDAN İLGİLENMESİ	109
2.3.1. Şehit Ailelerini Ziyaret Etmesi ve Kederlerine Ortak Olması	110

2.3.2. Şehit Yakınlarını Onurlandırması	112
2.3.3. Şehit Ailelerine Yemek Hazırlatması ve Konuk Etmesi	114
2.3.4. Şehit Çocuklarına Özel Değer Vermesi	115
2.3.5. Şehit Ailelerine Bağışta Bulunması ve Onların Maddî İhtiyaçlarını Karşılamaı	116
2.3.6. Şehit Eşleriyle Evlenmesi ve Çocuklarını Himayesine Alması	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMDA YETİM ÇOCUKLAR VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMLARI

3.1. İSLÂM HUKUKUNDA YETİMLERE YÖNELİK DÜZENLEMELER..... 120

3.1.1. Hıdâne (الحداثة)	120
3.1.1.1. Hıdâne Hakkında Öncelik.....	122
3.1.2. Tebenni	124
3.1.3. Yetimler İçin Mali Kaynak Oluşturma.....	124
3.1.3.1. Zekât	124
3.1.3.2. Fey' ve Ganimet	125
3.1.3.3. Vakıflar	125
3.1.3.4. Miras Taksiminde Hazır Bulunan Yetimlere Hisse Verilmesi	126
3.1.3.5. Bağışlar	127
3.1.4. İslâm Devletinin Yetimlere Sahip Çıkması.....	127
3.1.4.1. Erzak Yüklü Deveyi Yetimlere Teslim Etmesi	128
3.1.4.2. Fethedilen Arazileri Yetim ve Fakirlerin Yararına Çalıştırması	129
3.1.4.3. Yetimlere Eliyle Yemek Yapıp Yedirmesi.....	130
3.1.4.4. Yetim Mallarını Yetimler Yararına Ticaretle Çalıştırmayı Emretmesi ..	130

3.2. İSLÂM TARİHİNDE YETİMLERE YÖNELİK VAKIF VE

KURULUŞLAR..... 131

3.2.1. Zürrî Vakıflar (Aile vakıfları)	132
3.2.2. Avâız Vakıfları.....	132
3.2.3. Esnaf Sandıkları	132
3.2.4. Orta Sandıkları	133
3.2.5. İcâr-ı Sağîr	133
3.2.6. Külhanbeyi Kurumu	133

3.2.7. Islahhaneler	134
3.2.7.1. Niş Islahhanesi	134
3.2.7.2. Rusçuk ve Diğer Islahhaneler	134
3.2.8. Mekteb-i Sanayi	135
3.2.9. Daru's-Şafaka	135
3.2.10. II. Abdulhamid Dönemindeki Kurumlar	135
3.2.10.1. Daru'l-Hayr-ı Âlî	135
3.2.10.2. Cem'iyet-i İmdadiye	136
3.2.10.3. Esirgeme Derneği	136
3.2.11. Himaye-i Etfal Cemiyeti	136
3.2.12. Daruleytam	136
3.2.13. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	137
3.3. ÇOCUK ESİRGEME KURUMLARININ AMACI VE KÖTÜYE	
KULLANILMAMASI	137
3.4. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) YETİMLERLE İLGİLİ TAVSİYESİNİN	
ÇOCUK ESİRGEME KURUMLARINA KATKILARI	139
3.4.1. Ailevi Himayesi Sağlayamamaktadır	139
3.4.2. Bütün Muhtaç Çocuklara Hizmet Ulaştırılamamaktadır	140
3.4.3. Yetim Çocukların Eğitimi ve Topluma Kazandırılması Konusunda Atılan	
Adımlar Yetersiz Kalmaktadır	140
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	146
ÖZGEÇMİŞ	154

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HZ. PEYGAMBER'İN YETİMLERE KARŞI DAVRANIŞI

Şadiye YILMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nihat YATKIN

2016, 154 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Nihat YATKIN

Doç. Dr. Harun ÖZÇELİK

Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR

Hiç bir şeye ihtiyacı olmayan Allah, insanları birbirlerine muhtaç olarak yaratmıştır. Savaşlar ve doğal afetler çocukların yetim, kadınların dul kalmasına sebep olmuştur. Ancak bunların dışında, Allah'ın meşietiyile dul ve yetim kalanların varlığı da bilinmektedir. Böylelikle her zaman yetimler, hiç de azımsanmayacak kalabalık bir kitle halinde toplumun önemli bir unsuru olmuşlardır. Toplumun huzur ve mutluluğu ancak bu kitleyi sahiplenmek, ihtiyaçlarını gidermekle gerçekleşebilir.

Mekke döneminin başlarında nazil olan Duhâ suresinin 6. ayetinde Yüce Allah, Peygamber (s.a.s.)'a hitaben: “(O Rabbin) seni yetim bulup da barındırmadı mı?” buyurmaktadır. Bu dinin peygamberinin kendisinin bir yetim olduğunu ve İslâm'la barındırıldığını hatırlatarak, 9. ayette “Öyleyse sakın yetimi üzme!” ayetiyle tüm yetimler için tembihte bulunmaktadır. Ayrıca yetimlerin İslâm'ın yayılıp yükselmesinde önemli temel taşı oldukları da bu ayetlerin işaretleri arasındadır. İslâm tarihi dikkatle incelendiğinde, yetimlerin de bu dinin temelinde oldukları, hizmette emeklerinin büyük olduğu görülecektir.

Hiz. Peygamberin evinde barınan birçok yetim vardı. Üvey çocukları, yetim kalmış sahâbî çocukları ve terk edilmiş kimsesiz çocuklardan oluşan bu muhtaçlar, Peygamber (s.a.s.)'ın evinde ve O'nun gözetiminde yetişmiş yetimlerdir.

Kendi çocukları olmayan Hiz. Aişe (r.a.), odasında barındırdığı 4 yetim yeğenine annelik ederek Hiz. Peygamber'in uygulamasını sürdürmüştür. Bu yetimler büyük âlimler olmuşlar ve İslâm'ın hizmetinde önemli konuma gelmişlerdir.

Peygamber (s.a.s.) yetimlerden bir kısmını bizzat evinde barındırmış bir kısmı için de mescidinde bir yurt açmış, yetimleri koruma ve gözetmeye yönelik emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Peygamber (s.a.s.)'ın yetime iyilik etmekle ilgili teşvikler ve yetime haksızlık etmekle ilgili tehditlerine rağmen, genel olarak ümmetin gerekli duyarlılığı göstermediğinden dert yanmıştır.

Yetimleri gözetmek dinin emridir. Ne yazık ki bu emir, azınlık bir istisna dışında, kitaplarda, vaazlarda kalmış, sohbet konusu olmaktan öteye gitmemiştir.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE TREATMENT OF ORPHANS BY THE HOLY PROPHET

Şadiye YILMAZ

Advisor: Prof. Dr. Nihat YATKIN

2016, page: 154

Jury: Prof. Dr. Nihat YATKIN

Assoc. Prof. Dr. Harun ÖZÇELİK

Assoc. Prof. Dr. Veysel ÖZDEMİR

Allah, who is the self-sufficient Master, created human beings in need of each other. Wars and natural disasters left the children orphan and women widow. Nonetheless, we know that there are some orphan children and widows as a Rasûl of the direct will of Allah. Thus the orphans always consist of some considerable amount of the society. The peace and happiness of the society can only be realized by taking care of this group and providing their needs.

Several verses in the Qur'an remind both to the Prophet (pbuh) and the Ummah in general the importance of being an orphan and taking caring an orphan since the Prophet himself was raised as an orphan. Thus, in the 9th verse of Sura al-Dhuha came the warning of not treating the orphans with oppression. The verses also refer the fact that the orphans were the corner stones in the development and expansion of Islam.

Islam has always taken care of and sheltered the orphans, the oppressed, the helpless, the poor and the lonely. If the Islamic history is examined carefully, it will be clear that the orphans were in the bases of this religion and made significant contributions in serving to it.

There were many orphans who were given shelter within the household of the Holy Prophet. The needy who were consisted of His step children, the orphans of the Companions and the abandoned children were educated in the house of the Holy Prophet and raised under His observations. His beloved widow Aisha, who was barren, continued the custom of the Holy Prophet by foster mothering four orphans in her room.

The Prophet (pbuh) sheltered some of the orphans in His home and provided a dormitory within His masjid for some others. In addition, he has several commands and recommendations about taking care of and protection of the orphans.

Despite warnings and encouragements about the rights of the orphans, the Holy Prophet complained about the disrespectful treatments of the orphans by the Ummah.

Guarding the orphans is the command of the religion. Unfortunately, this command was not taken any further, except in some small minority, than being a study subject in the books, preaching and conversations.

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: bin, ibn
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
K.B.	: Kültür Bakanlığı
Hz.	: Hazreti
M.E.B.	: MilliEğitim Bakanlığı
(r.a.)	: Radiyallahu anhu, Radiyallahu anha
s.	: sayfa
ss.	: ayfa sırası
(s.a.s.)	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
Thk.	: tahkik eden, tahkik edenler
trc.	: tercüme eden, tercüme edenler
tsh.	: tashih eden
tsz.	: tsz.
Ü.	: Üniversite
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
yay.	: yayınları, yayınevi

ÖNSÖZ

Rahman, Rahim, Kerim, Raûf, Rezzak, Atûf gibi şefkat ve merhamet ifade eden çok sayıda isimleriyle kendini tanıtan, zalim ve kâfirler için elemli bir azap hazırladığı halde bu anlamda örneğin “Muazzib” gibi bir isim edinmeyen Yüce Allah, Hz. Muhammed (s.a.s.)’ı âlemlere rahmet olarak göndermiş ve bir rahmet reçetesi hükmünde Kur’an-ı Kerim’i eline vermiştir.

İnsanların insanlıktan çıkıp vahşette sınır tanımadığı; yetimlerin yoksulların, zayıf ve kimsesizlerin ayaklar altına düştüğü bir dönemde insanlığı yeniden tesis etmek, düşenlerin elinden tutup kaldırmak hatta yükseltmek için gönderilen Hz. Peygamber gerekli donanımla birlikte insanlığın imdadına yetişmiştir. Zalim ve diktatörler vahşetlerini icra ederken o zamanın güya ümit beslenen Hristiyan ve Yahudi din adamları kutsal kitaplarını tahrif etmiş, zalimlerin yanında yer almış, basit ve önemsiz şeyleri önemli duruma koyarak onlarla meşgul olmayı sürdürmüşlerdi. İnsanlık kan ağlarken, bir Allah’a iman yerine teslis gibi sapkın bir inanç yayılmışken “doğuya yönelmek mi batıya yönelmek mi daha iyidir” tartışmasına girmişlerdi. Kur’an-ı Kerim, *“Yüzlerinizi doğu ya da batı tarafına çevirmeniz iyilik demek değildir. Asıl iyilik Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere inanan; sevdiği malı akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara, dilenenlere ve boyunduruk altında bulunanlara (kölelere, tutsaklara) veren; namazı kılan; zekâtı veren; antlaşma yaptıklarında verdikleri sözlerini tutan; zorda, darda ve savaş zamanında sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte doğrular (sözlerinin erleri) onlardır, takva sahipleri de onlardır.”*¹ ayetiyle, din adamlarının içinde bulunduğu duruma dikkat çekerek asıl iyiliğin ne olduğunu açıkça göstermiştir.

Kur’an’ın nazil olmaya başladığı ve Muhammed (s.a.s.)’in bir güneş gibi doğduğu o dönemde, zulüm altında inleyen, hakları çiğnenen ve hiç bir şekilde kendilerine sahip çıkılmayan mağdurlardan birzümre de yetimlerdi. Yetim çocuklara güya sahiplik eden veli ve vasileri (vasiyetle emanet edilen sahipleri) daha çok onlara zulmediyor ve haklarını çiğniyorlardı. Bir yetimin vasisi kabile reisi olursa, o yetimin ne kadar şanslı olduğu, ne kadar rahat ve iyi konumda olacağı düşünülmez mi? O zamanlar kabile reisi konumundaki Ebu Cehil’in vasisi olduğu bir yetime yaptığı akılalmaz hakaret ve

¹ Bakara, 2/177.

zulümleri, malını alıkoyup yemesini Kur'an, ilgili ayetiyle müminlerin dikkatlerine sunmuştur.² Yine Hz. Peygamber o yetimi Ebu Cehil'in elinden kurtarmıştır.

İnsanlığı hem dünyada hem ahirette mutluluğa ulaştırmayı ana hedef edinen İslâm, öncelikli olarak mazlum ve mağdurlara sahip çıkmıştır. Bu nedenle hem Mekkî hem Medenî ayetlerde yetimlere ilişkin hükümler göze çarpmaktadır. Yetiştirilmelerini, mallarını korumayı, barındırmayı emretmekte, haklarını çiğneyenlere şiddetli ihtarlar ve azap tehdidi yapmaktadır. Hz. Peygamberin etrafında toplananlar içinde kölelerin, yetim ve mağdurların çokluğu da İslâm'ın bu hedefinin açık göstergesidir.

Mekke döneminin başlarında nazil olan Duhâ suresinin altıncı ayetinde Peygamber (s.a.s.)'e hitaben: *“(O Rabb.) seni yetim bulup da barındırmadı mı?”* buyrulurak İslâm Peygamberinin kendisinin bir yetim olduğu ve İslâm'la barındırıldığı hatırlatılmış, *“Öyleyse sakın yetimi üzme!”* ayetiyle de tüm yetimler için tembihte bulunmuştur.

Evet, İslâm Peygamberinin kendisi yetim olarak yetişmiştir. Duhâ suresindeki bu ayetler İslâm'ın yetimlere verdiği önemi gösterdiği gibi, yetimlerin de İslâm için önemine işaret etmektedir.

Peygamber (s.a.s.) bu ilahi talimatı harfiyen yerine getirmiş, yetimlere sahip çıkmayı tavsiye etmekle kalmamış bizzat hane-i saadetinde birçok yetimi barındırarak, ümmetine rehberlik etmiştir. Bunun dışında da yetim çocukları sahâbîlerin evlerinde barındırmayı sağlayarak onlarla sorumlu kılmıştır. Gerek kendi hane-i saadetinde gerekse diğer evlerde barınan yetimler Peygamber gözetiminde yetişmişlerdir.

İslâm, yetimleri, mazlumları, miskinleri, fakir ve kimsesizleri kucaklamış ve onları koruma altına alarak şefkat kolları altında barındırmıştır. İslâm tarihi dikkatle incelendiğinde, yetimlerin de bu dinin temelinde oldukları, hizmette emeklerinin büyük olduğu görülecektir.

Hz. Peygamberin evinde barınan birçok yetim vardı. Başta çok hadis rivâyetiyle ünlü Enes b. Mâlik (r.a.) olmak üzere, hanımlarından Hz. Hatice'nin oğlu Hind; Hz. Sevede'nin ölen kocasından kalan çocukları; Hz. Ümmü Seleme'nin çocukları; Hz.

² Maûn, 107/1,2.

Ümmü Habibe'nin kızı Habibe; Hz. Meymune'nin oğlu gibi tüm bu çocuklar, Peygamber (s.a.s.)'in evinde ve O'nun gözetiminde yetişmiş yetimlerdir.

Medineli ilk Müslüman olan Hz. Es'ad b. Zürene vefat ettiğinde dört küçük çocuğu vardı. Onları Rasûlullah (s.a.s.)'e emanet etmişti. İşte bu çocuklar da O'nun evinde barınan ve gözetiminde yetişen yetimlerdi.

Kendi çocukları olmayan Hz. Aişe annemizin odasında barınan yetim kalmış 4 yeğeni vardı. Kendisi de Peygamber (s.a.s.)'in terbiyesinde yetişen Hz. Aişe'nin, yetimlere karşı özel bir ilgisi ve yardım etme hevesi bulunuyordu. Evinde barınan yetimlere annelik etmiş ve onları en güzel terbiyeyle yetiştirmiştir. Bu yetimler büyük âlimler olmuşlar ve İslâm'ın hizmetinde önemli konuma gelmişlerdir.

Çoğu çocukluğunda yetim kalmış gençlerden oluşan ve hayatlarını Peygamber (s.a.s.)'den ilim öğrenmeye adanmış sahâbîler de Mescid-i Nebevi'nin bitişiğindeki "Suffa" denilen bir yerde barınıyorlardı. Bunların başında Ebu Hüreyre gelmektedir ki en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Bugün İslâm'ın birçok meselelerini bilmemizde onun payı büyüktür.

Yine Peygamberimiz (s.a.s.)'in kendisi için "Benim Havarim" dediği Zübeyr b. Avvam başta olmak üzere, Zeyd b. Erkam, Abdullah b. Abdinehm el-Müzenî, Zeyd b. Sabit, Umeyr b. Sa'd gibi büyük sahâbîler de yetim olarak yetişmiş ve İslâm'ın önemli şahsiyetleri olmuşlardır.

Gariptir ki Mescid-i Nebevi'nin arsası da Es'ad b. Zürene'nin himayesinde bulunan Sehl ve Süheyl adlarında iki yetim çocuğa aitti. Arsalarını bağışlamak istemişlerse de Peygamber (s.a.s.) kabul etmeyerek onlardan satın almış ve haklarını korumuştur.

İslâm büyük ölçüde yetimlerin omuzları üzerinde taşınmıştır. İslâm'ın ve Kur'an'ın anlaşılmasında, hadislerin günümüze kadar ulaşmasında, hem ilim, hem askeri mücadele yönüyle büyük emekleri olan bu yetimlere işaret olarak ayet-i kerime "*Öyleyse yetimi üzme!*" uyarısında bulunmuştur.

Peygamber (s.a.s.) yetimlere sahip çıkma ve bizzat evinde ya da mescidinde bir yurt açarak barındırmasıyla, hem ilahi emre itaat etmiş, hem de yetimlere sahip çıkılınca ne güzel sonuçlar elde edildiğini göstermiş olmaktadır. Şehadet parmağıyla orta

parmağını göstererek “*Ben ve yetime sahip çıkan kimse cennette bu ikisi gibi beraber olacağız!*”³buyurmuştur.

23 yıl gibi kısa bir süre içinde dünyanın en vahşi toplumundan, en medenilere efendi olan bir sahâbe toplumu yetiştirmeyi başaran Allah Rasûlü (s.a.s.)’in yetimleri gözetimine alması, kimsesizlerin kimsesi olması, kendisini her surede ve sıklıkla “Rahman ve Rahim” isimleriyle tanıtan Yüce Yaratıcının rahmetinin tecellisidir. Bu çalışmamızda rahmetinin bu yönüne işaret etmek ve müminlerin “yetimlere sahip çıkma ve onları İslâm toplumuna kazandırma” açısından da Rasûlullah’ı model almak gerektiğini bir nebze göstermek istedik. Bu amaçla kaynakları tarayarak, kavli sünnetin yanı sıra, Kur’an ayetlerinin uygulama tarzları olan ve müminlere örnek ve model olacak Hz. Peygamber’in yetimlere karşı davranışını incelemeye çalıştık.

Çalışmamız, yetimle ilgili kavramlar ile yetimin İslam’dan önceki konumunu açıkladığımız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslam’ın yetimlere bakışını, ikinci bölümde Hz. Peygamber’in yetimlere karşı davranışını, üçüncü bölümde ise, İslam’da yetim çocuklar ve çocuk esirgeme kurumlarını ele aldık.

İslâmi kaynaklar literatüründe önem arz eden Hadis, Siyer, Tarih, Tefsir alanındaki kaynakları çalışmamızda esas aldık. Konu edindiğimiz hadislerin metinlerini, yer aldığı kaynağı esas alarak sahilik dercesine göre çalışmamızda yer verdik. Örneğin birçok kaynakta bulunduğu halde, Buhârî’de yer almışsa yalnız Buhârî’deki metni esas aldık.

Bu çalışmamızın önemli bir gerçeğı tarihin unutulmaya yüz tutmuş tozlu sayfalarından çıkarıp günümüze taşıyacağını ve istifadeye sunacağını düşünüyoruz. Asr-ı Saadetten günümüze açılan küçük de olsa bir pencere olması bizi bahtiyar edecektir.

Çalışmalarında emeğı bulunan, sabır ve hoşgörüsüyle beni gayrete getiren hocam Prof. Dr. Nihat YATKIN Bey’e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Erzurum - 2016

Şadiye YILMAZ

³ Muhammed b. İsmail, Buhârî, *el-Camii’s-Sahih*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul 1979, Talak, 25.

GİRİŞ

KAVRAMLAR VE YETİMİN İSLÂM ÖNCESİ KONUMU

Yetimler, İslâm ümmeti içinde önemli bir topluluktur. İslâm dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis-i Şeriflerde haklarına en fazla dikkat çekilen, ayrıntılı bir tarzda ve sıkça korunup kollamaları istenen muhtaçlardan biri yetimlerdir. Kur'an, yetim malı yemekten müminleri şiddetle sakındırmaktadır. Haksız olarak yetim malı Yemenin şenaatini "karınlarına ateş doldurmak" şeklinde bir ifadeyle dile getirmiştir.

Kur'an'ın yetimlere ilişkin emirlerini, bununla ilgili olarak müminlere yüklediği sorumlulukları, bu konudaki rızayı ilahi'yi anlamak için Hz. Peygamber'in yetimlere ilişkin uygulama ve tavsiyelerini öğrenmek gerekmektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) Kur'an'ın tebliğcisi olduğu gibi, yetkili müfessiri ve uygulayıcısıdır. Bunun için O'nun gözetimindeki yetimlere yapılan uygulamaları, muhtaç bir durumdan kurtulup İslâm'ın şefkatli kollarında eriştikleri ulvi meziyet ve kazanımlarını bilmek lazımdır. Ahlakı Kur'an olan Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) yetimlere nasıl davrandığını ortaya çıkarmak çalışmamızın ana hedefini oluşturmuştur.

Rasûlullah (s.a.s.)'in evinde barınan yetimlerin bir kısmı kendisinin üvey çocukları, bir kısmı da kendisine vasiyet edilen yetimlerdir. Diğer bir kısmı da Hz. Aişe'nin odasında ve sorumluluğunda yetişen yetimlerden oluşmaktadır. Hz. Aişe'nin, çocukluğundan beri Rasûlullah'ın eğitimiyle yetişmesi ve evinin de Rasûlullah'ın evi olması itibariyle onun evinde barınan yetimler de bizzat Rasûlullah'ın gözetiminde yetişmiş olmaktadır. Bu itibarla bunu da ayrı bir kısım olarak ele aldık.

Mescid-i Nebevî'de, Suffe denilen Mescid yurdunda barınan ya da sahâbe evlerinde ve onların sorumluluğunda bulunan ama Rasûlullah'a gelip Müslüman olan yetimleri de ayrı bir kısım halinde ele almayı uygun bulduk. Zira bu yetimler de Rasûlullah (s.a.s.)'in gözetiminde yetişmişlerdir.

Rasûlullah (s.a.s.)'in yetimlerle ilgili sözleri, onlara sahiplilik edenlerle ilgili müjdeleri, haklarını korumayarak haksızlığa uğramalarına göz yumanlarla ilgili uyarı ve tehditleri de davranışlarını ortaya koyması bakımından incelenmeye değerdir. İslâm Tarihi boyunca yetimlerle ilişkin çeşitli faaliyet ve uygulamalar yapılmış, yetimhaneler

oluşturulmuş ise de yeterli bir düzeye gelmemiş, bütün yetimlere ulaşlamıştır. Bu itibarla yetimlerle ilgili ayet ve hadislerin, âlimlerin tavsiye ve uyarılarının bir nevi edebiyattan ibaret kaldığı söylenebilir.

Elbette ki yetimlerin durumu, yetim edebiyatından ve süslü, sanatlı sözlerden çok onları sahiplenmeyi ve Rasûlullah'ın sünneti mucibince koruyup kollamayı gerektirir. Yoksa Müslümanlar, uygulamaya geçmedikten sonra kitap yazmakla, güzel vaaz ve hitaplarla yetimlerle ilgili görevlerini yapmış sayılmazlar.

Eğer Müslümanlar Rasûlullah (s.a.s.)'in uygulama ve tavsiyelerine içtenlikle riayet etseler, yetim sorunu tamamen çözüleceği gibi yetimler, mağdur durumdan çıkarak topluma hizmet eden bir konuma yükseleceklerdir. Toplumların selameti açısından da bu önemlidir. Yetimlere sahip çıkılmadığı sürece şer odaklarının tuzaklarına düşmeleri sonucu ileriki yaşlarda toplum için bir tehdit oluşturacakları da unutulmamalıdır. Bunun yaşanmış yüzlerce örnekleri bulunmaktadır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Lugat Anlamı

Yetim; Arapça (ي . ت . م) kökünden türemiş⁴ sıfatı müşebbehe bir kelimedir. Sözlükte tek başına kalma, iyiliklerden mahrum kalma, benzeri bulunmama, zayıflık, gevşeklik ve muhtaçlık manalarına gelmektedir.⁵

"Yetim" ve "yütm" sözlükte her şeyin tek ve yalnız⁶ halini ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Bu hal lugatta, küçüğün babasız kalmasındaki yalnızlığını ifade etmektedir. Arapça'da ve Türkçe'de babasını kaybeden için "yetim" kelimesi kullanılırken, annesini kaybedene Arapçada "aciyy", Türkçe'de "öksüz"; sadece Arapça kullanımda ana-babasını kaybedene ise "latîm" kelimeleri kullanılmaktadır.⁷

⁴ Ebu Bekir b. Abdulkadir Râzî, *Muhtasarı's-Sihâh*, Mektebetü'l-Lübnan, Beyrut 1988, 745.

⁵ Luveys Maluf, *el-Müncid fi'l-lügâ ve'l-edeb ve'l-ulum*, Matbaatü'l Kathulikiyah, Beyrut 1960, 923; Seyyid Şerif Cürçani, *Kitabu't-Tarifat (Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü)*, Bahar Yayınları, İstanbul 1997, "yetim" maddesi.

⁶ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut 1990, XII, 645.

⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*; XII, 645.

Eşi benzeri olmayan yani şahsa özel olan her şeye “yetim” denilmiştir. “ed-Durru’l-yetime” “eşsiz inci” manasında kullanılmıştır.⁸ Devellioğlu “ed-Durru’l-yetime” kelimesi için mecazen Muhammed(s.a.s.) adını vermiştir.⁹ Keşşâf sahibi de “yetim, babaları ölmüş, böylece babalarından ayrı kalmış kimselerdir. Binaenaleyh, yetimliğin manası tek kalmak demektir.” demiştir.¹⁰

Mufaddal, yetimliğin aslının “gaflet” olduğunu, yetimin kendi lehine olan işleri bilmediğinden “yetim” olarak isimlendirdiğini söyler.¹¹

Yalnız kalma manası düşüncesi ile babası vefat etmiş olana yetim denilmiştir ki, böyle yetim kalmaya da “ya”nın ötresi ile “yutm” denilir. Bundan dolayı, lugat bakımından bu isim gerek küçüğe ve gerek büyüğe atfedilmelidir. Çünkü babadan yalnız kalma manası süreklilik arz etmektedir.¹²

Ancak örfte bu isim henüz buluşa ermemiş kimselere tahsis edilmiştir. Böyle bir kimse, bir kefile ve işlerini yerine getiren bir kimseye muhtaç olmayacak bir duruma gelince, ona artık yetim denilmez.¹³ Kureyş, Hz. Muhammed (s.a.s.)’e “Ebu Talib’in yetimi” diyordu. Onlar bu ifadeyi ya kıyastan dolayı ya da Hz. Peygamber’in değerini düşürmek ve onun amcasının evinde büyüyen bir çocuk iken üzerinde bulunduğu durumu anlatmak için kullanmışlardır.

Kelimenin insan ve hayvan kullanımında “nafaka” temini ve sorumluluk alma yükümlülüğü belirleyicidir. İnsanlarda bu unsur baba için sabit iken; hayvanlarda ana ile sabittir. Bu sebeple insanlarda yetim; babadan mahrum kalan küçüğe delalet ederken hayvanlarda yetim; anadan kalan hayvana delalet etmektedir.¹⁴ Bununla birlikte Türkiye’nin bazı bölgelerinde annesini kaybetmiş çocuğa da “yetim” denilmektedir ki bu anne şefkatinden yalnız kalmayı ifade etmektedir. Çünkü babasını kaybeden çocuk

⁸ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*; XII, 645.

⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012, 1161.

¹⁰ Zemahşeri, Cârullah Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşafan Hakaiki Gavamizi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vücuhi’t-Te’vil*, Daru’l-Hadis, Kahire tsz., I, 494.

⁹ İbni Manzur, *Lisanu’l-Arab* XII, 645.

¹² Elmalılı Hamdi, Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Yayıncılık, İstanbul 1991, II, 504.

¹³ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I, 494.

¹⁴ İbni Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XII, 645.

¹⁶ Fahreddin Râzi, *Tefsiri-ı Kebir Meftâihu'l-Gayb*, Trc.Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, vd., Akçağ Yay., Ankara 1988-1995, VII, 321,322.

B.Terim Anlamı

Yetim, terim olarak İslâmliteratüründe insanlardan, küçükken, buluğ çağına girmeden önce babasını kaybeden şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷Bu sebeple ıstılahtaki kullanımda bazı lugat kitaplarında da yapıldığı gibi “buluğ öncesi” vurgusu dikkat çekmektedir.

Yetim kelimesinin türemiş olduğu kök bakımından hem küçüklere hem de büyüklere kullanılması yerinde olmakla beraber, şeri ve örfi kullanım, kelimeyi sadece küçüklere tahsis etmiştir.¹⁸Hız. Ali ‘den rivâyet edilen “Buluğa (ergenliğe) erdikten sonra yetimlik kalkar.”¹⁹ hadisi de yetimin sözlük ve örfteki manasının değil, şer’i hükmünü ortaya koyuyor ki, bununla da yetim kelimesinin terim manası gerçekleşmiş olur.

Örfe göre yetim, henüz kendisini kurtaracak çağa ermemiş olanlardır. Bu yönden “yetim” kelimesi, bir zayıflık ve özellikle akıl ve fikir zayıflığı manasıyla da ilgilidir. Bu nedenle ergenlikten sonra da rüşdüne eremeyenler üzerinde yetim ismi, lugat ve örf açısından kalıcı olabileceği gibi, kocasından yalnız kalan (dul) kadınlara da yetim denir. Nitekim Hız. Peygamber bu manada “Evlilikte yetim kadından (dul kadın) kendi nefsi için izin istenir.”²⁰ buyurmuştur ki, bu izin istemenin küçük çocuğa ait olmayacağı bellidir. Başka bir hadis-i şerifte de: “Yetim ve kadın, bu iki zayıf hakkında Allah’tan korkunuz.”²¹ buyurmuştur.

Diğer bir rivâyette de şöyle demektedir: “Yetim, kendisi için kazanç temin eden kimsesi ölmüş, kendisi de kazanmaktan aciz manasındadır.”

¹⁷ Ahmed b. Muhammed Feyyumi, *el-Misbâhül-Münîrfi Garibi’s-Şerhil-Kebîr*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1978, II, 679; Dönmez, XIII, 401; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, 488-489.

¹⁸ Muhammed Ali Sayis, *Tefsiru ‘Ayati-l Ahkam*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut Tsz., II, 19.

¹⁹ Muhammed b. Süleyman Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Vesâyâ, 9; Cassas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’an*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2013, IV, 18; Münavi, Muhammed Abdürreâuf b. Tâcil’ârifin, *Feyzu’l-Kadir Şerhu Camii’s-Sağır*, tsh. Ahmed Abdusselam, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2006, VI, 444.

²⁰ Ebû Dâvûd, Nikâh, 23.25; Tirmizi Nikâh 18; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb, *es-Sünenü’l-Kübra*, Thk. Abdulğaffar Süleyman el-Bindârî-Seyyid, Kesrevî Hasan, Daru’l- Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut-1991, Nikah 31.36, Darîmi, Nikah, 12; Ahmed b. Hanbel, I, 261,334; II, 259, 475, IV; 394, 408, 411.

²¹ el-Muttaki, Alaaddin Alib. Hüsameddin el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal fi Süneni’l-Akvali ve’l-Ef’al*, Thk. Bekri Hayanî-Safvet es-Saka, Müessesetu’r-Risale, Beyrut 1989, IX,71 (Hamdi Yazır’ın Feyzü’l-Kadir ve Kenzu’l-Ummal’’den aldığı bu rivayette “yetim” tabiri geçmemekte, onun yerine “memluk”(köle) tabiri kullanılmaktadır. Bkz. Uluşal, Neşet; *Kur’ân’da Yetim Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ü.S.B.E., İstanbul 2006, 3.

Bu rivâyetlere göre Elmalılı, şöyle bir değerlendirme yapmıştır: Yaşlılık ve olgunluk devrinde bulunan erkek, akıl ve fikir bakımından zayıf ve noksan dahi olsa, ona yetim denilmediği halde, kocasından ayrılması itibarıyla zayıf ve korunmaya muhtaç durumdaki kadına büyük iken bile kendisine yetim denilmiştir. Oysa erkeğe, ancak çocukluk durumunda veya ona yakın bir çağda bulunması itibarıyla yetim denir.²² Görüldüğü üzere Elmalı Hamdi Yazır, yetimliğin manası üzerinde değişik bir izah getirerek kocasından ayrılmış kadına da yetim denilebileceğini söylemiştir.²³

Elmalı'nın bu yorumu aynı zamanda Cessas'ın da görüşüdür: “Kocasından ayrılan kadına yetim denilebilir.” Nitekim Hz. Peygamber “Kocasız kalan yetim kadın ile nikâhı konusunda müşaverede bulunulur.” buyurmuştur.²⁴ Elmalı'nın ifadesinden baliğa olan kadına da yetim denildiği anlaşılmakta ise de Ebû Davûd'un *Sünen*'inde yer alan bir hadisin şerhinden anlaşıldığına göre, yetim olarak isimlendirilen kadının küçük iken, yani baliğa olmadan önce babası ölmüş olduğu için yetim ismin almış ve bu isim bülüğdan sonra da ona itlak olunmuştur.²⁵

İbni Kesir de yetimleri; “Kendileri için çalışıp kazananı olmayan, henüz bülüğ çağına ermeden babaları vefat etmiş olan küçüklerdir.”²⁶ şeklinde tarif etmektedir.

Râzî, tefsirinde “Zeccâc bunun insan hakkında böyle olduğunu, insan dışındaki canlılarda yetimliğin, annenin olmaması manasında olacağını söylemiştir.” der.²⁷

M.E.B. İslâm Ansiklopedisinde Türkiye'nin bazı bölgelerinde annesini kaybetmiş çocuğa da yetim denildiği ifade edilmektedir.²⁸ Fakat asıl olan yetim kelimesinin dini terimde ve Arap örfünde zikredilen manasıdır. Nitekim Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte de “Babası ölmüş çocuk” şeklinde anlam verilmiştir.²⁹ *Lisanu'l-Arab*'da da

²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 504.

²³ Uluşal, *Kur'an'da Yetim Kavramı*, 3

²⁴ Ebû Dâvûd, Nikâh, 23-25; Tirmizi, Nikâh, 18; Nesâî, Nikâh, 31-36; Darîmi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdîrahman, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Nikah, 12; Ahmed b. Hanbel, I, 261.

²⁵ Azîmâbâdî, Ebu Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak, *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, XIV, VIII, 54.

²⁶ İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer ed-Dîmeşkî, *Tefsirü'l-Kurâni'l-Azîm*, I-IV, Çağrı Yay., İstanbul 1987, I, 298.

²⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, III, 168.

²⁸ İbrahim Kafi Dönmez, *M.E. B. İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 461.

²⁹ Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, Ankara 1998, II, 2442.

böyledir.³⁰ Devellioğlu, “anadan babadan yetim kalmış çocuk” manasını “yetimu’t- tarafeyn” maddesinde işlemiştir.³¹

Müfredat’ta da aynı mana verilmekte, ayrıca hayvanlarda yetimliğin anne tarafından olduğu bildirilmektedir. *Lisanu’l-Arab*’ta da aynı bilgiler vardır.³²

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*’nde bazı ilginç bilgiler vermektedir. Yetamadan kasıt yetim olan fakirlerdir. Yetim, babası olmayan çocuktur. Müslüman ve fakir olması şarttır. Çünkü yetim tabiri, ihtiyaca işaret ettiği gibi, “İçinizden yalnızca zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın.”³³ ayeti de bu şartları göstermektedir. Babası olmamak, babanın vefatı ile olabileceği gibi, neseb inkârı veya zina yoluyla doğmakla da olabilir. Onun için nesebi isbat edilemeyen de, zina çocuğu da yetim tabirine dahildir.³⁴

Bütün bunlardan anlaşılan şudur ki: İnsanlarda yetimliğin babadan olması ve babaya ailenin geçimini temin etme görevinin verilmesi itibarıyledir. Böylece babasını kaybeden çocuk, kendisi için çalışıp kazanan bir kimseden mahrum olup mağdur duruma düşmektedir. Hayvanlarda ise; yuvanın ve yavruların geçimi meselesi annenindir. Zira hayvanlar aleminde baba genelde yuvayı erken bir dönemde terk eder, hatta çoğu erkek hayvan yavrusunun doğumunu bile görmez. Halbuki İslâm’da evi geçindirme görevi erkeğe verilmiştir. Zaten İbni Kesir de: “Kudret, çalışıp kazanmadadır.”³⁵ diyerek bu duruma işaret etmiştir. Yetim ise, kendisi için “tekessüp” de bulunanı, yani çalışıp çabalayanı olmadığı için zayıf duruma düşmüştür.³⁶

C. Yetim Kelimesi İle İlgili Diğer Kavramlar

“Yetim” kelimesinin, babasını kaybeden çocuk için kullanıldığını gördük. Bunun dışında Arapça’da kullanılan başka kelimeler de mevcuttur. İbni Berrî: “yetim”in, babası ölen için, “el-aciyy”in ise annesi ölen için kullanıldığını, “latim” kelimesinin de

³⁰ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XII, 646.

³¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 1161.

³² Ragıp İsfahani, *Müfredatu Elfazi’l-Kur’an*, Thk. Safvan Adnan Davûdî, 4. bs., Dâru’l-Kalem ed-Dâru’ş-Şâmiyye, Beyrut 2009, 889; İbn Manzur, XII, .646.

³³ Haşr/59, 7.

³⁴ Yazır, *Hak Dini*, VII, 495.

³⁵ İbni Kesir, *Tefsir*, I, 298.

³⁶ Uluşal, *Kur’an’da Yetim Kavramı*, 5.

hem annesini hem babasını kaybeden kimse için kullanıldığını söyler.³⁷ Ayrıca ez-Zebidi, İbni Sikkit'ten naklen “Annesini kaybedene yetim denmez, ancak munkatı’ denilir.” demektedir.³⁸ Ama bu kelimeler Kur’an-Kerim’de geçmemektedir. Ayrıca burada “Lakit” kelimesi üzerinde durulmaya değer. Kısaca “buluntu çocuk” diye mana vereceğimiz bu kelime, ailesi tarafından zina korkusu veya geçim endişesi sebebiyle bir yere atılmış, ya da kaybedilmiş diri yahut ölü çocuk demektir.³⁹ Günümüzde de “kayıp çocuklar” veya ülkemizde görüldüğü şekliyle “cami avlusuna bırakılmış çocuklar” bu kavramın içerisine girmektedir. Lakit denilen buluntu çocuklar, Muhammed Reşit Rıza’ya göre, zekâtın verilebileceği yerlerden “ibnü’s-sebil” kapsamına girmektedir.⁴⁰ Hz. Ömer (r.a.) yetimlerin özel bir türünü oluşturan bu gibi buluntu çocukların bakım, gözetim ve terbiye sorumluluğunu, bulan kişiye vermiş, nafakası da devlet tarafından karşılanmıştır.⁴¹

Yetim ile ilgili kavramlardan biri de “evlatlık çocuklar” tabiridir ki, beşeri hukuk evlat edinme müessesesini kabul etmiş olsa da İslâm bunu kabul etmemiştir. Bunun yerine kendi kanunlarını koyarak, korunma ve gözetime muhtaç olan çocuklara bakılmasını teşvik eder.⁴²

Bir de Türkçe’de kullanılan “öksüz” kelimesi vardır. “Annesi veya hem annesi hem de babası ölmüş olan çocuk” manasına gelir.⁴³ Kitabelerde, kelime, “annesiz” anlamıyla “ögsüz” şeklinde geçer. Çünkü “ög” anne demektir.⁴⁴

Divan-ı Lugati’t-Türk’te ök, akıl ve anlayış kelimesinde “öksüz-şaşkın” anlamında geçmektedir.⁴⁵ Öksüz kelimesi *Kutadgu Bilig*’de “öksüzüg” şeklinde yetim anlamıyla kullanılmaktadır.⁴⁶ *Büyük Larousse*; “öksüz” kelimesini isim ve sıfat olarak belirledikten sonra Türkçe “ög”(anne) kelimesinden geldiğini ifade etmektedir.

³⁷ İbni Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XII, 646; Ez-Zebidî, Muhibbuddin Ebu’l-Feyz es-Seyyid Murteza, *Tacu’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus*, Matbaatü’l-Vehbiyye, Kahire 1890, XVII, 774.

³⁸ Ez-Ez-Zebidî, *Tacu’l-Arus*, XVII, 773.

³⁹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, 325.

⁴⁰ Rıza Muhammed Reşit, Muhammed Abduh, *Tefsiru’l-Menar*, trc. Prof. Dr. Mehmet Erdoğan, Ekin Yayınları, İstanbul 2011, V, 94; Kardavi Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1980, II, 685.

⁴¹ Abdulkерim Zeydan, *Ahkâmu’l-Lakit*, Beyrut tarhsiz, 17.

⁴² Uluşal, Neşet, *Kur’an’da Yetimler*, 6.

⁴³ Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*, II, 1722.

⁴⁴ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, 29.

⁴⁵ Besim Atalay, *Divan-ı Lugati’t-Türk Dizini*, T.D.K. Yay., Ankara 1998, 455.

⁴⁶ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig*, T.D.K. yay, Ankara 2008, 237. (Telim ögsüzüg kör ya tul tulsakığ / ya közsöz ya oldrum yime aksakığ: Bak, burada birçok yetim, dul, âciz, kör, kötürüm ve topallar vardır.)

Dolayısıyla da (1. Annesi ya da babası veya hem annesi hem babası ölmüş olan çocuk. 2. Kimsesiz, yalnız. 3. Öksüz kalmak, annesi veya babası ölmüş olmak; hiç yakını kimsesi bulunmamak) şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁷

Türk Lehçelerinde de bugün için “öksüz” kelimesinin daha çok “yetim” karşılığında kullanıldığını görüyoruz.⁴⁸ (Azerbaycan Türkçesi: yetim; Başkurt Türkçesi: yitim/ükhiz; Tatar Türkçesi: yatim/üksiz; Özbek Türkçesi: yetim; Türkmen Türkçesi: yatim/yetim).²² Türk lehçelerini karşılaştıran sözlüklere bakıldığında öksüz kelimesinin kullanım alanını veren deyimler ve birleşik kelimelerin bulunduğu görülmektedir.⁴⁹

Bazen öksüz kelimesi “yetimin” yerine de kullanılmıştır:

On dört asır evvel, yine bir böyle geceydi,

Kumdan ayın on dördü bir öksüz çıkıverdi!⁵⁰

Atasözlerimizde de yetim ve öksüz kelimeleri sıklıkla geçmektedir:

“Yetim hakkı yedi taşı deler geçer.”, “Yetim malı ateşten gömlektir.”⁵¹

“Öksüz oğlan göbeğini kendi keser.”, “Öksüzü doyur da ne yapacağına karışma.”, “Öksüzün boynu bükük olur.”⁵²

Ulaşabildiğimiz Türkçe kaynaklarda “öksüz” kelimesinin “annesiz” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Birçok atasözü anasız ve babasız kalmayı “eksiklik sahipsizlik” noktasında “öksüz” kelimesinde toplamaktadır. Bu manada “baba öksüzü öksüz değil, ana öksüzü öksüz”⁵³ ifadesi anne yokluğunun vurgulandığını göstermektedir.⁵⁴

Sonuç olarak Türkçe sözlüklerde “öksüz” annesi veya hem annesi hem babası ölmüş olan çocuk manasındadır. “Yetim” ise; babası ölmüş olan çocuğa denilmektedir.

⁴⁷ Büyük Larousse, *Sözlük ve Ansiklopedisi*, Milliyet Yay., İstanbul 1986, XVII, 9015

⁴⁸ Asiye Mevhibe Coşar, “Edebiyatta Öksüz ve Yetimler”, *Savaş Çocukları Öksüz ve Yetimler*, Editörler; Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Kırmızı Yay. İstanbul 2003, 298.

⁴⁹ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, K.B. Yayınları, Ankara 1991, 676; Coşar, 298; Ayral, Mehmet Şirin, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, Necmettin Erbakan Ü., B.E., Konya 2007, 4.

⁵⁰ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, İnkılap ve Aka Yay.*, İstanbul 1975, 461.

⁵¹ E. Kemal Eyüboğlu, *13. Yüzyıdan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Eren Yay., İstanbul 1973, I, 244.

⁵² Eyüboğlu, I, 193.

⁵³ *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, T.D.K. Yay., Ankara 2009, II, 56.

⁵⁴ Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, 4.

II. YETİMİN İSLÂM'DAN ÖNCEKİ KONUMU

İslâm'dan önce Arap toplumunda yetimlere karşı acımasız bir tutum yaygındı. Yetimlere kötü davranılıyor, malları gasp ediliyor, birçok haksız uygulamalara maruz bırakılıyorlardı. Üstelik yetimlere uygulanan insanlık dışı tutumlar toplum gebnelinde olağan sayılıyordu. Bu konuyu üç başlık altında inceleyeceğiz.

A. İslâm'dan Önce Arap Toplumunun Yetimlere Karşı Tutumu

İslâm Döneminde yetimi ele almadan önce meseleye tarihi açıdan bakmak faydalı olacaktır. İslâm'dan önceki dönemlerde yetimlere bakış nasıldı? Sosyal ve mali hakları var mıydı? Bunları kısaca ele almak gerekecektir. Böylece İslâm Dininin bu sorunu çözmedeki başarısının daha iyi anlaşılabilceğini düşünüyoruz.

Bakara Suresinin 83. ayeti İsrailoğullarından yetim haklarını gözetmek konusunda misak alındığını bize bildirmektedir.

“Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah’a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, iyilik edeceksiniz, diye söz almış ve insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin, diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesnayüz çevirerek dönüp gittiniz.”⁵⁵

Bu söz ne zaman, nerede ve nasıl alındı? Bunun hakkında detaylı bilğimiz olmasa da o dönemlerde yetimlerin haklarına riayet edilmediğini ve bu yüzden Allah’ın İsrailoğullarından misak aldığını anlıyoruz. “İnsan hakları” kavramının bir derece de olsa geliştiği günümüzde bile yetim hakları konusunda çirkin tablolarla karşılaştığımızı göre, eski çağların medeniyetten uzak dönemlerinde yetimlerin durumunun ne kadar vahim olduğu ortaya çıkacaktır.⁵⁶

Cahiliye dönemi Araplarında da yetimler ezilir ve horlanırdı. Yetim hakları ihlal edilir, daha da kötüsü onların haklarının olabileceği dahi kabul edilmezdi. Yetim kızlar, eğer güzel iseler, velileri tarafından mehirsiz nikâhlanır ve malları yenirdi. Ama çirkin iseler, hem nikâhlanmazlar, hem de malları başkalarına gitmesin diye ölünceye kadar evlenmelerine engel olunurdu. Yani onlara göre “yetim”, kendisine hiçbir şey

⁵⁵ Bakara, 2/83.

⁵⁶ Uluşal, *Kur'an'da Yetimler*, 8.

vermeden, hakları teslim edilmeden, sanki bir köleymiş gibi davranılacak ikinci sınıf bir vatandaş, bir hiç hükmündeydi. Oysa İslâm kölelere de haklarını vermiştir.

Habeşistan'a hicret eden Müslümanların başında bulunan Cafer b. Ebi Talib (r.a.)'ın Habeş kralı Necaşi'nin önünde yaptığı konuşmada, o dönemin cahiliye toplumunda bulunan birçok haksızlık, zulüm ve yanlışlardan bahsederken, yetim meselesine de işaret ederek, "Rasûlullah (s.a.s.)bizi, yetim malı yemekten de men etti."⁵⁷ demişti.

Araplar arasında her gün meydana gelen çarpışmalar, emniyetsizlik, şekavet, yağmacılık, adam öldürmek, kabileler arası savaşlar, Arabistan'da yetimlerin de çoğalmasının başlıca sebebiydi. Layıkı vechiyle bunları düşünen de yoktu. Ne arayan vardı, ne de soran. Birçoğu babalarının mirasından mahrum kalırdı.⁵⁸

Kur'an-ı Kerim'de 12 surede, toplam 23 ayette yetimden bahsedildiğini görüyoruz. İzzet Derveze'ye göre, yetim ayetlerinin çokluğunun sebebi cahiliye döneminde onlara yapılan zulümlerin çokluğudur:

"Yetimler hakkında geçen ifadelerin çok olmasının nedeni, İslâm öncesinde yetimlerin ezilme, işkence, ihmal ve mahrumiyete maruz kalmalarıdır. Kur'an'ın bu tür haykırırları ve sürekli teşvik etmesi, aldatma ve devam eden zulmü ortadan kaldırma hakkında olmuştur."⁵⁹

"Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz."⁶⁰ Mealindeki ayet, yetimlerin cahiliye döneminde gözetilmediğini açıkça ortaya koyuyor.

Çoğu müfessirlere göre Mekki olan, bir kısım alimlere göre de ilk üç ayeti Mekki olan Maûn Suresinde ise, şöyle denilmektedir: "İşte o, yetimi itip kakar."⁶¹

Bu ayet de yetimi hor görenin, itip kakanın Allah katında ne kadar kınanmış olduğunu ispat etmektedir. Eğer bu, büyük bir günah olmasaydı, Kur'an- Kerim meseleye bu şekilde yaklaşmazdı.

⁵⁷ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, Kahire 1955, I, 336; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980-1981, IV, 191 vd.

⁵⁸ Seyyid Süleyman En-Nedvi, *İslâm Ahlak Nizamı*, Erkam Yay., İstanbul tsz., 191.

⁵⁹ İzzet Derveze, *Et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yay., İstanbul 1998, I, 155; Neşet Uluşal, *Kur'an'da Yetimler*, 9.

⁶⁰ Fecr, 89/ 17.

⁶¹ Maûn, 107/2.

İbn Abbas'tan rivâyetle, “Yetim kızlar hakkında...”⁶² ayetiyle ilgili olarak Ali b. Ebi Talha şöyle demektedir: “Cahiliye devrinde, birinin yanında yetim bir kız olurdu da onun üzerine elbisesini atardı. O böyle yaptığında hiç kimse ebediyen o kızla evlenemezdi. Yetim kız, güzel olur ve kişi de onu severse onunla kendisi evlenir ve malını yerdî; yetim kız çirkin ise, kendisi onunla evlenmez ancak ölünceye kadar diğer erkeklerden onu meneder ve öldüğünde de onun varisi olurdu. Allah bunu haram kılarak bundan menetti.”⁶³

Cahiliye Arap toplumunda güçlü olanlar her zaman zayıflara baskı ve zulüm uygularlardı. Hele velisi olmayan, sahipsiz, yetim erkek ve kız çocuğa her türlü haksızlık reva görülürdü. Öksüz, zavallı kızlar kimin himayesine verilirse o kişi onlara istediği şekilde muamele ederdi. Genç ve güzel kızlar için kurtuluş yoktu. Ya tecavüz edilirdi, ya da zorla nikâhlanırdı. Nikâha alındıktan sonra ise kendilerine bir mal ve eşya gibi bakılırdı.”⁶⁴

Mevdudi “*İşte o yetimi itip kakar.*” ayeti ile ilgili de şunları söylemektedir:

“Bunun birkaç manası vardır: Birincisi, Yetimin hakkını yer ve babasının bıraktığı mirasa el koyarak yetimi kovar, şeklindedir. İkincisi, yetim ona yardım için gelirse merhamet etmez, hatta yanından kovar. Yetim çaresizlik nedeniyle gitmez ve beklemeye devam ederse iterek kovar, şeklindedir. Üçüncüsü, o yetime zulmeder. Mesela, yetimi evine akraba olarak aldıysa bütün ev halkına hizmet ettirir. Yetim evde herkesin kahrını çekmek zorunda kalır, şeklindedir. Bunun yanında bu kelimedenden, o şahsın bu tür davranışları ara sıra yapmadığı, tamamen alışkanlık haline getirdiği de çıkar. Yaptığı işin kötü olduğunu da düşünmez. Hiç bir şey hissetmeden bu davranışına devam eder ve yetimin hakkını yemekte bir sakınca görmez. Ya elinden tutar ama zulmeder, ya da yardım için geldiğinde kovar.

Bu konudaki ilgi çekici bir olayı Kadı Ebu'l-Hasan el-Maverdî, *I'lamu'n-Nübüvve* adlı eserinde yazar: Ebu Cehil bir yetimin vasisiydi. Bu çocuk bir gün çıplak bir halde Ebu Cehil'in yanına gitti. Babasının bıraktığı maldan kendisine yardım etmesini istedi.

⁶² Nisa, 4/127.

⁶³ Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Cam'iu'l Beyân an Te'vil-i Ayi'l- Kur'an*, Riyad 2003. IV, 302-303; el-Bikâî, Burhâneddîn İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver*, I-VIII, Birinci Baskı, thk.: Abdürrezzâk Ğâlib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1995, V, 420.

⁶⁴ Ebu Ala Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, trc. N. Ahmet Asrar, Pınar Yay., İstanbul 1992, I, 38.

Ama zalim Ebu Cehil, çocuğa aldırmadı bile. Yetim üzgün olarak geri döndü. Kureyş'in bazı ileri gelenleri kötülük olsun diye çocuğa, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) gidip şikâyet etmesini tembihlediler. Çocuk çaresizdi ve Hz. Muhammed (s.a.s.) ile Ebu Cehil arasındaki ilişkiyi bilmiyordu. Ayrıca Kureyş'in bedbaht ileri gelenlerinin kendisine bunu niçin tavsiye ettiklerini de bilmiyordu. Onun için çocuk Hz. Peygamber'e giderek durumu anlattı. Rasûlullah (s.a.s.) hemen ayağa kalktı, çocuğu yanına alarak en büyük düşmanı olan Ebu Cehil'in yanına gitti. Ebu Cehil Allah Rasûlünü karşıladı. Rasûlullah (s.a.s.) "*Bu çocuğa hakkını ver!*" buyurdu. Ebu Cehil hemen kabul ederek çocuğun malını teslim etti. Kureyş'in ileri gelenleri, Rasûlullah (s.a.s.) ile Ebu Cehil arasında neler geçeceğini görmek için bu olayı izliyorlardı. İkisinin arasında tartışma çıkacağını zannediyorlardı. Ama Ebu Cehil'in uysal davrandığını görünce hayretler içinde kaldılar. Ebu Cehil'e gelerek: "Sen de mi atalarının dininden döndün?" dediler. O, "Allah'a yemin ederim ki, ben dinimi terk etmedim. Ama ben, Muhammed'in (s.a.s.) sağ ve solunda birer mızrak gördüm, hareket edersem bana saplanır zannettim!" dedi. Bu olay, o zamanki Arapların ileri gelenlerinin ve şerefli kabile reislerinin bile yetimlere, zayıflara nasıl davrandıklarını gösterdiği gibi, ayrıca Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) ne kadar yüksek ahlak sahibi olduğunun da kanıtıdır.⁶⁵

B. Yetimin Mallarına Karşı Olumsuz Uygulamalar

Tefsirlerde ayrıntılı olarak kaydedildiği üzere İslâm'dan önce Arap toplumunda yetimlerin mallarından velileri istediği gibi tasarruf ederek, gasp edercesine serbestçe kullanıp tüketiyorlardı. Kur'an-ı Kerim, yetimle alakalı diğer birçok uyarılardan başka, onların mallarının korunması hususunu da mükerreren ayetlerde müstakil olarak ele almış, korunması, arttırılması ve belli bir disipline göre harcanması için direktifler vermiş, bunlara uymayanlar için ağır tehditlerde bulunmuştur.⁶⁶

Yetim ve zayıf kişiler zorba ve zalimlerin tasallutundan korunmak amacıyla yakın akrabalarının ya da bu akrabaların hayatta olan oğullarının gölgesine sığınması gelenektir. Ancak kendilerine sığındıkları bu akrabalar bile yetimlerin mallarını haksız olarak yemekten geri durmuyorlardı. Yani insafına sığındıkları kimseler de kendilerine

⁶⁵ Ebu'l- Ala Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul 1991, VII, 256; Uluşal, *Kur'an'da Yetimler*, 11.

⁶⁶ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, İstanbul tsz., II, 528.

insafsızlık ediyorlardı. Rivâyete göre onlar, yetime ait sürüden semiz koyunu alıp yerine zayıf koyunu koyarlardı. Sonra da “koyuna koyun” derlerdi. İyi ayarından dirhemi alıp yerine değeri düşük dirhemi koyarlar ve “dirheme dirhem” derlerdi.⁶⁷

Hız. Cafer'in (r.a.) Habeş Necâşî'sinin huzurundaki sözleri cahiliyenin bu haksız tutumlarını sergiler:

“Ey Melik, biz cahil bir kavimdik. Putlara tapardık. Leş yer, her türlü kötülüğü işlerdik. Akrabalarımızla ilgimizi keserdik. Komşularımıza iyi davranmaz, kötülük yapardık. İçimizden güçlü olanlar, zayıf olanları ezerdi. (...) Allah içimizden bir Peygamber gönderdi. O bizi her türlü çirkin, yüz kızartıcı söz ve işlerden, yalan söylemekten, yetim malı yemekten, iffetli kadınlara dil uzatmaktan ve iftira etmekten men etti.”⁶⁸

“Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: “Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor.” Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere âdil davranmanıza dair, size okunmakta olan ayetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir.”⁶⁹ ayetinden anlaşılıyor ki, cahiliye döneminde çocukları ve kızları mirastan mahrum etmişlerdi. “Kendilerine verilmesi farz kılınan vermediğiniz” cümlesi buna işaret etmektedir. Allah bunu yasaklamış; küçük olsun, büyük olsun her pay sahibinin payını açıklayarak: “Erkeğe iki dişinin hissesi kadar vardır”⁷⁰ buyurmuştur.⁷¹

Kur'an'da miras ayetlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınmasındaki hikmet açıktır: Cahiliyye döneminde yapılan haksızlıkların şüphe ve tereddüde meydan vermeyecek şekilde tesbit edilmesi ve haram mal yemenin engellenerek her hak sahibine hakkının verilmesi gibi hikmetler vardır. Fahrreddin Râzî, “Cahiliyye döneminde Araplar çocukları ve kadınları mirasçı saymıyorlardı, sadece ağır ve güç işleri yapabilecek yaşa gelmiş olanları mirasçı sayıyorlardı.” der.⁷²

Cahiliyye Arapları miras taksiminde prensip olarak kızlara, kadınlara, eli silah tutamayacak erkek çocuklarına ve savaşamaz durumdaki yaşlılara mirastan pay

⁶⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1978, V, 637.

⁶⁸ Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, IV, 191 vd.

⁶⁹ Nisa, 4/127.

⁷⁰ Nisa, 4/11.

⁷¹ İbn Kesir, *Tefsiru Kur'ani'l-Azîm*, II, 377.

⁷² Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, XI, 64.

vermiyorlardı.⁷³ Bu prensip bütün Arap yarımadası için geçerli bir uygulama olup Mekkeliler de, Medineliler de bu prensibe uyuyorlar, kadınlara ve eli silah tutamayan çocuklara mirastan pay vermiyorlardı.⁷⁴

Cahiliyye devrinde insanların mirasçı olabilmeleri için bazı şartları taşımaları gerekiyordu. Bunlar şöyle özetlenebilir:

1. Erkek ve güçlü olmak: Bu şart nedeniyle erkekler miras hakkında yararlanırken, kadınlar bu haktan mahrum kalmışlardı.

2. Ergenlik çağına gelmiş olmak ve silah taşıma gücüne sahip olmak: Savaşa gücü yeten erkekler miras hakkına sahiptiler, ancak savaşmaya gücü yetmeyenler bu haktan mahrum idiler.⁷⁵

Cahiliyye tarihine baktığımızda yetimlerin kişisel ve mali haklarının ellerinden alındığını görürüz. Kur'an'ada yetimlerle ilgili ifadelerin çokluğu, İslâm'dan önce yetimlerin ezilme, işkence, ihmal ve mahrumiyete maruz kaldıkları gerçeğine dayanmaktadır. Yetimler özellikle kendilerinin hakkı olan mirası kaybediyorlar, vasi ve velileri tarafından malları gasbediliyordu. İnen ayetler bu konulara dikkat çekmiş ve uyarmıştır.⁷⁶

Cahiliyye devrinde kadın ve çocukların mirastan mahrumiyet uygulaması İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanlar arasında da devam etmiştir. Nitekim inen miras ayetinde şöyle buyrulmuştur: *“Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan,*

⁷³ Murat Sarıcık, *İslâm Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002, 160.

⁷⁴ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yay., İstanbul 1996, 379.

⁷⁵ Ateş, 380; Şirin, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, 6.

⁷⁶ Derveze, *Tefsiru'l-Hadis*, I, 157; Nurullah Eski, *İslâm Hukukunda Yetimler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2007, 15.

*hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁷⁷

Allah erkek ve kız çocuklara ve anne babaya farz kıldığı payları açıklayınca bazı insanlar bunu hoş karşılamadılar ve şöyle dediler: “Bu ayet kadına, kıza ve küçük çocuğa pay veriyor. Hâlbuki bunlardan hiç biri düşmanla savaşıyor ve ganimet kazanamıyor. Bunun için bu olaydan söz etmeyin. Umulur ki Rasûlullah (s.a.s.) bunu unuttur. Ya da Rasûlullah’a söyleriz de bunu değiştirir.” Bazıları, Rasûlullah (s.a.s.)’e “Ey Allah’ın Rasûlü, sen kıza babasının bıraktığının yarısını veriyorsun, oysa o ne ata biniyor, ne de düşmanla savaşıyor ve çocuğa miras veriyorsun, o da hiç bir şeye güç yetiremiyor.” dediler.⁷⁸

Ensar’dan Sa’d b. Ebi Rebi’ Uhud’ta şehit düşmüş, geride de karısını ve iki kızını bırakmıştı. Amcaları Sa’d’ın geriye bıraktığı malın hepsini alarak Sa’d’ın karısına ve çocuklarına hiç bir şey bırakmamışlardı. Sa’d’ın hanımı da durumu Peygamber (s.a.s.)’e bildirmiş, o da, Sa’d’ın kardeşini çağırarak, malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini Sa’d’ın hanımına verip, kalanını kendisinin almasını emretmişti.⁷⁹

Yine Ensar’dan Evs b. Sabit vefat ettiğinde geride Ümmü Kehha adındaki hanımı ile üç kız çocuğu kalmıştı. Cahiliye hukukuna göre, Evs’in amcaoğulları ve varisi olan Süveyd ve Arfece gelip bütün mirasını aldılar. Hanımına ve üç kızına bir şey bırakmadılar. Böylece Evs’in hanımı Ümmü Kehha ve kızları çaresiz kaldılar. Çocuklar babalarını kaybettikleri gibi, onların mallarını da amcaoğulları almışlardı. Şimdi onlar: “Miras ancak eli silah tutan, düşmanla vuruşan, ganimet toplayan ve kavmini müdafaa eden kimselere aittir”,⁸⁰ kuralına göre düşünüyorlardı.

Bu olay üzerine Evsli Ümmü Kehha Hz. Peygamber’e gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü, Evs b. Sabit vefat etti. Geride üç kız çocuğu bıraktı. Ben onun hanımıyım. Bende onlara infak edebileceğim bir şey yok. Babaları iyi mal bırakmıştı. O malı Süveyd ve Arfece aldı. Bana ve kızlara hiç bir şey vermediler. Hâlbuki kızlar benim bakımım altındadırlar, kendi geçimlerini sağlayamıyorlar.” dedi.⁸¹

⁷⁷ Nisa, 4/11.

⁷⁸ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, I, 607.

⁷⁹ Ebû Dâvûd, Ferâiz, 4.

⁸⁰ İbn Kesir, *Tesiru’l-Kur’ani’l-Azim*, I, 455.

⁸¹ YAZIR, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 294.

Kadının durumu kötüydü. Üç yetim kız çocuğu ile baş başa kaldığı gibi babalarından kalan malı da yetişkin erkekler oldukları için kızların amcalarının oğulları almışlardı. Oysa kadın çocuklara bakmakla yükümlüydü ve çocuklar da onun yanındaydı fakat ellerinde bir şey kalmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.s.) çaresiz kalan dul kadının sözlerini dinledi. Olayı araştırmak için Süveyd ve Arfece'yi çağırdı. Durumu kendilerine aktarınca onlar Evs b. Sabit'in mirasını aldıklarını gizlemediler. Zaten o zaman geçerli olan cahiliye hukukuna göre bu onların hakkıydı. Onlar Rasûlullah (s.a.s.)'e şöyle dediler: *“Onun (kadının) çocukları ata binemezler, zahmete katlanamazlar ve düşmana da saldıramazlar.”*⁸²

Bu sözlerdeki cahiliye mantığı “küçük çocuklara, kadınlara ve kızlara niçin miras vermediklerini” açıklıyordu. Miras yetişkin erkeklere veriliyordu. Çünkü onlar düşmanla savaşabiliyorlar, kadınlara göre daha çok zahmet ve meşakkat yükleniyorlardı.⁸³

Bir süre sonra kadın yine geldi ve ağladı. Peygamber (s.a.s.) de; “Haydi şimdilik git, umarım Allah hükmünü yakında verecektir.” buyurdu. Daha sonramirasla ilgili ayet nazil oldu: *“Allah, size, çocuklarınızın (alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁸⁴Bunun üzerine Hz. Peygamber Süveyd ve Arfece'yi çağırarak, Evs'in hanımına ve kızlarına mirastan hisselerini vermelerini istedi.⁸⁵

Yetimlere, ister kız ister erkek olsun, isterse de kocası vefat eden dul kadınlar olsun, miras haklarını vermek gerekir.

⁸² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 294.

⁸³ Sarıcık, *İslâm Öncesi Dönem Cahiliyye Kültürü*, 161.

⁸⁴ Nisa, 4/11.

⁸⁵ Mücteba Uğur, *Hicri 1. Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı Yay., İstanbul 1980, 25.

Cahiliyye dönemindeki insanlar din diye bir şey tanımadıkları için yetimlerin mallarını yemekten çekinmez, yetimlerin mallarından iyisini ve kalitelisini alır, onun yerine kendi mallarından adi ve bayağı olanı verirler ve “isme karşılık isim, başa karşılık baş” derledi. Yüce Allah, bu şekildeki davranışları onlara yasakladı.⁸⁶

Zayıfları korumak İslâm’ın temel hedeflerinden biri iken, yetimlerle ilgili olarak onların bizzat isimleri verilmek suretiyle yapılan açıklamalar ve uyarılar gösteriyor ki, onlar bu ortamda haklarını gereği gibi alamıyor, onlara yeterince iyilik yapılmıyor ve yeterli ölçüde yardımcı olunmuyordu. Bu nedenle Kur’an, onların durumunu düzeltmek amacıyla bu kadar kesin telkinler ve kat’i emirler vaz’etmiştir. Aynı zamanda bu ayetler, Hz. Peygamber asrında ve ondan önceki çevrede yetime yapılan muamelelere, onların mallarının nasıl saçılıp savrulduğuna ışık tutacak tablolar içermektedir.⁸⁷

C. Yetimlere Yapılan Diğer Haksız Muameleler

Yetimlere mal yönünden haksızlık yapıldığı gibi, Cahiliyye döneminde yetim kızların evlenmelerinde de sıkıntılar yaşanmaktaydı. Yetim kızlar velilerinin evlerinde kaldıklarından dolayı velileri onların mallarına göz diker veya güzelliklerine kapılıp onlarla evlenmek isterlerdi. Evlendiklerinde de onlara düşük mehir verirlerdi. Yetim kızları savunacak birilerinin olmadığını bildikleri için onlara zulmetmekten çekinmezlerdi. Böylelikle yetim kızlarla zorla evlenerek onlara zulmediyorlardı. Bu durumu Hz. Aişe (r.a.) şöyle ifade ediyor:

“Bir adamın yanında yetim bir kız vardı. Onu kendine nikâhladı. Kızın meyve veren bir hurma ağacı vardı. Kız o hurma ağacında da, o adamın başka malında da ona ortaktı. Adam kızı kendisi için tutuyor ama mehir olarak hiç bir şey vermiyordu. Bunun üzerine, *“Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık etmekten korkarsanız, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz...”*⁸⁸ ayeti nazil oldu.”⁸⁹

⁸⁶ Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Camiu Li Ahkâmi'l Kur'an*, Trc ve Notlar; M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., 2000, IV, 558.

⁸⁷ Derveze, *Asru'n-Nebi*, I, 149-150; Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, 9.

⁸⁸ Nisa, 4/3.

⁸⁹ Buhârî, Vesâya, 21; Tefsîr, Nisa, 1, 23; Nikâh, 1, 16, 19, 37; Hiyel, 8; Müslim, Ebu Hüseyin, b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Tefsir, 6, 3018; Ebû Dâvûd, Nikah, 13, 2068; Nesâî, Nikâh, 66.

Yetimin malından menfaatlenmek adet haline geldiği gibi, yetimin malı elinden çıkmasın diye onunla evlenmek ya da oğlu ile evlendirmek de adet haline gelmişti. Zavallı yetim kızlar kimin himayesine verilirse istedikleri gibi onunla muamele ederlerdi.⁹⁰

Cahiliyye döneminde yetimlere yapılan haksızlıklardan biri de, fakir ve çaresiz kalan yetimlere yardım eli uzatılmaması ve onların aşağılanmalarıdır. Yüce Allah bu durumu şöyle ifade buyurmaktadır: “*Hayır, doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz*”⁹¹ Yani siz imtihanın anlamını kavramıyorsunuz. Yetimlere iyilik ederek yoksulu doyurma konusunda da birbirinizi teşvik etmekle imtihanda başarılı olmaya çalışmıyorsunuz. Tam aksine mirası oburca ve hırsla yiyorsunuz; malı öyle çok taşkınca yiyorsunuz ki artık gönüllerinizde yoksullara karşı iyilik etmeye ve onları doyurmaya götürecek ne bir cömertlik ne de bir iyilikseverlik kalmıştır.”⁹²

Bütün bu anlatılanlardan sonra diyebiliriz ki, yetimler, tarih boyunca özellikle de akrabalık bağlarının zayıfladığı dönemlerde hor görülmüş ve ezilmişlerdir. “Sosyal dayanışma” “sosyal devlet” gibi kavramların bulunmadığı bu dönemlerde yetimler, şayet kendilerine acıyacak birini bulurlarsa nispeten şanslı sayılırlardı. Aksi halde hayatları mahrumiyet, mağduriyet ve sıkıntı içinde geçmeye mahkumdu. Aslında günümüzde de –Müslüman olsun veya olmasın– İslâm’dan uzak toplumlarda aynı şeyler yaşanmaktadır. Örneğin yetimlerin babalarından kalan miras haklarını almaları için uğraşan amca, davayı kazandıktan sonra o mallar üzerinde hak iddia etmekte ve hiç payı olmadığı halde mirasın yarısını yetimlerden almaktadır. Birçok yörelerde cahiliye dönemindeki gibi kızlara mirastan hiç bir pay verilmemektedir. Buna benzer haksızlıklar hala devam etmekte, yetimlere karşı baskı ve zulüm uygulamaları farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır.

⁹⁰ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, V, 637; Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, VI, 50; Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, I, 38.

⁹¹ Fecr, 89/17.

⁹² Seyyid Kutub, *fî Zilal'il-Kur'ân*, trc. M. Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlağa, Hikmet Yay., İstanbul 1979, VI, 3094.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DİNİNİN YETİMLERE BAKIŞI

1.1. KUR'AN-I KERİM'İN YETİMLERE BAKIŞI

Kur'an-ı Kerim'in Mekke'de nazil olmaya başladığı ilk yıllardan itibaren yetim konusu ele alınmıştır. İlk vahiylerde yetimlere iyi muamele yapılması gerektiği vurgulanır. Nitekim bu ilk inen ayetlerde Hz. Peygamber'e, kendisinin de bir yetim olduğu hatırlatılarak, “*Seni yetim bulup da barındırmadı mı? ... Öyleyse sakın yetimi ezme!*”⁹³ buyrulur. Yetime iyilik konusunda ısrar eden Mekkî ayetlerden bir diğesinde de yetime yardım “zor geçidi aşmak”⁹⁴ şeklinde bir ifade ile fevkalade hayırlı bir amel olarak vasıflandırılır.⁹⁵

İslâm, hayatın her alanında fert ve toplum için en uygun olan düzenlemeleri getirdiği gibi yetim konusunda da o güne kadar yapılmamış olanları yapmış ve ezilen, horlanan, sömürülen yetimleri gerçek insani konumlarına çıkarmış, haklarını tamamen vermiş ve hak hukuk tanımayanların ellerinde zayi olmalarına engel olmuştur. “Korunmaya muhtaç çocuklar” kavramı bugünün dünyasında her geçen gün daha fazla duyduğumuz ve hakkında sempozyumlar, konferanslar, paneller tertiplenen bir kavram haline gelmiştir. Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki, İslâm dini on beş asır öncesinden bu kavramın içini en güzel şekilde doldurmuş ve bununla da kalmamış bizzat hayata geçirmiştir.⁹⁶

Mekke'de daha ziyade yetime iyi muamele edilmeye teşvik, kötü muameleden de nehyedici ayetler gelmesine karşılık, Medine'de yetimlerin korunma ve himaye edilmeleri hususunda daha kesin emirler, daha somut tedbirler içeren ayetler gelmiştir. Bu ayetlerden bir kısmı maddi yardım fonları zikreder. Bu ayetlerde doğrudan doğruya “beytü'l-mal” yani devlet hazinesi söz konusu edilmese de zikredilen fonlar genellikle

⁹³ Duhâ, 93/69.

⁹⁴ Beled, 90/11.

⁹⁵ Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, 13.

⁹⁶ Uluşal, *Kur'an'da Yetimler*, 12,13.

devleti ilgilendirdiği için, hazinenin sarf mahallerinden birinin yetimlere mahsus olduğunu söylememizde bir yanlışlık olmaz.⁹⁷

Kur'an-ı Kerim'in Bakara, Nisa, Enfal, Kehf, Haşr, İnsan, Fecr, Beled, Duhâ ve Maûn surelerinin toplam 22 ayetinde yetim kelimesi ve türevleri 23 kere geçmektedir.

Buna ilaveten “yetimin kefaleti/himayesi” hususunda Hz. Zekeriyya (a.s.)'ın Hz. Meryem'i himayesine almasını anlatan iki ayette⁹⁸ ve Musa (a.s.)'ın himaye edilebileceği bir aileden bahseden konuşmanın geçtiği ayette⁹⁹ yetimin himayesinin anlatıldığı kabul edilmektedir. Bu kelimenin geçtiği altı sure Mekkî, yedi sure de Medenîdir. “Yetimin kefaleti/himayesi”nden bahseden iki sure (üç ayet) ise biri Mekkî diğeri Medenî'dir.¹⁰⁰

Konuyla ilgili ayetleri incelediğimizde, bir kısmının yetimlerle ilgili hukuki hükümleri ihtiva ettiğini, diğer bir kısmın da yetimlere iyi muameleyi emrettiğini görürüz.

1.1.1. Yetimlerle İlgili Hukuki Hükümler

1.1.1.1. Yetimlerin Yetiştirilmesi

İslâm toplumunun temelini sosyal dayanışma oluşturur. Müslüman cemaat, birlikte yaşadığı güçsüzlerin ihtiyaçlarını gözetmekle yükümlüdür. Bu arada anne-baba desteğinden yoksun olan yetimleri gözetmek ve korumak bu alanın öncelikli görevlerindendir. Yetimlerin kendileri gözetilecek ve malları korunacaktır. Yüce Allah, “Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz, diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri hakkında soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını ıslah etmek daha hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileyseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz

⁹⁷ Ayral, 13; Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, I, 301.

⁹⁸ Al-i İmran, 3/37, 44.

⁹⁹ Kasas, 28/12.

¹⁰⁰ Eski Nurullah, *Hak ve Sorumluluklar Bakımından İslâm Hukukunda Yetimler*, 35.

Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁰¹ buyurarak sosyal yardımlaşmanın gerekli olduğunu vurgulamıştır.¹⁰²

Bu ayetin nüzul sebebi olarak Said b. Cübeyr’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Yüce Allah, ‘Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.’¹⁰³ ve ‘Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasiya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.’¹⁰⁴ ayetlerini indirince yanında yetim malı bulunan kimseler kendi yiyecek ve içeceklerini yetimlerrinkinden ayırdılar.”¹⁰⁵

Müslümanlar yetimlerle aynı tabaktan yememeye başladılar. Onların develerine binmediler, hizmetçilerini ve hiçbir şeylerini kullanmadılar. Kendi yiyeceklerinden arttırıp onların yiyeceklerine kattılar. Öyle ki bu yiyecekler zayı olmuş olsa da bunlara dokunmadılar. Bu durum kendilerine çok zor geldi. Bunu Allah Rasûlü (s.a.s.)’e açıkladılar. Bunun üzerine Allah, “*Sana yetimler hakkında soruyorlar...*”¹⁰⁶ ayetini indirdi. Onların mallarını onlar için ıslah etmek ve işlerini çekip çevirmek daha hayırlıdır. Şayet kendi malını yetimin malına karıştırıp onunla beraber yese ve ona yedirse, onun hizmetçisiyle kendi hizmetini gördürse ve kendi hizmetçisiyle de onun işini görse bu daha güzel bir davranış olur.¹⁰⁷ Yani ayet-i kerime, “Yiyeceklerinizi onların yiyeceklerine, içeceklerinizi onların içeceklerine katıp karıştırırsanız onlar sizin kardeşlerinizdir, bunda bir beis yoktur.” demek istedi.¹⁰⁸

Ayetteki “*De ki: Onların durumlarını ıslah etmek daha hayırlıdır.*”¹⁰⁹ İfadesi ile ilgili olarak Kadî Beydavî şöyle demiştir: Bu ifade bilgi, terbiye ve fazilet üzere yetişmesi için yetimin işlerini yoluna koymak, onu terbiye etmek... vb. diğer şeyleri yerine getirmeyi içine alır.¹¹⁰ Çünkü bu iş, yetim için onun durumunu ticaret yoluyla

¹⁰¹ Bakara, 2/220.

¹⁰² Ayrıl, 14.

¹⁰³ İsra, 17/34.

¹⁰⁴ Nisa, 4/10.

¹⁰⁵ Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbabu'n-Nüzul*, Thk., Eymen Salih Şaban, Daru'l-Hadis, Kahire 2003, 58.

¹⁰⁶ Bakara, 2/220.

¹⁰⁷ Taberi, *Camîu'l-Beyan 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, II, 381-382.

¹⁰⁸ Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek a'le's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut Tsz., II, 279.

¹⁰⁹ Bakara, 2/220.

¹¹⁰ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, V, 126.

düzeltenekten daha tesirlidir. Bir de malını tüketmesin diye onun ticaret yoluyla ıslah edilme ve Cenab-ı Hakk'ın “Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değışmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.”¹¹¹ ayetinin ifade ettiğı şey de buna dâhildir.

Dilimize de girmiş olan “ıslah” kelimesi, “faydalı kılmak, düzeltmek” şeklinde anlaşılmaktadır. Bu durumda ayet “yetimlerle ilgili işlerin düzeltilmesi, faydalı hale getirilmesi, sizin için de onlar için de hayırlıdır” manasını tazammun eder. İslâmâlimleri ittifakla, yetimlerle alakalı düzeltilmesi gereken işleri iki kısımda mütalaa ederler:

- 1-Yetimin nefisini, yani bizzat kendisini, bedenini ilgilendiren işler,
- 2-Yetimin malını ilgilendiren işler.¹¹²

Bundan da anlaşılıyor ki yetimin ıslahı denilince bunu sadece yeme, içme, kıyafet ve barınma gibi maddi ihtiyaçlarına hamletmet eksik olmaktadır. Onun mallarının da en iyi şekilde, rüşüne ereceğı zamana kadar korunup iyi bir şekilde yatırım yapılması gerekmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında yetimin ıslahı meselesine sadece bu açıdan bakılmamalı, insan için en önemli sayılabilecek bir mesele olan “manevi ıslah”ına da dikkat edilmelidir. Hiç şüphesiz, manevi, psikolojikve sosyal yönlerden iyi yetiştirilmemiş fertler hem şahsi hayatlarında, hem de toplumun bir üyesi olarak sosyal hayatlarında sıkıntılar yaşayacaklardır.¹¹³

Bütün çabalara rağmen yetimi ıslah etmek mümkün olmuyorsa ne yapmak lazım gelir? Bu soruya şöyle cevap verilmeye çalışılmıştır: “Veli ya da vasi, yetim çocuğa iyi davranmakla yükümlüyken, yetim çocuk da itaat etmekle yükümlüdür. Yetimin veliye ya da vasiye itaatsizliğieğer şirretlik ölçüsüne ulaşmış ve veli ya da vasi tarafından önü alınmaz hale gelmişse, artık beklenen fayda ortadan kalkmış olacağından, yetimin veliden/vasiden alınıp bir ıslah kurumuna veya sosyal kuruma verilmesi en uygun yoldur.”¹¹⁴

Ayet-i Kerime yetimlerin ıslahının hayırlı olmasından bahsederken sadece çocuk için hayırlı olduğunu söylememiştir. İslâmâlimleri buradan hareketle yetimin ıslahının

¹¹¹ Nisa, 4/2.

¹¹² Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi*, II, 525.

¹¹³ Ulusal, *Kur'an'da Yetimler*, 29-30.

¹¹⁴ Vecdi Akyüz, “İslâm'da Yetim, Hakları ve Sorumluluğı”, *İHH İnsani Yardım Vakfı Yetim Sempozyumu*, (Haziran 2006), İstanbul, 8.

hem çocuk, hem de yetimin velisi hakkında hayırlı olduğu manasını çıkarmışlardır. Gerçi bazı alimler yetim hakkında, bazı alimler ise yetimin velisi hakkında hayırlı olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Râzî ise ifadenin mutlak olmasından hareketle, hem yetim hem de velisi hakkında olduğunu söylemiştir. Nihayetinde meseleyi, “Özet olarak, ayetten murat edilen şudur: Faydanın temin edileceği yönler çeşit çeşittir. Bundan dolayı yetimin menfaatlerini gözetmeyi üzerine almış olan kimsenin gözünün, dünyada ve ahirette kendisi ve malı ile canı hususunda hayır kazanmada olması gerekir. İşte bu ifade, bütün bunları içine alan bir cümledir.” diyerek noktalamıştır.¹¹⁵

Ayetteki “خير” tabirinin manası, yetimin bakımını üzerine alan kimse için, yetimin hakkı hususunda kusurlu davranmasından daha hayırlıdır. Bu ifade yine yetimin durumuyla ilgilidir. Yani, “Bu iş onun kendi halinin ve malının ıslahını temin edeceği için, yetim hakkında da hayırlıdır.”¹¹⁶ Buna göre “خير” kelimesi yetimin ve velisinin bütün işleri ile alakalı bir tabirdir.¹¹⁷

Yetimlerin ıslahı konusunda en etkin hususlardan biri de yetimlerle bir arada yaşamak, onlarla beraber kalmaktır. Yüce Allah’ın: “*Şayet onlarla bir arada kalırsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir.*”¹¹⁸ ayetinde geçen bir arada karışık olmak, hurmanın hurmaya karıştırılması gibidir. Ebu Ubeyd der ki: “Yetimlerle bir arada olmak, herhangi birisinin bir malının bulunması ve onu kefaleti altında bulundurmanın da kendisinden yemeğini ayırmasının zor olması demektir. Ve kendi baktığı kimselerle onu karışık bulundurmasının kaçınılmaz olduğunu görmesi üzerine, yetimin malından gerekli araştırmayı yaparak ona yeteceğine kanaat getirdiği bir miktarı alıp bunu da çoluk çocuğuna yaptığı masrafa katması demektir.” Böyle bir işte kimi zaman fazlalık kimi zaman eksiklik söz konusu olabilir.¹¹⁹

Ayet, yetimin ıslahı için, onlardan ayrılmanın değil, iç içe, birlikte olmanın öneminden bahsetmiştir. Kur’an’da tavsiye edilen beraberlik yetimin hem malına hem de bizzat kendisine şamildir. Mademki yetimler sizin kardeşlerinizdir, öyleyse onları aranızda alın, kendi çocuklarınızdan ayırmayın, yediğinizden yedin, giydiğinizden

¹¹⁵ Râzî, *Mefaitül-Gayb*, VI, 51; Ulusal, *Kur’an’da Yetimler*, 31.

¹¹⁶ Râzî, *Mefaitül-Gayb*, V, 127; Ayral, *Kur’an’ın Yetimlere Bakış Açısı*, 15.

¹¹⁷ Ayral, *Kur’an’ın yetimlere Bakış Açısı*, 15.

¹¹⁸ Bakara, 2/220.

¹¹⁹ Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an*, III, 209.

giydiren, onları güzelce yetiştirip terbiye edin, eğitimlerini iyi yapın ve onlara öz anne ve babaları gibi davranın. Bunun tersi olan davranışlar İslâm'ın temelinde olan kardeşlik prensibiyle bağdaşmaz. Oysa Allah ve Rasûlü (s.a.s.) bizden kardeş olmamızı istemektedir. Bunun aksine olan bütün davranışlar çirkindir ve İslâm'ın temel felsefesine aykırıdır. Yetimler de zayıflıkları ve çaresizlikleri bakımından insanlardan en fazla buna ihtiyaç duyan ve kardeşlik ilişkisine layık kişilerdir.¹²⁰

Yüce Allah'ın: “Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir.”¹²¹ ayetinin tefsiri ile alakalı birkaç görüş bulunmaktadır:

1- Bu ifadeden şu kastedilmiştir: “Eğer siz o yetimlerle yiyecek, içecek, mesken ve hizmet hususlarında bir araya gelirsenez biliniz ki onlar sizin kardeşlerinizdir.” Buna göre mana şöyle olur: “O zamanki kimseler, yetimin yiyeceğini yiyeceklerinden, içeceğini içeceklerinden ve barınağını da kendi barınaklarından ayırmışlardı.” Allah ise, onlara, kişinin kendi oğlunun malı üzerindeki tasarrufu gibi, yiyeceği ile onun yiyeceğini, içeceği ile onun içeceğini karıştırmayı(birleştirmeyi) ve tek bir evde birlikte yaşamayı mubah kılmıştır. Çünkü bu şekilde davranmak, muaşeret ve sevgi itibarıyla daha etkileyicidir.¹²² Yetimlerin ıslahı konusundaki bu olumlu etkisinden dolayı yetimlerle aynı evdeberaber kalmaya izin verilmiş oluyordu.¹²³

2- Bu beraberlikten kastın şöyle olması muhtemeldir: Bu yapılan işin ücreti olacak kadar onların mallarından istifade etmeleridir. Bu görüşte olanlardan, yetimlerin işini üzerine alan kimsenin ister zengin olsun, ister fakir olsun, ücret kadar yararlanabileceğini caiz görenler vardır. Yine bu görüşte olanlardan, yetimlerin velileri zengin oldukları zaman onların, yetimlerin mallarından yiyemeyeceklerini, çünkü bu veliliğin o kimseler için farz olduğunu ve farz olan bir işe karşılık ücret talep etmenin caiz olamayacağını söyleyenler vardır. Bunlar bu görüşlerine: “Zengin olan(veli) iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da(ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin”,¹²⁴ ayetini delil getirmişlerdir.¹²⁵

¹²⁰ Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, 16.

¹²¹ Bakara, 2/220

¹²² Râzî, *Mefatihül-Gayb*, V, 128.

¹²³ Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, 16

¹²⁴ Nisa 4/6.

¹²⁵ Ayral, Mehmet Şirin, 17.

3- Bir başka görüşe göre ise ayetin manası: “Yetim çocuğun menfaat ve iyiliğine olan her şeyi gözetmek şartıyla, onların yetimin malını şirket kurmak şeklinde kendi mallarına katmalarıdır.” şeklinde yorumlanmıştır.¹²⁶

Allah’ın: “Allah işleri bozanla düzeltene bilir.” sözü hakkında, “Allah yetimlerin mallarını ifsat eden ile mallarını ıslah edene bilir.” ve yine “ Allah onlarla evlenmek suretiyle malları ifsat etmeyi isteyen kimselerle, bunu düşünmeyen kimselerin içlerinden geçene bilir.”¹²⁷ denilmiştir. Yani, “siz iyileştirilmeyi istediğinizi bizzat izhar ettiğiniz zaman...” demektir. Ama siz gönlünüzde böyle bir iyileştirmeyi istemeyip, aksine bundan maksadınız başka şey olursa, bu durumda Allah, sizin gönüllerinizde sakladığınız şeylere muttali olur, akıllarınızdan geçene de bilir. Bu ifade büyük bir tehdit sadedindedir.¹²⁸

1.1.1.2. Yetimin Malına En İyi şekilde Yaklaşmanın Gerekliliği

Yetim, koruyucu ve gözeticisi konumundaki babasını kaybetmekle toplum içinde zayıf düşmüştür. İslâmîni, gelecekte mağdur duruma düşmemeleri için yetim mallarının korunmamasına önem vermiştir. Yetimler, küçük, aciz ve zayıf olmaları itibarıyla mallarını kendileri, koruyamazlar. Bu yüzden İslâm toplumsal düzenin temeli olarak belirlediği toplumsal dayanışma ilkesi uyarınca, gerek yetimi gerekse malını korumak toplumun tümünü ilgilendirir. Zayıf ve güçsüz olan yetimin ve malının koruması gerektiğini Yüce Allah: “ Rüşt çağına erinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah’a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti.”¹²⁹ ayetiyle bildirir. Yine İsra Suresinde de: “Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirir.”¹³⁰ buyurmuştur. Bu ayetler, Yüce Allah’ın toplumsal dayanışma ilkesine ne kadar önem verdiğini apaçık bir şekilde gösterir.¹³¹

¹²⁶ Râzî, *Mefatihül-Gayb*, V, 128.

¹²⁷ Raz, *Mefatihül-gayb*, V, 129.

¹²⁸ Ayral, *Kur’an’ın Yetimlere Bakışı*, 17.

¹²⁹ En’am, 6/152.

¹³⁰ İsra, 17/34.

¹³¹ Ayral, *Kur’an’ın Yetimlere Bakış Açısı*, 18.

1.1.2. Yetimlere İyi Muameleyi Emreden Ayetler

Ayetlerde, iyilik edilmesi gerekenler sayılırken yetimler de özellikle belirtilmiştir. Yetimlere iyilik etme emrinin bizden önceki ümmetlere de verildiğini Bakara Suresinin 83. ayetinden anlaşılmaktadır: “*Hani biz İsrailoğullarından `Allah'dan başka bir şeye tapmayınız, ana-babaya, akrabalara yetimlere ve yoksullara iyilik ediniz, namazı kılınız, zekâtı veriniz.*” diye söz almıştık. Fakat sonra küçük bir azınlık dışında bu sözüünüzden döndünüz. Hâlâ da bu döneklği sürdürüyorsunuz.”¹³²

Nisa Suresini 36. Ayetinde de Allah’a kulluk ve O’na hiç bir şeyi ortak koştama emrinden sonra iyilik edilmesi gerekenler şöyle sıralanmıştır:

“*Allah'a kulluk ediniz. O'na hiçbir şeyi ortak koştamayınız. Ana-babaya akrabalara, yetimlere, yoksullara, yakın komşulara, uzak komşulara, yakın arkadaşlara yarı yolda kalanlara, elinizin altındakilere iyilik ediniz. Allah kendini beğenmiş kibirlileri kesinlikle sevmez.*”¹³³ Bu ayetle Yüce Allah, yetimlerin de içinde bulunduğu iyilik edilmesi gereken kimselere iyilik edilmesinin Allah’a ibadet ve O’na ortak koştamak gibi dinin temellerinden biri olduğunu belirtmiş olmaktadır.

Yine mal yardımı yapılmak suretiyle kendilerine iyilik edilmesi gerekenler, “ana-baba ve yakın akraba sonra yetimler” şeklinde sıralanmıştır. “*Sana (Allah yolunda) ne harcamayacağını sorarlar. De ki; "Vereceğiniz mal (hayır) ana-baba, yakın akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Hiç şüphesiz Allah yaptığınız her hayrı bilir.*”¹³⁴

Ayetlerde iyilik edilmesi istenen sınıflar sayılmakla beraber, gözetilen sıralama yönünden de manidardır. İyilik yapmaya çağrılan insan bu davete icabet ederse, takip etmesi gereken sıralama da kendisine gösterilmektedir.

İnsanlar bazı yüzeysel şeylere önem verirler. İyilik işlediklerini zannederek asıl iyiliği ihmal ederler.

Yahudi ve Hristiyanların, kible ile ilgili olarak doğuya ya da batıya yönelmeyi tartışmakonusu yapmalarının yanlışlığına dikkat çekmek üzere Bakara suresinin 177. ayeti nazil olmuştur. Bu ayet, doğuya ya da batıya yönelmenin iyilik olmadığını, asıl

¹³² Bakara, 2/83.

¹³³ Nisa, 4/36.

¹³⁴ Bakara, 2/215.

iyiliğin Allah’a, gerçek manada iman esaslarına inanmak, akraba ve muhtaçlara yardım ve iyilik etmek olduğunu belirtmektedir.¹³⁵ Oysa Hıristiyan ve Yahudiler iman esasları yönünden sapkınlıklara düştükleri gibi, iyilik edilmesi gerekenleri de dikkate almıyor, doğu-batıya yönelmeyi iyilik sayarak önemsiyorlardı. İşte ayet bu amansız çelişkiye dikkat çekmektedir.

1.2. PEYGAMBER (S.A.S.)’İN YETİMLERLE İLİŞKİSİ

Kur’an’ın en yetkin müfessiri olan Peygamber (s.a.s.), yetimlerle ilgili ilahi emirleri en güzel şekilde söz ve davranışlarıyla göstermiş ve her konuda olduğu gibi bu konuda da ümmete ve tüm insanlığa örnek olmuştur.

İslâm, diğer dinlerden farklı bir şekilde, başkasını düşünmeyi esas almış ve bunu dinin sosyal temeli olarak ortaya koymuştur. Bu nedenle Müslüman, başkasını da en az kendisi kadar düşünmek durumundadır. “*Kendisi için istediğini başkası için de istemeyen iman etmiş olmaz!*”¹³⁶ hadisi bunun en güzel ve özlü bir ifadesidir.

Düşünülmeye öncelikli hak sahibi olanlar da yetimler ve fakirlerdir. Kur’an’da “Âlemlere Rahmet” unvanıyla onurlandırılan Peygamber (s.a.s.) en kapsamlı bir şekilde İslâm’ın bu prensibini davranışlarıyla göstermiştir.

1.2.1. Hz. Peygamber’in Gözetimindeki Yetimler

1.2.1.1. Peygamber (s.a.s.)’in Kendi Evinde Barındırdığı Yetimler

Peygamber (s.a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olması itibariyle kimsesizlerin kimsesi, yetim ve yoksulların hamisiydi. Bunun bir göstergesi olarak hane-i saadetinde bir kısım yetimleri barındırmıştı. Hanesindeki yetimlerden bir kısmı üvey çocukları, bir kısmı vasiyet edilmiş çocuklar, bir kısmı da yetim kalmış akraba çocuklarından oluşuyordu.

¹³⁵ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, II, 484.

¹³⁶ Nesâî, İman ve Şeraihu, 33.

1.2.1.1.1. Hz. Hatice'nin oğlu Hind

Bilindiği gibi Hz Hatice, Peygamberimizle evlendiğinde dul bir hanımdı. Daha önce iki evlilik yaşamıştı. İlk evliliğini yaptığı Ebü Hâle Hind b. Nebbâş b. Zürâre et-Temimi'den Hind adındaki oğlu oldu.¹³⁷ Hind Peygamber (s.a.s.)'in terbiyesinde yetişti. Peygamber (s.a.s.)'in şemailine dair rivâyetleriyle tanındı. Tirmizi, Taberani, Beğavi gibi hadis imamları onun rivâyetlerini kitaplarında toplamışlardır. Peygamber (s.a.s.)'in vasıflarını çok fasih ve beliğ bir tarzda anlatırdı.¹³⁸

Hz. Hasan (r.a.) üvey dayısı Hind b. Ebî Hâle'ye Rasûlullah (s.a.s.)'in hilyesini sorarken, içinde bulunduğu hâlet-i rûhiyeyi şu sözleriyle dile getirmiştir: *"Dayım Hind b. Ebî Hâle, Allah Rasûlü'nün hilyesini çok güzel anlatırdı. Kalbimin O'na bağlı kalması ve O'nun izinden gidebilmem için, dayımın Allah Rasûlü'nden bir şeyler anlatması, benim çok hoşuma giderdi."*¹³⁹

1.2.1.1.2. Sevde'nin Çocukları

Peygamberimiz (s.a.s.) Hz. Hatice'nin vefatından sonra Hz. Sevde bnt. Zem'a ile evlendi.

Sevde bnt. Zem'a annemiz, ilk Müslümanlardan olup kocası Sekran b. Amr ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. Daha sonra Mekke'ye geri döndüklerinde kocası hastalanıp vefat etti. Hz. Sevde, 5 ya da 6 yetim çocuğuyla yalnız başına kalmıştı. Sevde, İslâm husûsunda vefâkâr ve fedâkâr bir tavır sergileyerek Allâh Rasûlü (s.a.s.)'in takdîrini kazandı. Bu hanım 55 yaşındaydı vücudu ağır ve rahatsızdı. Peygamber Efendimiz onu, içinde bulunduğu mağdûriyetten kurtarmak için kendisiyle evlendi.

Peygamber (s.a.s.) Havle bnt. Hâkim'i göndererek Sevde ile evlilik isteğini kendisine bildirdi. Hz. Sevde bu habere çok sevindi ancak vefat eden kocasından beş veya altı küçük çocuğu olduğu için Peygamber Efendimiz ile evliliğe cesaret edemiyordu.¹⁴⁰

¹³⁷ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 331.

¹³⁸ İbn Kuteybe Abdullah b. Müslim, *Garibu'l-Hadis*, Thk. Abdullah el-Cuburî, Irak Evkaf Bakanlığı yay., Bağdat 1977, I, 487.

¹³⁹ Tirmizi, *Şemail-i Şerife*, trc. Hüsameddin en-Nakşibendî, Hilal Yay. İstanbul 1976, I, 21.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, Muhammed ez-Zührî, *Kitabu't-Tabakatu'l-Kebir*, Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2001, X, 52-53.

Bir süre talebine cevap vermeyince Rasûlullah (s.a.s.) Sevede'ye: “*Seni benden engelleyen nedir?*” diye sordu. Hz. Sevede şöyle cevap verdi: “Vallâhi, ey Allah'ın Peygamberi! Bana Sen'den daha sevgili kimse yokken, benim Sen'inle evlenmeme ne mânî olabilir? Fakat şu küçük çocukların, sabah-akşam Sen'in başında bağırıp çağırarak rahatsızlık vermelerinden korkuyorum. Yoksa ben bu işi Sen'i memnûn ve mesrûr etmek için seve seve kabûl ederim.”¹⁴¹ Rasûlullah (s.a.s.) yine sordu: “*Seni benden men'eden bundan başka bir şey var mı?*” Hz. Sevede: “Hayır vallahi, Ya Rasûlallah!” dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

يَرْحَمُكَ اللَّهُ، إِنَّ خَيْرَ نِسَاءٍ رَكِبْنَ أَعْجَازَ الْإِبِلِ صَالِحُ نِسَاءٍ قَرِيشٍ، أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صَغَرٍ، وَأَرْعَاهُ عَلَى بَعْلِ بَذَاتٍ يَدٍ.

“*Allah sana rahmet etsin, develere binen kadınların en hayırlısı Kureyş kadınlarının salih olanlarıdır ki, onların da, çocuğuna küçüklüğünde en şefkatli olanı ve kocasının maddî-manevî hukukunu en ziyade muhafaza edendir.*”¹⁴²

Hadiste yer alan “بذات يد” ifadesini, “kocasının -malını korumada, emanetini gözetmede, nafaka konusunda israf etmeden güzel tedbirler almada ve benzeri konularda- kocasının hakkına riayet etmek” şeklinde açıklanmıştır. “صالح نساء”den maksat, dindar olan, kocasının hak ve hukukuna riayet eden, onunla güzel geçinmeye çalışan seçkin Kureyş kadınlarıdır.¹⁴³

أحنى kelimesi ise, [حَنِ]'nin ism-i tafdilidir. Bunu, Nevevî, "Yetimlik halinde, çocuğu büyüyünceye kadar evlenmeyen kadın" olarak açıklamış ve bu durumda evlenene أحنى denmeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁴ Ancak bu hadiste kadının yetim çocukları için evlenmeyi reddetmesi çocuklarına olan şefkatinden dolayı olduğu için övülmüştür. Hz. Sevede'nin de bu hassasiyeti takdir edilmiş ancak Rasûlullah (s.a.s.)'la evliliği hem kendisi hem çocukları için daha hayırlı olacağı, endişe edip bu evliliği reddetmemesi gerektiği belirtilmiştir.

¹⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, VIII, 53-57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, I, 318-319.

¹⁴² Müslim, *Fedailu's-Sahabe*, 49.

¹⁴³ İbn Hacer, Şihabuddin Ebu'l-Fadl Ahmed bin Ali el-Askalanî, *Fethu'l-Bâri bişerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Muhammed Fuad Abdulkaki-Muhibbuddin el-Hatib, Darü'r-Reyyan li't-Türâs, Kahire 1986, IX, 422.

¹⁴⁴ Yahya b. Şeref, Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, Daru'l-Hayr, Beyrut 1996, 63-64.

Sîretu'l-Halebî'de, bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurduğu kaydedilmektedir:

ما تزوجت شيئا من نسائي ولا زوجت شيئا من بنيي إلا بوحى جاءني به جبريل من ربي

*“Bütün hanımlarımla evliliklerim ve kızlarımı evlendirmem, ancak Cibril'in Rabbim'den getirdiği vahiyden başka hiçbir şeyle olmamıştır.”*¹⁴⁵

Hiz. Sevde, Rasûlullah (s.a.s.)'e büyük bir ihtimam gösterir, hizmetinde kusur etmezdi. O, Peygamber (s.a.s.)'in yalnız kaldığı bir sırada kendisine hayat arkadaşı olmuştur. Allah Rasûlü(s.a.s.) de, bakıma ve anne şefkatine muhtaç olan küçük kızlarına büyük bir şefkat ve merhametle bakmış, onları sevgiyle büyütmüştür.

1.2.1.1.3. Peygamber (s.a.s.)'e Vasiyyet Edilmiş Olan Yetimler

Medineli ilk Müslüman olan ve Hiz. Peygamber tarafından Neccar kabilesine lider olarak tayin edilen Ebu Ümame Es'ad b. Zürene, Bedir gazvesinden önce, Peygamber (s.a.s.) Mescidinin inşaatıyla meşgul iken boğaz hastalığına yakalanarak vefat etti. Peygamber (s.a.s.) hastalığını duyunca ziyaretine gitti. Es'ad, vefat edeceğini anlayınca, o zaman henüz küçük yaşlarda olan Kebşe, Habibe ve Faria (Furay'a) adlarındaki üç kızını Peygamberimize (s.a.s.) vasiyet etti.¹⁴⁶

Peygamber (s.a.s.) bu çocuklara kendi çocuklarından farksız, hatta daha titiz bir şekilde muamele etmiştir. Hangi hanımının yanına gitse onları da beraberinde götürürdü. Evlilik çağına geldiklerinde de onların evlilikleriyle bizzat ilgilenmiştir.

Peygamber (s.a.s.)'e himaye etmesi için vasiyet edilen yetimlerden Habibe'nin kızı Zeyneb'ten gelen bir rivâyette bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“Es'ad b. Zürene, annemi¹⁴⁷ ve teyzemi himaye etmesini Rasûlullah'a (s.a.s.) vasiyet etmişti. Rasûlullah (s.a.s.)'e bir gün içinde altın ve inci bulunan “rias” (küpe)

¹⁴⁵ Ali bin Burhaneddin Halebî, *İnsanu'l-Uyun fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mun*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut tsz., III, 400.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 32-33.

¹⁴⁷ Annesi Habibe bnt. Furay'a'dır.

denen bir mücevherat geldi. Rasûlullah (s.a.s.) bu ziyneti onlara taktı. Ben bu ziyneti ailemin yanında gördüm.”¹⁴⁸

Muhammed b. Umare tarikiyla gelen rivâyette, Zeyneb bnt. Nubayt, bu bilgiyi annesi Habibe’den aldığını söylemiştir.¹⁴⁹ İbn Hacer’in el-İsabe’sinde verdiği rivâyette, Peygamber (s.a.s.)’in bu yetim kızlara verdiği altın ve incilerden oluşan mücevherattan zekât almadığı bildirilmiştir.¹⁵⁰

Hiz. Peygamber’e vasiyet edilen bu yetimlerle ilgili olarak kaynaklarda yer alan kısa bazı bilgiler verelim:

1.2.1.1.3.1. **Habibe** (حبيبة): Peygamber (s.a.s.)’in himaye ve terbiyesinde yetişti.

Evlilik çağına geldiğinde Hiz. Peygamber onu Sehl b. Huneyf¹⁵¹ ile evlendirdi. Bir erkek çocukları olunca Peygamber (s.a.s.) ona “Ebu Ümame” künyesini verdi ve “Es’ad” ile isimlendirdi. Yani dedesinin adını verdi.¹⁵²

1.2.1.1.3.2. **Kebşe** (كبشة) : Es’ad b. Zürrare’nin en küçük kızıdır. Kardeşleri gibi

Hiz. Peygamber’in himaye ve terbiyesinde yetişti. Evlilik çağına geldiğinde Peygamber (s.a.s.) onu Abdullah b. Ebi Habibe ile evlendirdi.¹⁵³ Kaynaklarda bu zatla ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Ahmed b. Hanbel’in, *Müsned*’inde naklettiği hadisten Abdullah b. Ebi Habibe’nin Kuba köyünden olduğunu ve Rasûlullah’ın (s.a.s.) hicrette Kuba köyüne geldiğinde bir çocuk olduğunu anlıyoruz.¹⁵⁴

1.2.1.1.3.3. **Furay’a** (فُرَيْعَة) : Kimi rivâyette adı “Fari’a” olarak verilmiştir. Ebu

Ümame’nin Peygamber (s.a.s.)’e vasiyet ettiği kızlarının en büyüğüdür. Evlilik çağına geldiğinde Peygamber (s.a.s.) onu Malik b. Neccar oğullarından Nubayt b. Cabir’le evlendirdi. Bu evlilikten bir çocukları olunca Peygamber (s.a.s.) ona “Abdumelik” adını verdi. İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında kaydettiği rivâyette şöyle bildirilmiştir:

¹⁴⁸ İbn-i Hacer el-Askalanî, *el-Matalibu’l-Aliye bi Zevaidi’l-Mesanîdi’s-Semaniye*, Thk. Abdullah bin Muhammed eş-Şehranî, Daru’l-Asime li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Riyad-1998, X, 378.

¹⁴⁹ İbnu’l-Esir, Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, *Üsdü’l-Gabe fi Ma’rifeti’s-Sahabe*, Thk. Adil Ahmed er-Rüfâî, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut 1996, VII, 66.

¹⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi’s-Sahabe*, VIII, 154.

¹⁵¹ **Sehl b. Hüneyf**: Ensar’dandır. Bedir gazilerinden olup Uhud savaşında Peygamber (s.a.s.)’in korumalığını yapmış, kendini O’na siper etmiştir. Muhacir ve Ensar arasında kurulan kardeşlikte Peygamber (s.a.s.) Onu Hiz. Ali ile kardeş yapmıştır. Hicri 38 yılında Kûfe’de vefat etti, namazını Hiz. Ali kıldırdı.

¹⁵² İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi’s-Sahabe*, VIII, 47.

¹⁵³ İbn Hacer, VIII.174.

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, VII,367.

“Furay’a, Es’ad b. Zürrare’nin en büyük kızıydı. Evlilik yaşına erişince Nubayt b. Cabir ona talip oldu. Düğün gecesi geldiğinde Peygamber (s.a.s.) onlara (düğüne katılanlara) şöyle buyurdu: *“Size geldik, size geldik; bizi selamlayın ki biz de sizi selamlayalım, deyiniz”*¹⁵⁵

Peygamber (s.a.s.)’in söylemelerini istediği, o zamanlar Ensar geleneklerinden olan ve düğünlerde okunan şiir ya da şarkıdır. *“Bu şarkıyı söyleyip eğlenin.”* demek istemiştir. Bir kısım rivâyetlerde bu şarkı şöyledir:

*"Size geldik, size geldik Bize selam olsun, size selam olsun. Kırmızı altın olmasaydı vadileriniz güzelleşmezdi. Esmer buğday olmasaydı bekârlarınız serpilmezdi."*¹⁵⁶

1.2.1.1.4. Hz. Ümmü Seleme’nin Çocukları

Peygamber (s.a.s.) Ümmü Seleme ile evlendiğinde eski kocasından Ömer, Seleme, Zeyneb ve Dürre adlarında çocukları vardı. Babaları Ebu Seleme Abdullah b. Abdi’l-Esed, Hicretin 3. Yılında Uhud Gazvesinde bir okla yaralanmış bir süre sonra vefat etmişti. Arkasından hepsi de küçük yaşlarda olan dört yetim çocuk bırakmıştı.¹⁵⁷

Vefat edeceği sırada *“Allah’ım benden sonra aileme hayırlısını ver.”* diye dua etti. Allah O’nun ardından Rasûlullah’ı Ümmü Seleme’ye halef etti, çocuklarını Rasûlullah’ın çocukları kıldı.

Peygamber (s.a.s.) aynı zamanda bu çocukların süt amcasıydı. Peygamber (s.a.s.) Ebu Seleme ile birlikte Ebu Leheb’in Cariyesi Suveybe Hatun tarafından emzirilmişlerdi. Ebu Seleme ayrıca Hz. Peygamberin halası Berre bnt. Abdulmuttalib’in oğluydu.¹⁵⁸

Peygamber (s.a.s.) bu çocukları evinde barındırmış yetişmelerini üzerine almış, onlara babalık şefkati göstererek en güzel şekilde gözetmiştir. Rasûlullah (s.a.s.)’in himayesinde ve evinde kalmanın ne ölçüde arzulandığı ve gıpta edildiğini azatlı kölesi olan Zeyd b.Hârise’nin, babasıyla gitmeyip Peygamberimizin yanında kalmayı tercih

¹⁵⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 441.

¹⁵⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bari* II,133.

¹⁵⁷ İbn İshak, Muhammed bin İshak bin Yesar, *Siret (Mübtede’ Meb’as ve Meğazi)*, Thk. Muhammed Hamidullah, İhyau Turasi’l-Arabî, 1981, 242.

¹⁵⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 87.

etmesi açıkça göstermektedir. Zeyd, Rasûlullah'ın yanındaki köleliği, babasının yanındaki özgürlüğe tercih etmiştir. Bu da Rasûlullah'ın yanındakilere ne güzel davrandığını gösteren güçlü bir delildir.

Bu yetimlerle ilgili bazı kısa bilgiler vermeye çalışacağız:

1.2.1.1.4.1. Seleme: Ümmü Seleme'nin Ömer'den yaşça daha büyük oğludur. Peygamber (s.a.s.) Ümmü Seleme ile evlendiğine, nikâh akdini Seleme gerçekleştirmiştir. Peygamber (s.a.s.), amcası Hamza'nın kızı Ümame'yi onunla evlendirmiştir. O zaman ikisi de küçük yaşlardaydılar. Nikâhlarını kıydıktan sonra ashaba dönerek: “*Görüyorsunuz ki ben onu mükâfatlandırımdı.*” buyurmuş, bunu, annesini Peygamberimize nikâhlamasının bir mükâfatı olarak bildirmiştir.¹⁵⁹

Seleme ile evlendirilen Ümame'nin de bir yetim olması itibariyle onunla ilgili bazı tesbitlere de yer vermek istiyoruz:

Ümame, Hz.Hamza'nın Selma bnt. Ümeys adındaki eşinden olan kızıdır. Ümame, babası Hz. Hamza'nın Uhud'da şehid olmasından sonra Mekke'de yalnız başına kalmış yetim bir çocuktur. Peygamber (s.a.s.) Umretü'l-Kaza için ashabıyla birlikte Mekke'ye gittiğinde, Hz. Ali tavaf sırasında Ümame'ye rastladı. Peygamber (s.a.s.) Mekke'den ayrılınca Ümame'yi yanına alıp Medine'ye getirdi. Medine'de Ümame'yi himayelerine alma konusunda Hz. Ali, Hz. Cafer ve Hz.Zeyd b.Hârise arasında ihtilaf çıktı. Her biri Ümame'yi yanına almak istiyordu. Hz. Ali, kendisi bulduğu için; Hz. Zeyd b.Hârise, Ümame'nin babası Hamza ile Peygamber (s.a.s.) tarafından kardeş yapıldığı için; Hz. Cafer ise, eşi Esmâ bnt. Umeys'in Ümame'nin teyzesi olup daha iyi bakacağı için yanına almakta diretiliyorlardı.

Rasûlullah (s.a.s.) “*Teyze anne gibidir*” buyurarak Ümame'nin Hz. Cafer'in himayesine, yani teyzesinin yanına verilmesine hükmetti. Bu şekilde aralarındaki anlaşmazlığı çözdü.¹⁶⁰

1.2.1.1.4.2. Ömer: Ebu Hafs Ömer b. Ebi Seleme olarak rivâyet ettiği hadislerle tanınır. Ümmü Seleme Peygamberimizle evlendiğinde Ömer üç yaşlarında küçük bir

¹⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI,532.

¹⁶⁰ Buhârî, *Sulh*, 6.

çocuktı ve Peygamber (s.a.s.)'in evinde yetişmiş üvey oğludur. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde de 9 yaşında olduğu rivâyet edilmektedir.¹⁶¹

Kendisinden şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir:

*"Rasûlullah (s.a.s.)'in terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordum. Rasûlullah (s.a.s.) bana ikazda bulundu: 'Evlat! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye!' Bundan sonra hep böyle yedim."*¹⁶²

Ömer, "Ebu Hafs" ile künyelendi. Kardeşi Seleme'den daha küçüktü. Rasûlullah (s.a.s.)'dan çok hadis ezberledi.

Evlilik çağına geldiğinde Melike bnt. Rifa'a ile evlendi. Seleme, Muhammed ve Zeyneb adlarında çocukları oldu.

Hz. Ömer, Irak ve Şam'ı fethettiğinde elde ettiği haraç gelirlerini başta Ehl-i Beyt olmak üzere ashab arasında paylaştırmıştır. İşte bu paylaştırmada kendi oğlu Abdullah'a üçbin dirhem, Ömer b. Ebi Seleme'ye ise dörtbin dirhem pay verdi. Bunu kendisiyle konuşan oğluna Hz. Ömer, "*Ümmü Seleme gibi bir anne getir sen de bu kadar alırsın!*" dedi.¹⁶³

Hz. Ali Cemel savaşına çıkarken, Ümmü Seleme'nin de kendisiyle birlikte katılması için haber yolladı. Ancak Ümmü Seleme bundan geri durdu ve: "Bana insanların en sevgili olanını seninle göndereceğim" diyerek oğlu Ömer'i onunla gönderdi. Ömer, Abdumelik b. Mervan halifeliği döneminde Medine'de vefat etti.¹⁶⁴

1.2.1.1.4.3. Zeyneb: Babası ve annesi Habeşistan'a hicret ettiklerinde orada doğdu. Ancak diğer bir rivâyete göre, babasının vefatından hemen sonra doğdu. Peygamber (s.a.s.) Ümmü Seleme ile evlendiğinde Zeyneb daha süttten kesilmemiş bir çocuktı. Esmâ bnt. Ebi Bekir'in de Zeyneb'i emzirdiği rivâyet edilmiştir. İlk adı "Berre" iken Rasûlullah tarafından "Zeyneb" olarak değiştirilmiştir.¹⁶⁵

Peygamber (s.a.s.) Ümmü Seleme ile evlendiğinde Kızı Zeyneb'i emzirdiği için onu da odasına almıştı. Peygamberimiz odasına girmek isteyince, Ümmü Seleme kızını

¹⁶¹ Buhârî, Et'ime 2, 3; Müslim, Eşribe 108; el-Muvatta', Sıfatu'n-Nebiy 32; Ebû Dâvûd, Et'ime 20; Tirmizi, Et'ime 47.

¹⁶² Müslim, Eşribe, 108.

¹⁶³ İbn Sa'd, *Tabakat*, VI, 533.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, , IV, 533.

¹⁶⁵ Müslim, Adâb, 19.

kucağına alıp emziriyordu. Rasûlullah da odasına girmeden ayrılıyordu. Ammar b. Yasir (Ümmü Seleme'nin sütkardeşi) durumdan haberdar olunca, Ümmü Seleme'ye gelerek: "Onunla Rasûlullah'a eziyet ettiğin bu çirkin kızıl sarışın nerede?" dedi ve onu alıp götürdü. Rasûlullah (s.a.s.) gelip Ümmü Seleme'nin odasına girince evin içinde göz gezdirdi ve "*Zenab ne yaptı?*" diye sordu. Ümmü Seleme, "Ammar geldi onu götürdü." dedi.¹⁶⁶

Peygamber (s.a.s.) Zeyneb'e ikramda bulunuyor ve çocukları sevmeye diliyle: "*Nerde Zenab, ne yaptı Zenab?*" diyerek Zeyneb'le şakalaşıyordu.¹⁶⁷

Enes (r.a.)'dan rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.s.) Ümmü Seleme'nin kızı Zeyneb'e defalarca "*Zeynebcik, Zeynebcik*" deyip onunla oynardı.¹⁶⁸

Hiz. Peygamber bir gün abdest aldığı sırada yanına gelen küçük Zeyneb'in yüzüne elindeki abdest suyunu serpti. Bunun bereketiyledir ki yaşlılığında bile yüzü hiç değişmedi, hep genç kaldı.¹⁶⁹

Ümmü Seleme (r.a.) namaz kılarken Peygamber (s.a.s.)'in önünden geçen Zeyneb'le ilgili bir hatırayı şöyle anlatmıştır:

"Rasûlullah (s.a.s.) Ümmü Seleme'nin hücrelerinde namaz kılıyordu, önünden, Ebu Seleme'nin oğlu Ömer veya Abdullah geçmek istedi. Rasûlullah (s.a.s.) eliyle işaret etti. Çocuk geri döndü. Derken Zeyneb bnt. Ümmü Seleme geçmek istedi. Rasûlullah eliyle ona da işaret etti. Ama kızcağız geçti. Rasûlullah (s.a.s.) namazı bitirince: "*Kadınlar daha galiptirler.*" buyurdu."¹⁷⁰

Zeyneb, fıkıh alanında çok ünlendi. Hanım sahâbîlerin âlimlerinden oldu. Rasûlullah'tan çok sayıda hadis ezberledi ve rivâyet etti. Teyzesi oğlu Abdullah b. Zem'a ile evlendi. Bu evlilikten Abdurrahman, Yezid, Vehb, Ebu Seleme, Kebir, Ebu Ubeyde, Karibe, Ümmü Külsum ve Ümmü Seleme adlarında çocukları oldu. Hicri 74. yılda Medine'de vefat etti.¹⁷¹

¹⁶⁶ Müslim, Adâb, 19.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, XI, 33.

¹⁶⁸ Elbanî Muhammed Nasıruddin, *Silsiletü Ahadisî's-Sahihave Şeyün min Fıkhiha ve Fevaidiha*, Mektebetü's-Selam, Şam, 1985, V, 174.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 96.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, XI, 31.

¹⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, X, 428; İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 96.

1.2.1.1.4.4. Dürre: Diğer kardeşleri gibi Peygamber (s.a.s.)’in himaye ve terbiyesinde yetişmiş üvey kızıdır. Çok sayıda hadis ezberlemiş ve rivâyet etmiştir.¹⁷²

Peygamber (s.a.s.)’in hanımlarından Ümmü Habibe (r.a.) şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Rasûlü! Kız kardeşimi de nikâhla.” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): “*Bunu sen gerçekten istiyor musun?*” diye sordu. O da: “Evet, zaten Sana olan hanımlık görevimde ortaktan hali değilim, böyle hayırlı bir işte kız kardeşimin de bana ortak olmasını isterim.” dedi. Rasûlullah (s.a.s.): “*O bana helâl olmaz.*” buyurdu. Ümmü Habibe: “Ey Allah’ın Rasûlü! Vallahi biz, Senin Ebu Seleme’nin kızı Dürre ile evleneceğini konuşup duruyoruz” dedi. Rasûlullah (s.a.s.): “*Ümmü Seleme’nin kızı ha!*” Ümmü Habibe: “Evet” dedi. Rasûlullah (s.a.s.): “*Vallahi o benim himayemde büyüyen üvey kızım olmasaydı yine helâl olmazdı çünkü o benim sütkardeşimin kızıdır. Beni ve Ebu Seleme’yi Süveybe emzirmiştir. Bundan böyle sakın bir daha bana kız kardeşlerinizi ve kızlarınızı teklif etmeyiniz.*” buyurdu.¹⁷³

1.2.1.1.5. Hz. Ümmü Habibe’nin Kızı Habibe

Peygamberimizin (s.a.s.) hanımlarından biri olan Ümmü Habibe’nin adı Remle’dir. Ebu Süfyan b. Sahr b. Harb’in kızıdır. Annesi Safiyye bnt. Ebi Âs, Hz. Osman’ın halasıdır. İslâm’dan önce Ubeydullah b. Cahş b. Riyab el-Esedî ile evlendi. İslâmiyet gelince karı-koca her ikisi de Müslüman oldular. Müşriklerin yoğun baskısı üzerine Habeşistan’a hicret eden Müslüman kafilesinde onlar da hicret etti. “Habibe” adını verdikleri bir kızları oldu.

İbn Sa’d’ın, İsmail b. Muhammed’e dayandırarak verdiği haberde Habibe’nin Habeşistan’da doğduğunu bildirmektedir. Osman b. Muhammed el-Ahnesî’ye dayanan rivâyete göre ise Habeşistan hicretinden önce Mekke’de doğmuştur.¹⁷⁴

Habeşistan’da iken kocası Ubeydullah b. Cahş İslâm’dan dönüp Hristiyan oldu ve onu terk etti. Ümmü Habibe’yi orada küçük kızı Habibe ile yalnız başına bıraktı, bir zaman sonra da Habeşistan’da öldü.

¹⁷² İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 76.

¹⁷³ Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü’l-Kübra*, Thk. Dr. Abdulğaffar Süleyman el-Bindârî-Seyyid, Kesrevî Hasan, Daru’l- Kütübü’l-İlmiyye, (1. Baskı), Beyrut-1991.Nikâh, 45.

¹⁷⁴ İbn Sa’d, *Tabakat*, X, 94.

Habeşistan’da ne yapacağını şaşırması vaziyette bulunurken, Peygamber (s.a.s.) haber göndererek evlenmek için Ümmü Habibe’yi Necaşi’den istedi. Ümmü Habibe, nikâh akdi için Halid b. Said b. Âs’ı vekil tayin etti. Necaşi hazırlıklarını tamamlayıp Ümmü Habibe’yi Şurahbil b. Hasene’yle birlikte Medine’ye gönderdi. Bu, hicretin 6. yılında gerçekleşti. Babası Ebu Süfyan bu evlilikten haberdar olunca “*Bu reddedilmez bir evliliktir*” dedi.

Rasûlullah (s.a.s.) kendisi için mescidinin civarında bir oda inşa ettirdi ve Ummü Habibe, küçük kızı Habibe ile birlikte orada kalmaya başladı. Daha sonra Peygamberimiz Habibe’yi Dâvûdb. Urve es-Sakafî ile evlendirdi.¹⁷⁵

Ebû Davûd’un Ahmed b. Hanbel’e dayandırarak rivâyet ettiği habere göre, Dâvûdb. Urve, Ümmü Habibe’nin terbiyesinde yetişmiştir.¹⁷⁶

1.2.1.1.6. Hz. Enes b. Mâlik

Hazrec’in Adiy b. Neccar oğullarından Malik b. Nadr’ın oğludur. Annesi Ümmü Süleym bnt. Melhan’dır. Cahiliyyede Malik’le evlenmiş ve İslâmiyet zuhur ettiğinde oğlu Enes yeni doğmuştu. Enes, “*Hadimu Rasûlillah*” (Rasûlullah’ın hizmetkârı) unvanıyla isimlenmiştir. Bu isimle de övünürdü. Hicretten 10 yıl önce doğdu. Peygamber (s.a.s.) hicret edip Medine’ye geldiğinde 10 yaşındaydı. İslâm dini zuhur ettiğinde babası dışında tüm ailesi ve kabilesi Müslüman oldular. Annesi, kocasına da Müslüman olmayı teklif etti. Ancak o öfkeleni ve ailesini terk ederek Şam’a gidip yerleşti ve orada öldü.

Böylece Enes b. Mâlik, daha küçük yaşlarda yetim kalmıştı. Annesiyle yalnız başlarına yaşıyorlardı. Daha sonra annesi Ümmü Süleym, sadece Müslüman olması karşılığında Ebu Talha Zeyd b. Sehl el-Ensari’nin evlilik teklifini kabul etti. Ebu Talha İslâm’ı kabul edince evlendiler.¹⁷⁷

Kendisinden gelen rivâyette Enes, “*Rasûlullah Medine’ye geldiğinde ben 10 yaşındaydım.*” demiştir.¹⁷⁸ Peygamber (s.a.s.) Medine’ye hicret ettiğinde, İslâm’a ve

¹⁷⁵ Bazı kaynaklarda “Dâvûd b. Asım b. Urve” şeklinde belirtilmiştir. Ümmü Habibe, Dâvûd b. Urve es-Sakafî’nin teyzesidir.

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, Cenaiz, 36.

¹⁷⁷ Nesâî, Nikah, 63.

¹⁷⁸ Buhârî, Nikâh, 68; Müslim, Eşribe, 125.

Peygamberine hayranlık duyan bu hanım, O'nun terbiyesinde yetişmek ve O'na hizmetkâr olmak amacıyla biricik oğlunu üvey babası Ebu Talha ile birlikte Rasûlullah'a getirerek: "Bu Enes sana hizmet edecek bir çocuktur, onu kabul buyur." dedi. Peygamberimiz (s.a.s.) onu kabul buyurdu ve ona ekşi bir bitki anlamına gelen "Ebu Hamza" künyesini verdi. Kendisi şöyle anlatmıştır:

"Peygamber (s.a.s.), topladığım bir bakladan dolayı bana "Ebu Hamza" künyesini verdi."¹⁷⁹

Peygamber (s.a.s.) Enes'i çok severdi. Kendisini: يا بُنَيَّ "yavrucuğum" veya يا أُنَيْسٍ "Enescik" şeklinde sevgi ifadeleriyle çağırırdı.

Peygamber (s.a.s.): "Ey iki kulaklı!" (يا ذا الأذنين) diye çağırır onunla şakalaşırdı.¹⁸⁰

Peygamber (s.a.s.)'le birlikte tüm gazvelere katıldı. Bedir gazvesinde 12 yaşında bir çocuktur. Peygamberimizin kendisine karşı tutumunu şöyle anlatmıştır:

"Peygamber (s.a.s.)'e on yıl hizmet ettim, bana asla "öf" bile demedi. Yaptığım bir şeyden dolayı "*Bunu niçin yaptın?*" demediği gibi yapmadığım bir iş için de "*Niçin bunu yapmadın?*" demedi. Rasûlullah (s.a.s.), insanların ahlakça en güzeli idi. Dokunduğum hiçbir kumaş parçası, ipek ve herhangi şey Rasûlullah (s.a.s.)'in elinden yumuşak değildi, ter kokusu tüm kokulardan ve miskten daha güzeldi."¹⁸¹

Enes b. Mâlik, verilen emirdeki ihmalinden dolayı Peygamberimizin kendisini nasıl ikaz ettiğini de şöyle anlatıyor:

Rasûlullah (s.a.s.) bir gün beni bir hacet için gönderdi. Ben: Vallahi gitmem, dedim. Hâlbuki içimden Allah'ın Peygamberi(s.a.s.)ın bana emrettiği işe gitmek geliyordu. Derken dışarı çıktım, çarşıda oynayan çocukların yanına uğradım. Birdenbire Rasûlullah (s.a.s.) arkamdan kafamı tutuverdi. Ona baktım, gülüyordu: «*Ey Enescik,*

¹⁷⁹ Hamza: Dili hafifçe yakan bir ekşilik tadına sahip bir bakla türüdür. Enes b. Mâlik bunu topladığı için Peygamber (s.a.s.) kendisine "Ebu Hamza" künyesini vermiştir. Peygamber (s.a.s.) çocuklara künye verdiği zaman bir hurmayı ağzında iyice çiğnedikten sonra çocuğun ağzına koyar veya sürerdi. Buna "Tahnîk" adı verilmektedir. Enes b. Mâlik'e künye verdiğinde bir baklayı tahnîk yoluyla ağzına koyduğu da muhtemeldir.

¹⁸⁰ Tirmizi, Birr ve's-Sıla, 57; Ebû Dâvûd, Edeb, 84.

¹⁸¹ Tirmizi, Birr ve's-Sıla, 69.

*sana emrettiğim yere gittin mi?» dedi. Ben de “Evet, gidiyorum yâ Rasûlallah!” dedim.*¹⁸²

Allah’ın vahyi ve gözetimindeki nübüvvet evinde 10 yıl geçirdi. Çok güçlü bir hafızaya ve zekaya sahip olan Enes, çocuk yaşta olduğu için de Peygamber (s.a.s.)’den her duyduğu ve gördüğünü kavrayıp ezberlemiştir. Bu nedenle hadis rivâyetinde “Müksirûn” adı verilen, çok hadis rivâyet edenlerden biri olmuştur.

1.2.1.1.7. Sumeyte el-Leysiye

Nesâî’nin *Sünen’ül-Kübra*’sında tahrîc ettiği rivâyete göre, Sumeyte, Rasûlullah’ın evinde barınan ve terbiyesinde yetişen yetimlerden biridir. Ben-i Leys b. Bekr kabilesindendir. Salih b. Ebi Ahdar’ın Zührî’den rivâyetine göre Sumeyte, Hz. Aişe’nin odasında barınan bir yetimdi. Aynı hadis diğer hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Ancak bazılarında Sümeyte adı verilmeden “Hz. Peygamber’in evindeki bir yetimden rivâyet edildi.” şeklinde kaydedilmiştir. Nesâî’nin rivâyetindeki ilgili kısım şöyledir:

Sumeyte’den rivâyete göre –ki oRasûlullah’ın evinde kalıyordu– şöyle demiş: Rasûlullah’ın, *“Sizden kim Medine’de ölmek elinden gelirse, bunu yapsın. (Yani ölünceye kadar orada ikamet etsin) Çünkü orada ölen kimse için şefaateceğim ve şahitlik yapacağım.”*¹⁸³ buyurduğunu işittim.

1.2.1.1.8. Hz. Aişe’nin Evinde Barınan Yetimler

1.2.1.1.8.1. Hz. Aişe’nin Yeğenleri

Hiz. Aişe (r.a.)’nın yetimlere karşı özel bir ilgisi ve yardım etme hevesi vardı. Çocukluğundan beri Hiz. Peygamberin terbiyesinde yetişen ve O’ndan duyduğu her şeyi ezberleyen Hiz. Aişe, rivâyet ettiği hadislerle İslâm’a büyük bir hizmet etmiştir. Bu hadislerin büyük kısmını da evinde yetiştirdiği yetimler aracılığıyla sonraki nesillere aktarılmasını sağlamıştır.

¹⁸² Müslim, Fedail, 54.

¹⁸³ Nesâî, Hac, 311.

Hız. Aîşe evinde barındırdığı yetimleri en iyi şekilde yetiştirmiş ve eğitmiştir. Şımartılmamaları için özellikle dikkat etmiş ve yeri gelince hafifçe çocuğunu döven anne gibi dövmekten de çekinmemiş, “*Ben, yetimi uslanıncaya kadar döverdim.*” demiştir.¹⁸⁴

Hız. Aîşe, kardeşi Muhammed Mısır’da şehid edildiğinde yetim kalan küçük çocuklarını yanına almış ve evinde barındırmıştır. Onlara annelik ve babalık yaptığı gibi, Hız. Peygamberden aldığı terbiye ile onları yetiştirmiştir. Bunlardan Kasım, Medine’de zamanının en âlim şahsiyeti olmuştur. Hız. Aîşe’nin evinde barınan yetimlerden kaynaklarda tesbit edebildiğimiz isimleri şöyle sıralayabiliriz:

1.2.1.1.8.1.1. Kasım b. Muhammed

Medine’de zamanının ünlü fakihî olmuştur. Babası vefat ettiğinde yedi yaşındaydı. Kardeşleriyle birlikte halası Hız. Aîşe’nin evinde barındı, onun terbiye ve eğitiminde yetişti. Babası Hız. Ebû Bekir’in oğlu Muhammed’dir. Annesi, Fars hükümdarlarından Üçüncü Yezdecir’in kızı Sevde’dir.¹⁸⁵

Babası Mısır’a vali olunca baba ve annesiyle birlikte Mısır’a gitti. İkisi de orada vefat edince Medine’ye halasının yanına döndü. Kasım, “*Arefe günü akşamında, halam Aîşe, bizi traş eder, ertesi gün de ziynetlerimizi takar sonra da bizi Mescid’e gönderirdi. Kurbanını da yanımızda keserdi.*” demiştir. Hız. Aîşe’den en doğru Arapçayı, Kur’an’ı, fikhî, hadisleri ve bir çek ilimleri öğrendi. Ayrıca halasının oğlu Urve b. Zübeyr’den, Abdullah b. Abbas’tan, Abdullah b. Ömer’den ve Ebu Hüreyre’den ders aldı. Birçok sahâbîden hadis rivâyet etti.¹⁸⁶

Kasım b. Muhammed hicri 108 yılında vefat etti.

1.2.1.1.8.1.2. Esmâ bnt. Abdurrahman

Hız. Ebû Bekir’in oğlu Abdurrahman’ın kızıdır. İbn Hibban, Esmâ’nın oğlu Abdurrahman b. Kasım’a dayandırarak verdiği haberde, Hız. Aîşe’nin evinde barındığını ve onun terbiyesinde yetiştiğini kaydetmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Buhârî, *Edebu’l-Müfred*, 62.

¹⁸⁵ İbn Sa’d, *Tabakat*, VII, 186.

¹⁸⁶ İbn Sa’d, *Tabakat*, VII, 186.

¹⁸⁷ İbn Balabân, el-Emir Alâuddin Ali el-Fârisî, Muhammed et-Temimi, el-Büstî, *el-İhsân bi Tertib-i Sahih-i İbn Hibban*, Thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetu’r-Risale, Beyrut 1983, Babu’s-Suveri ve’l-Musavvirin, II, 69.

Esma, Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekir'le evlendi. Bu evlilikten Abdurrahman, Ümmü Ferve, Ümmü Hâkim ve Abde adlarında çocukları oldu. Hz. Aişe'nin eğitiminde yetişmesi itibariyle rivâyet ettiği hadisleri Hz. Aişe'den öğrenmiştir.¹⁸⁸

1.2.1.1.8.1.3. Amrabnt. Abdurrahman b. Said b. Zürene el-Ensârî ve Kardeşleri

Amrabnt. Abdurrahman, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında Hicri 29. Senesinde doğdu. Dedesi Ensarın ilk Müslümanlarından olup Peygamber (s.a.s.)'in tayin ettiği reislerden Es'ad b. Zürene'nin kardeşidir. Amra, Hz. Aişe'nin talebesi olarak yetişmiş olup fıkıh uzmanıdır. Hz. Aişe'den çok sayıda hadis öğrenmiş ve rivâyet etmiştir. Buhârî, Amrabnt. Abdurrahman'dan rivâyet ettiği hadisin senedinde "Peygamber (s.a.s.)'in eşi Aişe'nin odasında barınan Amrabnt. Abdurrahman'dan rivâyet edilmiştir." şeklinde ifade etmektedir.¹⁸⁹

Babalarının vefatından sonra Amra, kız ve erkek kardeşleriyle birlikte Hz. Aişe'nin evinde kaldılar. Onun himaye ve terbiyesinde yetiştiler. Kendisi: "*Ben kardeşlerimle birlikte Hz. Aişe'nin hüccesinde kalıyorduk. Bize ait mücevherattan süs eşyası vardı ve zekâtını vermiyorduk.*" demiştir. Hz. Aişe, Rasûlullah'tan aldığı "yetimlere karşı olağanüstü iyilik" sünnetini hayatı boyunca sürdürmüştür. Hz. Peygamberin vefatından sonra da evini yetimlere açmış her türlü fedakârlığı yapmıştır. Oysa Rasûlullah (s.a.s.) hayatta iken hiç kimseyi odasına kabul etmeyen Hz. Aişe, Peygamber (s.a.s.)'in dayılarından oldukları için Amra ve kardeşlerini evinde barındırmıştır.

Abdurrahman b. Hâriseb. Numan'la evlendi. "Ebu Rical" künyesinin sahibi Muhammed'in annesidir. İbn Uyeyne şöyle demiştir: "Hz. Aişe'nin hadislerini en iyi bilen üç kişi; Kasım b. Muhammed, Urve b. Zübeyr ve Amrabnt. Abdurrahman'dır."

Hicri 98 yılında Medine'de vefat etti. Vefatından önce bir kardeşi oğlundan Baki' kabristanı bitişiğindeki bostanlarından bir kabirlik yer istemiş ve şöyle demiş: Ben Aişe'den Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu işittim: "*Ölünün kemiğini kırmak, hayatta iken kırmak gibidir!*"¹⁹⁰

¹⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, X, 435.

¹⁸⁹ Buhârî, *Tevhid*, 1.

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 58.

İslâm'ın hiçbir değişime uğramadan nesilden nesile aktarılmasında Hz. Aişe'nin evinde barındırdığı yetimlerin rolü büyüktür.

1.2.1.1.8.1.4. Fatıma bnt. Muhammed

Abdullah b. Ebi Bekir'in eşidir. Kaynaklarda kendisinden rivâyet edilen kadın hallerine dair bir hadis¹⁹¹ dışında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

1.2.1.1.9. Hz. Meymune'nin Yetimi

Ubeydullah b. Esed (veya Esved) el-Havlanî, bazı kaynaklarda Hz. Meymune annemizin üvey oğlu olarak geçmektedir. Ancak “üvey oğlu” anlamındaki Arapça “Rebib” kelimesi, “himayesine alıp terbiye ettiği, yetiştirdiği” anlamında da kullanıldığı için, kimi rivâyetlerde de Ubeydullah b. Esed'in, Hz. Meymune'nin üvey oğlu olmayıp terbiyesinde yetişen bir yetim olduğu bildirilmiştir.¹⁹²

Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere bütün muhaddisler bu zattan hadis rivâyet etmişlerdir ve kitaplarında hadislerine yer vermişlerdir.

1.2.2. Yetim Olarak Yetişen Sahâbîler

İslâm'ın yetimlere bakışını anlamak adına yetim olarak yetişen sahâbîlerin, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, hayat hikâyesini bu başlıkta ele almak istiyoruz. Çocukluğunda yetim kalmış olan sahâbîlerin İslâm'da büyük bir mevki kazandıkları ve bunun karşılığı olarak büyük hizmet ettikleri anlaşılmaktadır.

Yetim olarak yetişen çocuklar gözü kara olup, hiç minnet çekmedikleri için tereddütsüz olarak atılan ve yiğitler olmuşlardır. Yüce Allah, İslâm'ın en zor zamanlarında bu yiğitleri İslâm'ın safına katarak büyük bir destek sağlamıştır.

¹⁹¹ İbn Sa'd, Tabakat, X, 457,458.

¹⁹² Buhârî, Libas, 92; el-Muvatta', Salatul-Cema'a, 37.

1.2.2.1. Zübeyrb. Avvam

Zübeyr b. Avvam (r.a.), büyük oğlu Abdullah'tan dolayı "Ebû Abdillâh" diye künyelenmiştir. Fakat annesi kendisini "Ebu't-Tâhir" diye çağırırdı. Peygamber (s.a.s.)'in halası Safiyye bnt. Abdulmuttalib'in oğludur.¹⁹³

“Aşere-i Mübeşşere” olarak bilinen Cennetle müjdelenen on sahâbîden biridir. Hz. Ömer'in vefatından sonra, halife seçimini gerçekleştirmeleri için tayin ettiği altı kişilik "*Ashabü's şûra*" (danışma kurulu) üyelerindendir.¹⁹⁴

Zübeyr, Hz. Ebu Bekir'in İslâm'a girmesinden kısa bir süre sonra müslüman oldu. Bu itibarla ilk müslümanların dördüncüsü veya beşincisidir. Müslüman olduğunda 12 veya 8 yaşında olduğu rivâyet edilmektedir. Bazı kaynaklarda Zübeyr'in Hz. Ali, Talha ve Sa'd b. Ebi Vakkas ile aynı yılda doğduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁵

Babası Avvam b. Huveylid, Ficar savaşlarından birinde öldürülünce küçük yaşta yetim kaldı.¹⁹⁶ Bunun üzerine amcası Nevfel onun velâyetini üstlendi. Çocukluğunda Zübeyr'i, annesi çok döverdi. Amcası ise onu savunur, dövmesine engel olmaya çalışırdı. Ancak Zübeyr büyüyüp müslüman olunca, amcasının kendisine karşı bu sevgisi öfkeye dönüştü. Öyle ki, İslâm'dan dönmesi için onu bir hasıra bağlayıp asar ve ateş yakarak dumanla ona işkence ederdi. Ancak Zübeyr, "*Asla ben küfre dönmeyeceğim!*" derdi.¹⁹⁷

Zübeyr (r.a.), 11'i erkek ve 9'u kız olmak üzere 20 çocuğun babasıdır.¹⁹⁸

Bedir günü müslümanların sayılı birkaç atı vardı. Bunlardan biri de Zübeyr'in Ya'sub adlı atı idi. Zübeyr (r.a.)'in başında bir ucunu yüzü tarafına sarkıttığı sarı bir sarık vardı. Peygamber (s.a.s.) "*Bedir'de melekler Zübeyr'in siması üzere indiler.*" buyurmuştur.¹⁹⁹

Zübeyr'in oğlu Abdullah, babası ile ilgili olarak şu olayı anlatıyor: "Ahzâb günü, ben ve Ebû Seleme'nin oğlu Ömer (çocuk olduğumuzdan) kadınların yanında

¹⁹³ İbn Hacer, *el-isâbe*, III, 5; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 93.

¹⁹⁴ İbn Hacer, *el-isâbe*, III, 5; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 100.

¹⁹⁵ İbn Hacer, *el-isâbe*, III, 5; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 95.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *el-isâbe*, III, 5.

¹⁹⁷ İbn Hacer *el-isâbe*, III, 5; İbn Sa'd, *Tabakât*, , III, 94.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 93.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 96.

bırakılmıştı. Bir de baktım ki babam Zübeyr, atının üstünde iki yahut üç kere Kurayza oğullarına gidip geldi. Evimize döndüğümüzde babama: “Babacığım! Ben seni Benî Kurayza yurduna gidip gelirken gördüm.” dedim. Babam: “Sen beni öyle gördün mü evlâdım?” dedi. Ben de Evet, dedim. Babam şöyle anlattı: *“Rasûlullah (s.a.s.); "Benî Kurayza'ya kim gider de onların haberini bana getirir?" dedi. Ben de gittim. Döndüğümde, Rasûlullah, bana hitaben: "Anam babam sana feda olsun!" buyurdu.”*²⁰⁰

Yine Buhârî'nin tahrîcine göre Cabir b. Abdullah aynı olayı şöyle rivâyet etmiştir: Hendek gününde, Rasûlullah (s.a.s.) “Kavim'den (Beni Kurayza) kim bana haber getirir?” diye seslendi, Züher “Ben getiririm, ya Rasûlallah” dedi. Başka icabet eden olmadı. Bu çağrısını üç kez tekrarladi, her seferinde Zübeyr “Ben getiririm.” diyordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Her Peygamberin havarisi vardır, benim de havarim Zübeyr b. Avvam'dır!”²⁰¹

Yermük savaşı gününde ashab-ı kiram, Zübeyr'e hitaben: *"Ey Zübeyr! Rumlara şiddetli bir saldırı yapmaz mısın ki, biz de seninle beraber şiddetli bir saldırı yapalım?"* dediler. Bunun üzerine Zübeyr Rumlar üzerine şiddetli hamleler yaptı. Bu hamleler sırasında, Rumlar, Zübeyr'in omuz köküne iki darbe vurdular. Bu iki geniş yara arasında Bedir'de yediği bir darbenin çukurluğu vardı ki, oğlu Urve; "Ben çocukken bu darbenin oluşturduğu çukuruna parmaklarımı sokar, oynardım" demiştir.²⁰²

Cemel savaşında Hz. Ali, Zübeyr'i karşısında görünce: “Nerede Safiyye bnt. Abdulmuttalib? Sen kılıcınla Ali b. Ebi Talib b. Abdulmuttalib'le mi savaşacaksın?” dedi.

Bunun üzerine Zübeyr savaştan çekilerek geri döndü. Medine yolunda Temîm kabilesine ait bir subaşına vardığında orada bulunan Amr b. Cürümüz, onu takibe başladı. Vâdi's-Sibâ' denilen mevkide bir fırsatını bularak Zübeyr'i şehid etti Zübeyr (r.a.) şehid edildiğinde 64 yaşındaydı.²⁰³

²⁰⁰ Buhârî, Fedâilü Ashâbi'n-Nebi, 13.

²⁰¹ Buhârî, Fedâilü Ashâbi'n-Nebi, 40.

²⁰² Buhârî, Fedâilü Ashâbi'n-Nebi, 40.

²⁰³ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 102-103.

1.2.2.2. Ebu Hüreyre

En çok hadis rivâyet etmekle ünlüdür. En meşhur rivâyete göre adı Abdurrahman b. Sahr'dır. Yemen'in Devs kabilesindendir. Müslüman olmadan önceki adı ile ilgili olarak farklı rivâyetler vardır ancak kabul görmüş görüşe göre Abdüşşems idi. Annesi Sufeyh b.Hâris'in kızıdır. Devs kabilesinin otoritelerinden olan Sa'd b. Süfeyh Ebu Hüreyre'nin dayısıdır. Kureyş'ten kim eline geçse onu Ebi Üzeyhir ed-Devsî'ye öldürtüyordu.²⁰⁴

Çok küçük yaşlarda iken babası vefat etti, annesiyle birlikte kaldı.Çocukluğu ve gençliği fakirlik ve sıkıntı içinde geçti. Kabilesinin ileri gelenlerinden ünlü şair Tufeyl b. Amr aracılığıyla Müslüman oldu. Tufeyl, Hz. Peygamber'in emriyle kabilesini İslâm'a davet edince ilk kabul eden Ebu Hüreyre oldu. Kabilesinden Müslüman olan 70 kişiyi aşkın bir kabile ile birlikte Medine'ye geldi. Rasûlullah (s.a.s.) o sırada ashabıyla birlikte Hayber kuşatmasında bulunuyordu. Onu görmek için sabırsızlandığından Ebu Hüreyre Hayber'e giderek Rasûlullah (s.a.s.)'le görüşmüştür. Rasûlullah (s.a.s.)'le ilk karşılaşmasında adın nedir? diye sorunca "Abdüşşems" cevabını verdi. Rasûlullah (s.a.s.) "*Hayır, bundan sonra adın Abdurrahman'dır!*" buyurdu.²⁰⁵

"Ebu Hüreyre" künyesinin verilişini kendisi şöyle anlatıyor:

"Bir gün küçücük bir kedi buldum, onu elbisemin yeminde taşıdım. Buna binaen bana "Ebu Hüreyre" künyesi verildi." Bir diğer rivâyette de şöyle anlatmış: "Çocukluğumda ailemizin çobanlığını yapıyordum. O zamanlar küçük bir kedim vardı. Geceleri bir ağaca bırakır, gündüzleri de yanımda götürüp onunla oynardım. Bunun için beni "Ebu Hüreyre" diye künyelediler."²⁰⁶

Rasûlullah (s.a.s.)'in "*Yâ Eba Hüreyre!*" şeklinde kendisini çağırdığı birçok hadis-i şeriften anlaşılmaktadır.

Ebu Hüreyre (r.a.) kendisini şöyle anlatmıştır:

"Yetim olarak büyüdüm, fakir olarak hicret ettim. Karnımı doyurma ve (yolculuk) sırasında bazen deveye binerek ayağımı dinlendirme nöbeti karşılığında Gazvân'ın kızına işçi oldum. Konakladıkları vakit onlara odun topluyordum. Bindikleri zaman da

²⁰⁴İbn Sa'd *Tabakat*, V, 230.

²⁰⁵İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 199-200; İbn Sa'd *Tabakat*, V, 230.

²⁰⁶Tirmizi, *Menakıb*, 10.

develerini yürütmek için ezgi söyledim. İslâm dinini bir nizam, Ebu Hüreyre'yi de imam (idareci) kılan Allah'a hamdolsun."²⁰⁷

Ebu Hüreyre'nin, yanında işçi olarak çalıştığı ve "Gazvan'ın kızı" diye ifade ettiği kişi, "Büstre" adında bir hanım sahâbîdir. Basra emiri Utbe b. Gazvan'ın kardeşi ve Hz. Ömer'in de baldızıdır. Ebu Hüreyre daha sonra yanında işçi olduğu bu hanımla evlenmiştir. Bu da, bu hanımın kendisinden çok hoşnut olduğunu göstermektedir.²⁰⁸

Ebu Hüreyre (r.a.) Peygamber (s.a.s.)'le görüştüktan sonra onun yanında kalmış ve dört yıl boyunca Rasûlullah'tan ayrılmamış, kendisini O'nun hizmetine adanmıştır. Rasûlullah'tan ilim tahsil eden Ashab-i Suffe'nin ileri gelenlerinden biri olmuştur.²⁰⁹

Ebu Hüreyre, Yemen'den yola çıktığında annesini de yanında getirmişti. Ancak annesi İslâm'ı kabul etmemişti. Peygamber (s.a.s.)'in annesine dua ettiğini şöyle anlatmıştır:

"Müşrik olan annemi zaman zaman İslâm'a davet ediyordum. Bir gün yine onu İslâm'a davet ettim. Bana öfkeleni ve Hz. Peygamber hakkında bazı çirkin sözler söyledi. Ağlayarak Hz. Peygamber'e gittim ve 'Ey Allah'ın Rasûlü! Annemi İslâm'a davet ettim. Müslüman olmadığı gibi bugün de senin hakkında hoşla gitmeyen sözler söyledi. Dua et de Allah, Ebu Hüreyre'nin annesine hidâyet versin' dedim. Hz. Peygamber '*Allah'ım! Ebu Hüreyre'nin annesine hidayet ver!*' buyurdu. Ben hemen Hz. Peygamber'in duasını müjdelemek üzere anneme koştum. Kapıya geldiğimde onun kapalı olduğunu gördüm. O sırada annem de benim ayaklarımın patirtisini duymuş olduğundan bana '*Ey Ebâ Hüreyre! Olduğun yerde bekle!*' diye seslendi. Ben dökülen bir su sesi işittim. (Annesi guslediyordu). Biraz sonra da annem entarisini giymiş ve fakat başı açık olduğu halde bana kapıyı açtı ve "*Ey Ebâ Hüreyre! Eşhedu ella ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve Rasûluh.*" dedi.

Daha önce üzüntüden ağlayarak gittiğim Hz. Peygamber'e bu kez de sevinçten ağlayarak gittim ve: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Müjde! Allah duanı kabul etti, Ebu Hüreyre'nin annesini İslâm'a hidâyet buyurdu! Ey Allah'ın Rasûlü! Dua et de Allah beni ve annemi bütün mü'min erkek ve kadınların kalbinde sevimli kılsın' dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber '*Ey Rabbim! Şu kulcağzın Ebu Hüreyre ile annesini tüm*

²⁰⁷ Kazvinî, Ebu'l-Hasan es-Sindî, *Şerhu Sünen-i İbn Mace*, Daru'l- Cîl, Beyrut tsz., II, 817.

²⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 231.

²⁰⁹ İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 232.

mü'min erkek ve kadınlara sevdır!' diye dua etti. Bundan anlıyorum ki, ismimi işiten tüm inanmış erkeklerle kadınlar beni sever!"²¹⁰

İmam Şâfiî gibi büyük âlimlerin bildirdiğine göre Ebû Hureyre kendi dönemindeki hadis nakledenlerin içinde hafızası en güçlü olanıdır. Hz. Peygamber'le dört yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre birlikteliğine rağmen, en fazla hadis rivâyet eden sahâbî olmuştur.²¹¹

İnancı zayıf bazı kimseleri şaşırtacak ölçüde çok hadis ezberlemesi ve rivâyet etmesinin temelinde şu nedenler bulunmaktadır:

1-Peygamber (s.a.s.)'e düşkünlüğü ve ilme tutkunluğu nedeniyle, güçlü bir hafızaya sahip olması için Hz. Peygamberin ona dua buyurmasıdır. Ebu Hüreyre bu özelliğini şöyle anlatmıştır:

"Siz Ebû Hüreyre'nin Rasûlullah (s.a.s.)'den çok hadis rivâyet ettiğini söylüyorsunuz. Varılacak yer Allah'ın huzurudur. Ben fakir bir adam idim. Rasûlullah (s.a.s.)'e karın tokluğuma hizmet ediyordum. Muhacirler pazar yerlerindeki pazarlıkla meşgul iken, Ensâr da mallarına bakmakla meşguldu. Derken Rasûlullah (s.a.s.): «*Kim elbisesini yayacak ki, bir daha benden işittiği bir şeyi kat'iyyen unutmasın!*» buyurdu. Ben hemen elbisemi yaydım. Tâ ki, sözünü bitirdi. Sonra onu kendime topladım. Bir daha ondan işittiğim hiç bir şeyi unutmadım."²¹²

Buhârî'nin rivâyetinde ise Ebu Hüreyre şöyle anlatmıştır:

"Rasûlullah (s.a.s.)'e: Yâ Rasûlallah, ben senden birçok hadis işitiyorum da unutuyorum, dedim. "*Ridânu yay!*" buyurdu. Yaydım, iki eliyle bir şey avuçlayıp ridâmın içine attı. Sonra: "*Topla!*" diye emretti. Ridâmı topladım. İşte ondan sonra artık hiç bir şey unutmadım."²¹³

2-Hz. Peygamber ile sıkça görüşmesi ve ona hiç çekinmeden her çeşit sorular sormasıdır.²¹⁴ Buhârî, ilim kitabı "el-Hırs ale'l-Hadis" babında, Ebû Hureyre'nin şöyle

²¹⁰İbn Hacer, *el-İsabe*, VII, 203; İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 233. (İbn Sa'd'ın tahrîcinde şu ek bulunmaktadır. "Ebu Hüreyre'den rivayet eden Ebu Kesir el-Güberî, Ebu Hüreyre'nin "Vallahi beni duyan bütün mümin erkek ve kadınlar beni sever!" dediğini, kendisinin de buna dayanağın nedir?" diye sorunca bu olayı anlattığını bildirir."

²¹¹ İbn Hacer, *el-İsabe*, VII, 202.

²¹² Müslim, *Fadâilu's Sahabe*, 159.

²¹³ Buhârî, *İlim*, 42.

²¹⁴ İbn Hacer, *el-İsabe*, VII, 206

dediğini rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.s.)’e: “Ey Allah’ın Rasûlü, kıyâmet gününde senin şefâatine nâil olacak en mutlu kişi kimdir?” diye sordum. Rasûlullah (s.a.s.): “*Ey Ebû Hureyre, senin hadise olan aşırı tutkunluğunu bildiğim için, böyle bir soruyu senden önce hiç kimsenin sormayacağını tahmin etmiştim. Kıyâmet gününde benim şefâatime nâil olacak en mutlu kişi Lâilâhe illallah diyen kimsedir.*” buyurdu.”²¹⁵

Ebu Hüreyre, 78 yaşında Hicrî 57 yılında Medine’de vefat etmiştir.

1.2.2.3. Zeydb. Erkam

Zeyd b. Erkam (r.a.) Hazrec kabilesinden olup Medine’de doğmuştur. Küçük yaşta iken babası vefat etmiş ve yetim olarak Abdullah b. Revaha’nın evinde ve himayesinde büyümüştür. Yaşı daha çok küçük olduğu için Uhud savaşına katılmamıştır. Rasûlullah (s.a.s.) ile birlikte ilk katıldığı savaş Hendek, kimisine göre Müreysi gazvesidir. Peygamber (s.a.s.)’le birlikte 17 gazveye katılmıştır. Zeyd kendisi Mu’ta savaşına katıldığını şöyle anlatmıştır:

“Ben Abdullah b. Revaha’nın himayesinde bir yetimdim. Beni beraberinde Mu’ta savaşına götürdü.”²¹⁶

Katıldığı bir gazvede, münafıkların başı Übeyy b. Selul ile ilgili yaşadığı bir olayı Zeyd b. Erkam şöyle anlatmıştır:

“Ben bir gazvede bulundum. Orada (münafıkların başı) Abdullah b. Ubeyy’den şöyle derken işittim: “Ey topluluk! Rasûlullah’ın yanındakilere nafaka vermeyin, ta ki etraftan dağılınlar ve O’nun yanında Medine’ye bir dönersek her halde izzet ve kuvveti çok olan (*yani kendisi*) en zelil ve zaif olanı Medine’den muhakkak çıkaracaktır!” Zeyd dedi ki: “Ben İbn Ubeyy’in bu sözlerini amcama yahud Ömer’e söyledim, O da bunu Peygamber (s.a.s.)’e söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.)beni çağırdı. Ben de İbn Ubeyy’in sözlerini kendisine naklettim. Bu defa Rasûlullah, Abdullah b. Ubeyy ile adamlarına haber gönderdi, bunlar geldiler ve: “Biz böyle birşey söylemedik.” diyerek yemin ettiler! Rasûlullah (s.a.s.) beni yalanladı, onu doğruladı. Bunun üzerine ben o kadar gamlandım ki, ömrüm içinde bana asla bunun benzeri bir keder isabet etmemiştir. Artık evde oturdum (dışarı çıkmadım). Amcam da bana “Ey

²¹⁵ Buhârî, İlim, 33.

²¹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 21.

oğul, uslu durmadın, en sonunda Rasûlullah (s.a.s.)'in seni yalanlamasını ve sana öfkelenmesini istedin!" dedi. Nihayet Allah, beni tasdik eden şu vahyi indirdi:

*"(Ey Peygamber) münafıklar sana geldiklerinde, Senin, şüphesiz Allah'ın Peygamberi olduğuna şehâdet ederiz, derler. Allah, senin kendisinin Peygamberi olduğunu bilir, bunun yanında Allah, münafıkların yalancı olduklarına şehadet eder. Onlar, yeminlerini bir kalkan edinip, Allah'ın yolundan alıkoydular. Onların yaptıkları şey ne kötüdür! Çünkü önce iman etmiş, sonra kâfir olmuşlar, ondan sonra da Allah onların kalplerini mühürlemiştir; artık birşey anlayacak durumda değildirler. Onları gördüğün zaman, dış görünüşüyle bedenleri hoşuna gider, konuştuklarında sözlerini dinlersin. Sanki onlar, dayandırılmış kerestelerdir. Her bağırtyı aleyhlerine sanırlar. Onlar ancak düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin, nasıl da dönüveriyorlar! Onlara: Geliniz, Allah'ın Rasûlü sizin için bağışlanma dilesin, denildiği zaman başlarını çevirip, büyülenerek yüz çevirdiklerini görürsün. Onlar için bağışlanma dilesen de, dilemesen de aynıdır. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez. Onlar: 'Allah Rasûlü'nun yanında bulunanlara hiçbir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler!' diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır, fakat münafıklar bunu anlamazlar. Onlar, 'Eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zelil olanı oradan mutlaka çıkaracaktır.' diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler."*²¹⁷

Bu ayetlerin inmesi üzerine Peygamber (s.a.s.) bana haber gönderdi, huzuruna vardığımda bu sureyi okudu ve *"Ya Zeyd! Şübhesiz Allah seni doğrulamıştır."* buyurdu. Sonra Rasûlullah (s.a.s.) onlara: *"Özür dileyin de sizin için Allah'tan mağfiret taleb edeyim."* dedi ise de başlarını çevirip gittiler."²¹⁸

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir: *"Zeyd b. Erkam, Peygamber (s.a.s.) hutbe okurken, yanında oturan münafıklardan bir adamın: 'Eğer bu (Peygamber) doğru ise biz eşeklerden daha kötüyüz!' deyince, Zeyd ona: 'Vallahi O doğru sözlüdür ve sen de eşekten daha kötüsün!' dedikten sonra bunu Peygamber (s.a.s.)'e bildirdi. Adam inkâr*

²¹⁷ Münafikûn, 63/1-8.

²¹⁸ Buhârî, Tefsir, Suretu'l-Munafikûn, 1-2.

etti.²¹⁹ Bunun üzerine Zeyd'i doğrulayan şu ayet nazil oldu:

*“Bir şey söylemediklerine dair Allah’a yemin ediyorlar. Oysa o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkâr ettiler. Ayrıca başaramadıkları şeye de yeltendiler. Sırf, Allah ve Rasûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tövbe ederlerse, kendileri için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse, Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.”*²²⁰

Enes b. Mâlik bir defasında şunları anlatmaktadır: “Bir gün Peygamber (s.a.s.)’le birlikte Zeyd b. Erkam’ı ziyarete gittik. Gözünden rahatsızdı. Peygamber (s.a.s.) ona: “*Ey Zeyd, gözlerin böyle hasta kalırsa ne yapardın?*” buyurdu. Zeyd de: “O zaman sabreder ve Allah’ın rızasını dilerdim.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.): “*Sen böyle yaparsan Allah’ın huzuruna günahsız olarak varırsın!*” buyurdu.”²²¹

Zeyd b. Erkam anlatıyor: “Bedevi Araplardan bir kısım insanlar Peygamber (s.a.s.) ile görüşmek için geldiler. Birbirlerine şöyle dediler: “Haydi bu adamın yanına gidelim, eğer Peygamber ise biz onunla insanların en mutlusu oluruz, eğer hükümdar ise onun kanadı altında yaşarız.” Onların bu konuşmalarını Peygamber (s.a.s.)’e haber verdim. Sonra O’nun evine gelip “Ya Muhammed” diye seslendiler. Bunun üzerine şu ayetler nazil oldu: “*Odaların arkasından seni çağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir.*”²²² Peygamber (s.a.s.) kulağımdan tutup çekti ve: “*Ey Zeyd, Allah senin sözünü tasdik etti, ey Zeyd Allah senin sözünü tasdik etti!*”²²³ dedi.

Zeyd b. Erkam, Hicrî 68 yılında Kûfe’de vefat etti.

²¹⁹ Celâleddîn Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fî Tefsiri bi’l-Me’sûr*, Daru’l-Fikir, Beyrut 1993, IV, 240-241.

²²⁰ Tevbe, 9/74.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, V, 437; Buhârî, *Edebu’l-Müfred*, s.112.

²²² Hucurat, 49/4.

²²³ Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensur*, VII, 552.

1.2.2.4. Abdullahel-Müzenî

Abdullah b. Abdinehm el-Müzenî, Verikan'da doğdu.²²⁴ Yetim olarak yetişen ve çocukluğunda İslâm'ı kabul eden bir sahâbîdir. İslâm'dan önceki adı "Abduluzza" idi, Müslüman olunca, Peygamber (s.a.s.) adını "Abdullah" olarak değiştirdi.²²⁵

Annesi Cehme bnt.Hâris'tir. Abdullah, çok küçük bir çocuk iken babası Abdinehm öldü ve arkasından miras bırakmadı. Ama amcası varlıklı biriydi. Büyüyünceye kadar Abdullah'ı evinde barındırdı ve himayesine aldı. Ona deve, koyun ve köle verdi. Abdullah, Rasûlullah (s.a.s.) Medine'ye hicret edinceye kadar kendini İslâm'a hazırladı. Müslüman olmaya can atıyor, ama amcasından çekiniyor, ona gücü yetmiyordu. Yıllar böyle beklenti içinde geçti. Nihayet bir gün amcasına konuyu açtı: *"Amca, ben hep senin Müslüman olmanı bekledim, ama senin Muhammed'i istemediğini görüyorum. Bana izin ver de ben İslâm'a gireyim!"* dedi. Amcası bunu duyunca çok öfkeleni ve: *"Vallahi, sen Muhammed'e tabi olursan, sana hiçbir şey bırakmam, sana verdiğim her şeyi, hatta üzerindeki elbiseleri dahi senden alırım."* dedi. Buna karşılık Abdullah şöyle dedi: *"Ben ise vallahi Muhammed'e tabiyim ve müslümanım; taş, puta tapmayı da terk ediyorum. Elimde olan her şeyi de al!"*

Amcası kendisine verdiği her şeyi aldı, elbiselerini bile soyup aldı.

Abdullah annesine gitti. Evde bulunan sert kıldan örülmüş bir çuval vardı. Annesi onu iki parçaya ayırdı, biriyle alt, diğeri üst giysi olarak bedenine sardı ve bağladı. Peygamber (s.a.s.)'e kavuşmak üzere Medine'nin yolunu tuttu.

Medine'ye gece vakti vardı. Mescid-i Nebevî'ye gidip uyudu. Rasûlullah (s.a.s.) sabah namazını kıldırdı, cemaatle musafaha edip de yüzünü dönünce, iki çuval parçası içindeki Abdullah'ı gördü. Ona baktı, *"Sen kimsin?"* diye sordu. Gelen genç kendini tanıttı ve Adının Abduluzza olduğunu söyledi. Peygamber (s.a.s.): *"Sen iki çuvallı Abdullah'sın!"* buyurdu. Bundan sonra "iki çuvalı" anlamında *"Zü'l-Bicadeyn"* lakabı ile meşhur oldu.²²⁶

²²⁴ İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 139. (Verikan: Medine'den Mekke'ye doğru giderken sağ tarafta bulunan Medine'ye 4 berid mesafede bulunan yemyeşil bir dağdır ki Müzeyne kabilesinin bir kolu orada yerleşmişti.)

²²⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 138-139; İbn Hacer, *el-İsabe*, IV, 98-99.

²²⁶ İbn Hacer, aynı yer; İbn İshak, *Siret*, V, 273-274.

Peygamber (s.a.s.) kendisine “*Bana yakın dur!*” buyurdu ve Kur’an-ı Kerim’i öğretti. Çok Kur’an okurdu. Abdullah sesi gür bir kimseydi. Mescid-i Nebevî’de kalıyordu. Her gün gür sesiyle Kur’an okurdu. Hz. Ömer (r.a.) bir gün Rasûlullah (s.a.s.)’e şikâyetinde bulundu: “*Ya Rasûlallah, bu bedevi Arab’ı duymuyor musun sesini Kur’an okuyarak yükseltiyor, insanların okumasına engel oluyor?*” dedi. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Ey Ömer, onu kendi haline bırak. O, Allah ve Rasûlüne muhacir olarak yola çıktı!”²²⁷

Rasûlullah (s.a.s.) Tebük gazvesine çıktığı zaman Abdullah b. Abdinehm de bulunuyordu. Şehid olması için Rasûlullah’tan dua etmesini istedi. Rasûlullah (s.a.s.) “Bana semüre ağacından bir kabuk getir” buyurdu. Zü’l-Bicadeyn, semüre ağacının kabuğunu getirdi. Rasûlullah (s.a.s.) o kabuğu onun pazusunun üzerine bağladı ve şöyle dua etti: “*Allah’ın ben onun kanını kâfirlere haram kıldım!*” Zü’l-Bicadeyn: “Ya Rasûlallah, istediğim bu değil” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Allah yolunda bir savaşçı olarak çıktığın zaman, eğer humma (ateşli hastalık) da seni öldürse sen şehidsin, eğer hayvanın seni düşürse sen yine şehidsin. Hangisi olursa sen aldırma!*” Tebük’e vardıklarında orada günlerce kaldılar. Abdullah orada hastalanıp vefat etti.²²⁸

Bilâl b. Hâris (r.a.) anlatıyor: Tebük gazvesindeyken bir gece Rasûlullah (s.a.s.)’in yanına gittim. Zü’l-Bicadeyn el-Müzenî vefat etmişti. Müezzin Bilâl hazırlanan kabrin yanında aydınlatmak için elinde bir ateş parçası (meşale) tutuyordu. Bir de baktım ki Rasûlullah (s.a.s.) kabrin içindedir. Ebû Bekir ve Ömer, de oradaydılar. Rasûlullah (s.a.s.): “*Kardeşinizi bana yaklaştırınız!*” buyurdu. Onlar da titizlikle, naşını kabre yerleştirmesi için Rasûlullah’a yaklaştırdılar. O da naşı kucaklayarak kabre indirdi ve yerleştirdi sonra: *Allahım, ben ondan razı oldum, sen de ondan razı ol*” diye dua etti. Orada bulunan Abdullah b. Mes’ud: “Keşke bu kazılmış mezarın sahibi ben olsaydım!” dedi.²²⁹

Abdullah b. Mes’ud’u imrendirecek ölçüde Allah ve Rasûlü’nün sevgisini kazanan bu “iki çuvallı Abdullah” yetim kalmış ve her şeyi elinden alınmış olmasına rağmen bu mertebeye erişebilmesine hiçbir şey engel olamamıştı.

²²⁷ İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 139; İbn İshak, *Siret*, V, 274.

²²⁸ İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 139-140.

²²⁹ İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 140.

1.2.2.5. Uteybe'nin Kölesi Sehl

Uteybe'nin²³⁰ azadlı kölesi Sehl, annesinin ve amcasının himayesinde bir yetimdi. Merris halkındandı. İslâm'ı kabulünden önce, Hristiyandı ve de İncil okurdu. Sehl o günlerine ait bir hatırasını şöyle anlatıyor: “Amcamın İncil’ini alıp okurken, bir yaprağı çevireceğim sırada, yazısı hoşuma gitmedi. Yaprığı elimle yokladığım zaman, bir yaprağın diğerine yapıştırılmış olduğunu gördüm. Yaprığı birbirinden ayırınca, içinde Muhammed (s.a.s.)’in sıfatlarını şöyle yazılı buldum:

“O ne kısa, ne de uzun boyludur. Beyaz tenlidir. İki bölük hâlinde örgülü saçlıdır. İki omuzunun arasında Peygamberlik mührü vardır. Çoğu zaman, dizini dikip iki elini kavuşturarak oturur. Sadaka kabul etmez. Merkebe ve deveye biner. Koyun sağlar. Yamalı gömlek giyer. Böyle yapan kişi kibirden uzak olur, işte o böyle yapar. O İsmail’in soyundandır. Kendisinin ismi Ahmed’dir!”

Muhammed (s.a.s.)’in sıfatlarını buraya kadar okuyup bitirdiğim zaman amcam geldi. Yapışık yaprakları ayırdığımı görünce, beni dövdü ve: “Şu yaprağı açmak, okumak senin neyine gerek?” dedi.

Ben: “Onun içinde Ahmed Peygamber’in sıfatları var” dedim. Amcam yine öfkeyle: “O, henüz gelmemiştir.” dedi.²³¹

Sadece İbn Sa’d’ın Tabakat’ında yer alan bu olayı anlatan Sehl, evinde barındığı amcası ve kölesi olduğu Uteybe hakkında başka bir bilgiye ulaşamadık. Sehl’in yetim olduğunu, annesiyle birlikte amcasının himayesinde ve onun evinde barındığını, amcasının Merris halkından olup bir Hristiyan olduğunu anlıyoruz. Sehl’in, amcasının okuduğu İncil’den söz ederken “Mushaf” tabirini kullanmasından, o zamanlar sayfa halinde bulunan tüm kitaplar için bu tabirin kullanıldığı anlaşılmaktadır.²³²

1.2.2.6. Zeyd b. Sabit

Zeyd b. Sabit, sahâbenin âlimlerindendir. Peygamber (s.a.s.)’in Medine’ye hicretinden sonra çok defa vahiy kâtipliği yapmış, vahyin gelişine şahid olmuş,

²³⁰ Bazı nushalarda “Useybe” (عُثَيْبَة) bazı kaynaklarda da “Utbe” şeklinde geçmektedir.

²³¹ İbn Sa’d, *Tabakat*, I, 312.

²³² İbn Sa’d, *Tabakat*, I, 312.

Peygamber (s.a.s.)’in Ramazan-ı Şerifte Cebrail (a.s.) ile yaptığı “arz” adı verilen mukabeleye katılmış, Kur’an’ın cem’i ve istinsahı işlemlerini yürütmüş büyük bir sahâbîdir. Üstün vasıflara sahip olan bu zatın bu vasıflarından ziyade, çalışmamızda onun yetim olarak yetişmesini esas alacağız.

Zeyd b. Sabit, Medine yerlileri Ensar’ın Hazrec kabilesinin bir kolu olan Malik b. Neccar oğullarındandır. Peygamber (s.a.s.) Medine’ye hicret ettiğinde 11 yaşındaydı. “Ebu Said” veya “Ebu Sabit” künyesiyle anılmaktadır. Bedir Gazvesine yaşının çok küçük olması nedeniyle katılmamıştır. İlk katıldığı gazvenin Uhud veya Hendek olduğu bildirilmiştir.²³³

Zeyd b. Sabit altı yaşındayken, Medineli Evs ve Hazrec kabileleri arasında Buas Savaşı patlak verdi. Zeyd’in babası bu savaşta öldürüldü. Bunun sonucu olarak Zeyd, Medine’de annesi Nevvar bnt. Malik’in yanında yetim olarak büyüdü.²³⁴

Abdurrahman b. Sa’d b. Zürene’nin anlattığına göre, Zeyd b. Sabit kendisiyle ilgili olarak şöyle demiştir: “*Buas olayı olduğunda ben altı yaşındaydım. Bu, Rasûlullah (s.a.s.)’in hicretinden beş yıl önceydi. Rasûlullah (s.a.s.) Medine’ye geldiğinde ben 11 yaşındaydım. O zaman ben Rasûlullah’a getirildim, ‘Hazrec’ten bir çocuk’ diye beni tanıttılar. Rasûlullah bana 16 sûre okudu. Bedir ve Uhud savaşlarına katılmama izin verilmedi. Ancak Hendek savaşına katılmama izin verildi.*”²³⁵

Zeyd b. Sabit hafızası çok güçlü ve çok zeki bir insandı. Rasûlullah’ın emriyle kısa bir süre içinde kendi ifadesiyle, on küsur günde İbraniceyi, 17 günde de Süryaniceyi öğrendiğini söylemiştir.²³⁶

Zeyd b. Sabit’ten rivâyete göre şöyle demiştir: Bir gün Rasûlullah (s.a.s.)’in yanına gittim. Bir kâtibe yazdırıyordu. Ona şöyle dediğini işittim: “*Kalemi kulağının üzerine koy, yazan kimseye daha iyi hatırlatır.*”²³⁷

Zeyd, Hendek gazvesinde, kazılmış olan toprak taşımaya yardım ediyordu. Çocuk haliyle büyüklerle birlikte çalışıyordu. Rasûlullah (s.a.s.) “*Ne iyi bir çocuk!*” buyurarak Zeyd’i takdir etti.²³⁸

²³³ İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 21-22.

²³⁴ İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 307.

²³⁵ İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 307.

²³⁶ İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 307.

²³⁷ Tirmizi, *İsti’zan ve Âdâb*, 21, Hadis no: 2714.

Hendek gazvesinde Sa'd b. Muaz, yorulmuş, Peygamber (s.a.s.)'in yanında oturup dinleniyordu. O sırada toprak taşıyan Zeyd b. Sabit'i işaret ederek: "Ya Rasûlallah, Allah'a hamd olsun ki, Buas günü bunun babası beni sağ bıraktı da sana iman etme şerefi bana nasib oldu." dedi. Rasûlullah (s.a.s.) "*Fakat onun bu oğlu ne iyi çocuktur!*" buyurdu.

Bir ara yorgunluktan Zeyd'i uyku bastı, orada uyuyakaldı. Umare b. Hazm gelip şaka olsun diye gizlice silahını alıp sakladı. Bir süre sonra uyanıp silahını bulamayınca heyecanlanıp korktu. Peygamber (s.a.s.) "Ey uykucu, sen uykuya daldın, silahın da kaybolup gitti!" buyurduktan sonra: "Bu çocuğun silahının nerde olduğunu kim biliyor?" diye sordu. Umâre b. Hazm: "Yâ Rasûlallah, ben biliyorum. Silahı benim yanımdadır." dedi. Peygamber (s.a.s.): "*Silâhını ona teslim et!*" buyurdu ve şaka yollu da olsa, Müslümanları korkutmayı veya onların herhangi bir şeyini alıp saklamayı yasakladı.²³⁹

Bir gün Zeyd b. Sabit atına binmişti. Bunu gören Abdullah b. Abbas (r.a.) derhal onun atının yularını tuttu. Zeyd b. Sabit "*Ey Rasûlullahın amcasının oğlu! Bineğimin yularını bırak*" deyince İbn Abbâs, "Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle davranmamız emredildi." dedi. Bunun üzerine Zeyd b. Sabit, "*Elini uzat*" dedi. İbn Abbâs elini uzatınca, Zeyd b. Sabit hemen onun elini öptü ve: "*Bize de Peygamber (s.a.s.)'in Ehl-i Beytine böyle davranmamız emredildi.*" dedi.²⁴⁰

Zeyd b. Sabit, farklı rivâyetler olmakla birlikte, en kuvvetli görüşe göre Hicrî 45 yılında 65 yaşında iken Medine'de vefat etti.²⁴¹

1.2.2.7. Umeyrb. Sa'd

Yetim olarak yetişen ve çocukluğunda Müslüman olan sahâbeden biridir. Daha bebek iken babası vefat etti. Peygamber (s.a.s.)'e getirildiğinde 10 yaşında olduğu

²³⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 309.

²³⁹ İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 309.

²⁴⁰ İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 22; İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 310.

²⁴¹ İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 22; İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 315.

rivâyet edilir. Babasından kalan bir malı da yoktu. Kendilerini gözetecek bir akrabaları da yoktu. Annesiyle birlikte yoksul bir hayat sürüyordu.²⁴²

Annesi çok geçmeden Evs Kabilesine mensup Medine'nin zenginlerinden Cûlas b. Süveyd ile evlendi. Cûlas, küçük Umeyr'in bakımını üstlendi ve onu ailesine kattı. Umeyr, zeki olduğu kadar çok edepli, saygılı ve kendi halinde bir çocuktur. Cûlas onu çok sevdi, ona çok iyi davrandı, öyle ki yetim olduğunu ona unutturdu. Baba-oğul ilişkisinden hiç bir fark koymadı, onu evladı olarak görüyordu. Umeyr de oğul babasına nasıl düşkünse Cûlas'a karşı öyle olmuştu.

Umeyr, 10 yaşında Müslüman olduktan sonra, yüreği İslâm'ın nuru ve aşkıyla doldu. Küçük yaşına rağmen, büyükler gibi namaza katılıyor ve her zaman en ön safta, Rasûlullah (s.a.s.)'in arkasında duruyordu. İlk saftan geri kalmamakla ünlendi. Bazen de camide itikâfa giriyordu. Annesi oğlunun, bazen yalnız, bazen de kocasıyla birlikte Mescid-i Nebevi'ye namaza gitmesinden büyük bir haz alıyordu.

Umeyr, kendisine babalık şefkati gösteren ve büyük iyilikler eden Cûlas'ın münafık olduğundan habersizdi.

Peygamber (s.a.s.) Tebük gazvesi için hazırlıklar yapmaya başladığında diğer gazvelerdeki tutumunun aksine bunu halka açıklamıştı. Çünkü gidilecek yerin uzak, zorlu ve düşmanın güçlü oluşu nedeniyle, manen buna hazır olmaları için halkın bunu açıkça bilmesini istemişti.

Rasûlullah'ın her emrini tereddütsüz yerine getiren, her çağrısına koşan ashab-ı kiram, Tebük gazvesi için de hazırlıklara başlamışlardı. Ancak bazı münafıklar, azimleri kırmaya, gayretleri azaltmaya, şüpheler doğurmaya, Peygamber (s.a.s.)'in aleyhinde konuşmaya ve özel oturumlarında kendilerine küfür damgasını vurduran sözler sarf etmeye başladılar.

Umeyr, hazırlıklar için her türlü fedakârlığı yapan sahâbîleri görüyor, ancak Cûlas'ın varlıklı olmasına rağmen ağır davranmasına bir anlam veremiyordu.

Ordunun hareketinden önceki günlerden birinde bir yerde toplanan münafıklar Rasûlullah Aleyhisselâm hakkında ileri geri konuşmuşlar, hakaret içeren sözler

²⁴² İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 294. (İbn Sa'd, "Umeyr b. Saîd" şeklinde kaydetmiştir. O'na göre, Umeyr b. Sa'd, ashab arasında "Kari" unvanıyla bilinen ve Kadisiye'de şehid olan Sa'd adındaki sahâbenin oğludur. Ancak Umeyr b. Saîd, Cûlas'ın evinde yetişen bir yetimdir).

söylemişlerdi. İçlerinden biri *“Onun hakkında böyle dedikodu yapmayınız. Korkarım ki kulağına gider, o zaman da bizim için iyi olmaz!”* dediler. Cülâs b. Süveyd *“Biz istediğimizi söyleriz, sonra da onun yanında söylediğimizi inkâr ederiz. Üstüne bir de yemin bastırdık mı, bizim doğru söylediğimize hemen inanır. O her duyduğuna inanan bir kulaktır.”* diye konuştu.²⁴³

Bunu duyan Umeyr, Cülâs’ın münafık olduğunu o zaman anlamış ve kendisine şöyle demiş: *“Rasûlullah’tan sonra en çok sevdiğim insan sendin. Çünkü sen bana büyük iyilikler ettin. Ama senin bu sözlerini Rasûlullah’a söyleyeceğim. Yoksa O’na ihanet etmiş olurum!”* Sonra da gidip Rasûlullah’a Cülâs’ın söylediklerini haber verdi. Cülâs Rasûlullah’ın huzuruna çağrılıp sorulunca yemin ederek inkâr etmiş ve Umeyr’i kendisine iftira etmekle suçlamıştı. Bunun üzerine şu ayetlerin nazil olduğu bildirilmiştir:

*“Onların içinde öyleleri vardır ki, Peygamber’i incitirler. “O her söyleneni dinleyen bir kulaktır.” derler. Rasûlüm! De ki: “O sizin için bir hayır kulağıdır. Allah’a inanır, müminlere inanır ve içinizden iman edenler için bir rahmettir.” Allah’ın Peygamber’ini incitip üzenlere acıklı bir azap vardır. Sizi hoşnut etmek için Allah adına yemin ederler. Eğer gerçekten mü’min iseler, hoşnut edilmeye Allah ve Rasûlü daha lâyıktır.”*²⁴⁴

Umeyr, bu ayetlerin nüzulü ile büyük bir sevinç yaşadı. Peygamber (s.a.s.) mübarek eliyle onun kulağını tuttu ve: *“Çocuk! Kulağın duyduğunu tam duymuş. Rabbin seni doğruladı.”* buyurdu. Cülâs yaptığından büyük bir pişmanlık duydu ve güzel samimi olarak bir tövbe etti.²⁴⁵

Umeyr b. Sa’d, Hz. Ömer’in hilafeti döneminde Humus valisi olarak tayin edildi. Ancak orada bir yıl kaldı. Halifenin emri üzerine Medine’ye döndü. Hz. Ömer (r.a.) onu tekrar Humus’a göndermek istediye de o ailesinin bulunduğu köye gitmek üzere izin istedi. Halifenin izniyle gitti. Bir müddet sonra Hz. Ömer (r.a.) ona misafir gönderdi. Üç gün yanında kalan misafirine her gece bir arpa ekmeği ikram edebildi. Dünyalık olarak hiç bir şey biriktirmemişti. Valilik onu değiştirmemişti. Halife’nin gönderdiği dinarları

²⁴³ Suyutî, *ed-Dürri’l-Mensur*, IV, 227.

²⁴⁴ Tevbe, 9/61-62.

²⁴⁵ Suyutî, *ed-Dürri’l-Mensur*, IV, 240; İbn Sa’d, *Tabakat*, V, 295.

da almak istemedi. Fakat ailesinin ısrarı üzerine aldı. Ertesi gün yine kendine harcamadı. Çevresinde daha muhtaç durumda olanları buldu ve onlara dağıttı.

Umeyr İbni Sa'd (r.a.) Hz. Ömer (r.a.) devrinde vefat etti. Dünyalık bir şey bırakmadan Ahirete göçtü.

Yetim olarak İslâm'ın şefkat kolları arasına giren Umeyr b. Sa'd, valiliğe kadar terfî etmiş, ümmetin takdirini kazanan ve insanlığa rehberlik edenlerin arasına katılmıştır. Bu da İslâm'ın yetime sahip çıkmasını gösteren yüzlerce örnekten biridir.

1.2.2.8. Sehl b. Sa'd

Sehl, Ensar'dan Hazrec kabilesi'nin Sâidî kolundandır. Sa'd b. Malik (r.a.)'ın oğludur. Annesi Übeyye bnt. Hâris'tir. *“Ebu'l-Abbas”* ile künyelenmişti. Kendisi, *“Tebûk gazvesinde arkadaşlarımın en küçüğüydüm. Onların hizmetçisiydim.”* demiştir.²⁴⁶

Bazı rivâyetlere göre, Sehl'in babası Sa'd Bedir gazvesinde şehid oldu, o sırada Sehl sekiz yaşlarındaydı. Kimi rivâyetlerde de, Sa'd b. Malik, Bedir gazvesi için hazırlandığı sırada hastalanarak Revha'da vefat etti.²⁴⁷ Oğlu Sehl'i Peygamber (s.a.s.)'e vasiyet etti. Peygamber (s.a.s.) yetim kalan Sehl'e Bedir Savaşında kazanılan ve dağıtılan ganimetlerden babasının hissesini ayırarak verdi.²⁴⁸

Sehl'in kardeşi Sa'd'dan gelen rivâyette ise, babası Sa'd b. Malik, Bedir seferi sonunda hastalanarak vefat etti. Ganimet payı olan sefer ihtiyaçları, bineği ve beş vesk arpayı Rasûlullah'a vasiyet etti. Rasûlullah (s.a.s.) kabul ederek sonra onun varislerine teslim etti.²⁴⁹

Sahâbe'nin meşhurlarındandır. İbn Hibban'ın bildirdiğine göre, asıl ismi *“Hazna”* iken Peygamberimiz tarafından *“Sehl”* olarak değiştirildi. Zuhri'nin anlattığına göre Rasûlullah (s.a.s.) vefat ettiğinde Sehl 15 yaşındaydı.²⁵⁰

²⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 375.

²⁴⁷ İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî, *el-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi*, trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1994, III, 479.

²⁴⁸ İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 85; İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 576; İbn Kesir, *el-Bidaye*, III, 489.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 577.

²⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 140; İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 376.

Peygamberimiz (s.a.s.) Medine'ye hicret ettiğinde, onu karşılayan çocuklardan biri de Sehl'di. Babası Sa'd b. Malik (r.a.) Hicret'ten önce Müslüman olduğu için, Sehl, Müslüman bir ailede yetişmişti.

Sehl, yaşı küçük olduğundan Peygamberimizle birlikte hiçbir savaşa katılamadı. Fakat Hendek Savaşı öncesinde toprak taşıyarak hendek kazılmasında yardımcı oldu. Bununla ilgili bir hatırasını şöyle anlatır: “Hendek kazılırken hep Peygamberimizle beraberdim. Onlar hendek kazıyor, biz küçükler de toprak taşıyorduk. Rasûlullah'ın şöyle dua ettiğini işittim: ‘Yâ Rab! Bütün hayat ahiret hayatıdır. Muhacir ve Ensar'ı affına nail eyle!’”

Sehl (r.a.) çok zekiydi. Devamlı Peygamberimizin yanında bulunur, ona hizmet ederdi. Ondan duyduklarını ve gördüklerini hafızasında tutabilmek için gayret gösterirdi. Rasûlullah (s.a.s.)'in yanında 10 yıl bu hâl üzere devam etti. Birçok olaya bizzat şahit oldu. 10 yıl Rasûlullah'tan ayrılmayan, onun vefatından sonra da meşhur sahâbîlerden ilim tahsil eden Hz. Sehl, bereketli bir ömür sürdü. Bütün hayatını İslâmiyet'e hizmetle geçirdi. Birçok talebe yetiştirdi. Hicret'in 91. yılında 96 yaşındayken Medine'de vefat etti. Vakıdî, O'nun 100 yaşında vefat ettiğini kaydetmiştir.²⁵¹ Medine'de en son vefat eden sahâbî olarak bilinmektedir.²⁵²

İslâm tarihinin mühim bir dönemini yakından gören Hz. Sehl, 188 hadis rivâyet etti.²⁵³ Başta Buhârî olmak üzere bütün *Kütüb-i Sitte* imamları onun rivâyet ettiği hadisleri tahrîc etmişlerdir.

²⁵¹ İbn Hacer, *el-İsabe*, III,140;İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 376.

²⁵² İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 367;İbn Abdilber Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstiâb fî Marifeti'l-Ashab*, Thk. Halil Memun Şiha, Daru'l-Marife, Beyrut 2006, II, 95; Ahmed b. Hanbel, , V, 332-333.

²⁵³ İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî, *Esmâu's-Sahâbe ve ma li-küllî vahidin minhüm mine'l-aded*, Thk. Mûs'ad Abdulhamîd es-Sa'denî, el-Mektebetü'l-Kur'an, Kahire tsz., 35.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN YETİMLERE KARŞI DAVRANIŞLARI

Peygamber (s.a.s.) daha doğmadan önce babasını, 6 yaşında iken de annesini kaybetmiş bir yetimdir. Kur'an, "Seni yetim olarak bulup barındırmadı mı?"²⁵⁴ ayetiyle bu durumuna dikkat çekmektedir. Bir kimsenin başına gelen sıkıntıyı en iyi anlayan, bizzat kendisi de o sıkıntıyı yaşıyandır. Bu itibarla yetim olarak büyüyen bir Peygamberin yetimlerin halini en iyi şekilde anlayacağı muhakkaktır. Yani Rasûlullah (s.a.s.)'in yetimlere yaklaşımı, hem Peygamberlik yönüyle, hem de kendisinin de yetimliği yaşayıp en iyi bilmesi yönüyledir.

Kur'an'ın sıkça yetimlere dikkat çekerek yetimleri korumaya çağırması, mallarına dokunulmazlık uygulaması, yetimlere karşı olumsuz tutumları şiddetle reddetmesi, ümmetin bu konuda bilinçlenmesine büyük önem verdiğinin göstergesidir. Kendisi de bir yetim olan İslâm Peygamberi (s.a.s.) de Kur'an'ın istediği tarzda yetimlere karşı azami duyarlılık göstermiş, emir ve tavsiyeleriyle, uygulamalarıyla ve yetimleri evinde barındırmasıyla ümmetine rehberlik etmiştir.

İslâm'ın aslını koruyarak bize kadar ulaşmasında, Peygamber (s.a.s.)'in mübarek evinde barınan yetim çocukların payı büyüktür. Çocukluklarını Peygamberin yanında geçiren o bahtiyar çocuklar, O'nun ağzından çıkan her sözü, yaptığı her davranışı hafızalarına kaydedip sonraki nesillere aktarmışlardır.

2.1. YETİMLERE İYİLİK ETMEK İLE İLGİLİ SÖZ VE UYGULAMALARI

2.1.1. Yetimlerinin Arsalarının Bağışlanmasını Kabul Etmemesi

Peygamber (s.a.s.) Medine'ye hicretinde Malik b. Neccar oğulları yurduna vardığında devesi boş bir arazide çökmüş, Peygamberimiz sırtından inmeden beklemiş ve bir süre sonra deve kalkıp yola devam etmişti. Peygamber (s.a.s.), devesinin o mevkide çökmesini, orada mescid inşa etme işareti olarak bildirmiştir. Peygamber (s.a.s.) arsanın kime ait olduğunu sorunca, Muaz b. Afra': "Ya Rasûlallah, o arsa

²⁵⁴ Duhâ, 93/6.

Amr'ın iki oğlu Sehl ve Süheyl'e aittir. Benim yetimlerimdir. Ben onları razı ederim.” dedi.²⁵⁵

Mescid-i Nebevi'nin arsasının, o gün için Benu Neccar'dan Amr'ın oğulları Sehl ve Süheyl adlarında iki yetim çocuğa ait olduğu belirlendi. Buhârî'nin, İbn Şihab'ın Urve b. Zübeyr'den rivâyetle tahrîcine göre, Sehl ve Süheyl, Es'ad b. Zürene'nin evinde ve onun himayesinde bulunuyorlardı.²⁵⁶ İbn Hişam'ın verdiği rivâyette ise bu iki yetim, Muaz b. Afra'nın evinde kalıyorlardı.²⁵⁷

Muaz b. Afra', arsanın sahipleri olan iki yetim çocuğu razı edeceğini bildirmiş ve bu çocuklar da arsayı bağışladıklarını söylemişlerdi. Ancak kimsesizlerin kimsesi, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz bunu kabul etmemiş ve arsayı gerçek değeriyle satın almıştır. Mescid gibi önemli bir dini kurum için dahi olsa, yetim hakkının korunması gerektiği anlaşılmaktadır.

2.1.2. Yetim Kızın Çeyiz Masrafını Ödemesi

Peygamber (s.a.s.) yanında barındırdığı yetimlerle tek tek ilgilenmiş, evlilik çağına geldiklerinde onları evlendirmiştir. Masraflarını kendisi karşılamış. Ayrıca yalnız evindeki yetimlerle değil, diğer tüm yetim çocuklarla yakından ilgilenmiş, emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Fakir yetim kızların bazılarının çeyiz masraflarını bizzat kendisi karşılayarak ümmete örnek olmuştur. İşte bunlardan birini Cabir b. Abdillâh'ın rivâyet ettiği hadiste görüyoruz:

Hız.Aişe'nin yanında (büyütüp) evlendirdiği yetim bir kızın çeyiz masrafını, Rasûlullah (s.a.s.) kendi bütçesinden ödemiştir.²⁵⁸

2.1.3. Yetimleri Akrabalarına Tercih Etmesi

Peygamber (s.a.s.)'in yetimleri himayesini göstermesi bakımından şu olay güzel bir örnektir:

²⁵⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 120-121.

²⁵⁶ Buhârî, *Menakıbu'l-Ensar*, 45.

²⁵⁷ İbn Hişam, 121.

²⁵⁸ Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *el-Müsne'd*, Thk. Ebu Muhammed el-Esyutî, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2008, 57.

Zübeyr b. Abdulmuttalib'in kızlarından Ümmü'l-Hakem veya Dubâa anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.s.)'e ganimet esirleri getirilmişti. Ben, kız kardeşim ve Rasûlullah'ın kızı Fatıma gittik, içinde bulunduğumuz hali ona şikâyet ettik ve ganimet esirlerinden bize de bir şey verilmesini istedik. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): *"Bedir yetimleri sizi geçti, fakat size ondan daha hayırlısını göstereceğim: Her namazın ardından 33 tekbir getirirsiniz; 33 defa tesbih edersiniz ve 33 defa tahmid edersiniz."* buyurdu."²⁵⁹

Görüldüğü gibi, Rasûlullah (s.a.s.) kendi kızı ve diğer iki yeğeni olan akrabalarının isteklerini yerine getirmeyip Bedir savaşındaki şehidlerin geride bıraktıkları yetimlerinin daha öncelikli olduklarına vurgu yapmıştır. Yetimler karşısında akrabalarını ön planda tutmamak yetimlere gösterilen yakın ilginin belirtisi olduğu gibi, hakkaniyetin de en güzel örneğidir. Bu tavır ancak Allah elçisinin tavrı olabilir.

2.1.4. Şehid Olan Yetim Hakkındaki Müjdesi

Hâriseb. Suraka, Adiy b. Neccar oğullarından Süraka b.Hâris'in oğludur.²⁶⁰ Babası hicretten önce vefat etmiş bir yetim çocuktur. Hicretten sonra annesiyle birlikte Müslüman olmuştu. Annesi Rübey' bnt. Nadr, Enes b. Mâlik'in halasıdır. Bedir Savaşına katılmış ve çocuk olduğu için kenardan seyrediyordu. Hibban b. Arika'nın kendisine attığı ok, boğazına saplandı ve şehid oldu.²⁶¹

Başta Buhârî olmak üzere bütün hadis kaynaklarında yer alan Enes b. Mâlik'in rivâyetinde bu olaya şöyle yer verilmiştir:

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre, Hâriseb. Süraka'nın annesi Rübey' Peygamber (s.a.s.)'e gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Peygamberi, bana Hârise'yi anlatmaz mısın? Bedir günü öldürülmüştü, ona hedefinden sapmış bir ok²⁶² saplanmıştı. Eğer cennette ise, sabrederim, eğer bundan başka ise bütün gücümle ağlarım." Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Ey Ümmü Hârise, Cennette çok bahçeler vardır,

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, Harac ve'l-İmare ve'l-Fey', 20.

²⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 473.

²⁶¹ Vakıdî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l- Meğazî*, Tahkik: Marsden Jones, Daru'l- A'lamî, Beyrut 1989, 146.

²⁶² Hadiste geçen غَرَبَ كَسْمِهِ kavramı, "hedefini şaşırmış, kimin attığı bilinmeyen ya da atan belli ama vurulanın farkında olmadığı" gibi anlamlarda kullanılır. (İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, VI, 25, 26.)

senin oğlun ise en yüce Firdevs'e yükseldi." Bunun üzerine annesi, "Ben de sabredeceğim!" dedi.²⁶³

Yetim oğlunun Bedir'de şehadetine sabreden Ümmü Hârise, daha hayatta iken de bunun mükâfatını çeşitli vesilelerle görmüştür. Onlardan birini kaydetmeden geçemeyeceğiz. Bir gün ÜmmüHârise, bir kavgada bir adamı yaralar. Dava Rasûlullah'a (s.a.s.) getirilir. Rasûlullah, kısas uygulanmasına hükmeder. Ancak Ümmü Hârise'nin kız kardeşi Ümmü Rübeyyi' bu kararın uygulanmaması için tepkisini ortaya koyar ve: "Hayır vallahi ona hiçbir zaman kısas yapılamaz" diyerek yemin eder. Sonra taraflar diyetle anlaşılır, Ümmü Hârise kısastan kurtulur. Peygamber (s.a.s.) Rübeyyi'in ettiği yeminin boşa çıkarılmadığını bildirir. Başta Buhârî olmak üzere tüm hadis kaynaklarında yer alan bu olayın Nesâî'deki rivâyeti şöyledir:

Enes (r.a.)'ten rivâyete göre, Rübeyyi'in kız kardeşi Ümmü Hârise bir insanı yaralamış ve Rasûlullah (s.a.s.)'in yanına davalarının görülmesi için gelmişlerdi. Rasûlullah (s.a.s.): "Kısas gerekir kısas gerekir" demişti. Ümmü Rübeyyi': *"Ey Allah'ın Rasûlü! Falan yüzünden ona kısas mı yapılacak? Hayır, vallahi ona hiçbir zaman kısas yapılamaz"* dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): *"Sübhanallah, Ey Ümmü Rübeyyi' (hüküm) Allah'ın Kitab'ındaki emridir"* buyurdu. Kadın yine: *"Hayır, vallahi ona kısas yapılamaz"* dedi. Karşı taraf diyeti kabul edinceye kadar bu sözünde diretti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): *"Allah'ın öyle kulları vardır ki Allah'a yemin etseler Allah onların yeminlerini boşa çıkarmaz."* buyurdu.²⁶⁴

2.1.5. Babası Şehid Olan Yetime Hurmalık Bağışlaması

Enes b. Fedâle, Zafer kabilesindendi. Babası Fedale b. Adiy ile birlikte ashab-ı kiramdandır. Peygamber (s.a.s.) de onları Beni Zafer kabilesinde ziyaret etmiştir. Kendisiyle birlikte babası ve kardeşi Mu'nis de Peygamber (s.a.s.)'e biat etmiştir.

Uhud savaşı öncesinde Müşrik ordusunun Mekke'den çıktığını haber alınca Peygamberimiz (s.a.s.) Fedale'nin oğulları Enes ve Mu'nis'i haber getirmek üzere gönderdi. Bu iki kardeş sahâbî, müşriklerle Akik vadisinde karşılaştılar ve hemen gelip müşriklerin Medine'ye yaklaştığını, müşrik ordusunun durumunu, sayı ve silahlarını

²⁶³ Buhârî, *Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer*.

²⁶⁴ Nesâî, *Kasâme*, 16-17.

Rasûlullah'a haber verdiler. Her iki kardeş de Rasûlullah'la birlikte Uhud savaşına katıldı.

Enes b. Fedale Uhud savaşında şehid olmuştu. Oğlu Muhammed Peygamber (s.a.s.)'in huzuruna getirilince, Hz. Peygamber ona, satılmamak ve hibe edilmemek kaydıyla, bir hurmalık bağışladı.²⁶⁵

Buhârî'nin Tarih-i Kebir'de kaydettiği Muhammed b. Enes ile ilgili rivâyetine şöyledir:

“Peygamber (s.a.s.) Medine'ye hicret ettiğinde ben iki haftalıktım. Beni O'nun huzuruna getirdiler. Başımı mesh etti (okşadı.) Ve buyurdu ki: “O'na benim adımı veriniz. Ama benim künyem ile künyelemeyiniz.” On yaşında iken de Peygamber (s.a.s.)' beni yanında veda haccına götürdü. O zaman benim gür ve yüzüme dökülen saçlarım vardı.” Muhammed b. Enes'in oğlu Yunus'un anlattığına göre, babasının saçları beyazladığı halde, Rasûlullah'ın onun başını okşarken elinin temas ettiği kısmı hiç yaşlanmadı, hep genç kaldı. Yine Yunus b. Muhammed'in anlattığına göre, babası ve dedesi Rasûlullah'ın ashabındandır. Peygamber (s.a.s.) onları ziyaret etmek üzere Beni Zafer kabilesine gelmişti.²⁶⁶

2.1.6. Yetim Çocuğa Deve Verilmesi

Ebu Cuhayfe Vehb b. Abdillâh es-Suva'î, çocukluğunda Peygamber (s.a.s.)'ı gören bir sahâbîdir. O'nun vefatı zamanında henüz bülüğ çağına gelmemişti. Bununla beraber kırkbeş hadis rivâyet etmiştir.²⁶⁷ Hz. Ali'yi çok severdi. Hz. Ali kendisine “Vehbu'l-Hayr” adını vermişti. Hz. Ali halife olduğunda onu Kûfe emniyetinin yöneticisi olarak tayin etti. Kimi kaynaklarda da Beytûlmal güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişti. Hz. Ali'nin korumalığını yapıyordu. Hz. Ali hutbe okuduğu sırada minberinin altında ayakta dururdu. Daha sonraki yıllarda Kûfe'ye yerleşmiş ve burada kendisi için bir ev inşa ettiği Hicri 74. yılda vefat etmiştir.²⁶⁸

Vaktiyle yetim bir çocuk olan Ebu Cuhayfe bir çocukluk hatırasını şöyle anlatmıştır:

²⁶⁵ İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 71.

²⁶⁶ Buhârî, *Tarih-i Kebir*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1986, I, 6.

²⁶⁷ İbn Hazm, *Esmâu's-Sahâbe*, 38.

²⁶⁸ İbn Hacer, *el-İsabe*, VI, 326.

“Peygamber (s.a.s.)’in zekât memuru bize geldi, zekâtı zenginlerimizden alarak fakirlerimize dağıttı. Ben yetim bir çocuktum bana bacakları uzun, genç bir dişi deve vermişti.”²⁶⁹

Yine Tirmizi’nin kaydettiği bir başka haberde, Ebu Cuhayfe (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.)’in kendisi ve kavmi için (Beni Sivâe) onüç deve verilmesini emrettiğini şöyle bildirmektedir:

*“Rasûlullah (s.a.s.)’ı beyaz tenli ve ihtiyarlık emareleri belirmiş vaziyette gördüm. Ali’nin oğlu Hasan da kendisine benzerdi. Rasûlullah (s.a.s.) bize verilmesi için genç ve iyi dişi develerden on üç deve emretmişti. Biz de onları almaya gitmiştik. Rasûlullah (s.a.s.)’in vefat haberi gelince onlardan bize bir şey verilmedi. Ebû Bekir halife seçilince, kimin Rasûlullah (s.a.s.)’in kendisine verdiği bir sözü ve alacağı varsa hemen gelsin dedi. Bende durumu kendisine anlattım. Ebû Bekir de o develerin bize verilmesini emretti.”*²⁷⁰

Ebu Cuhayfe, Rasûlullah (s.a.s.)’in yemek konusunda kendisini uyardığını şöyle anlatmıştır:

“Semiz etle yapılmış tirit yedim, peşinden Rasûlullah (s.a.s.)’in huzuruna geldim. Yemeği fazla kaçırdığım için geçiriyordum. Bana buyurdu ki: “Eba Cuhayfe, geçirmeni sakındır. Şüphesiz dünyada en çok tok olan insanlar kıyamet gününde açlığı en uzun sürecek olanlardır. Oğlu Avn diyor ki: “Ebu Cuhayfe, dünyadan ayrılincaya kadar artık karnını dolduruncaya kadar yemedi. Öğle yemeğini yiyince, akşam yemiyordu, akşam yiyince öğle yemiyordu.”²⁷¹

2.1.7. Çobanlık Yapan Yetim Çocuğun Koyunlarına Bereket Duasında Bulunması

Peygamberimize (s.a.s.)’e olan sevgisinden ötürü ailesinden habersizce O’nu dinlemeye gelen küçük yetim çocuğun hikâyesi ibretlidir.

²⁶⁹ Tirmizi, Zekât, 21.

²⁷⁰ Tirmizi, Edeb, 60; Müslim, Fedail, 107; el-Mübarekfürî, Ebu’l-Ula Muhammed Abdurrahman bin Abdurrahim, *Tuhfetu’l-Ahvezî bişerhi Camii’t-Tirmizî*, tsh. Abdurrahman Muhammed Osman, Daru’l-Fikir, Beyrut-2001, VIII, 116-117.

²⁷¹ Taberani, Ebu’l-Kasım Süleyman bin Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, Thk: Tarık bin Abdillâh el-Hüseyni, Daru’l-Haremeyn, Kahire-1995, VIII, 378.

Kaynaklarda adı Ebu Kursafe Cendere b. Hayşene olarak geçmektedir. Kinane kabilesindendir. Peygamber (s.a.s.)’den sonra bir süre Şam’da kalmış sonra oradan Filistin’e veya Tihame’ye yerleşmiştir. Kendisi Müslüman oluşunu şöyle anlatmıştır:

“Ben annemle teyzem arasında büyüyen bir yetim idim. Teyzeme daha çok meylim vardı. Koyun-kuzu çobanlığı ederdim. Çok kere teyzem bana derdi ki: ‘Bu adama (Peygamber (s.a.s.))’ı kastederek) uğrama, seni azdırır ve yoldan çıkarır.’ Ben de meraya çıkar, koyunlarımı bırakıp, sonra Peygamber (s.a.s.)’e gider ve yanında dururdum. Sözlerini dinlerdim. Sonra akşama doğru koyunların memeleri kuru ve boş olduğu halde onlarla eve dönerdim. Teyzem derdi ki : ‘Senin bu koyunlarına ne oldu, niçin memeleri kurudur?’ Ben de: Bilmiyorum, derdim. İlk gün yaptığım gibi ikinci gün de koyunlarımı merada bırakıp Peygamber (s.a.s.)’in yanına gittim. Üçüncü gün de gittim ve O’nu dinledim. Bir gün Peygamber (s.a.s.)’in şöyle buyurduğunu işittim: *‘Ey insanlar, Hicret ediniz ve İslâm’a sarılınız. Çünkü cihad devam ettikçe hicret kesilmez.’* Böylece müslüman olup, Peygamberle musafaha edinceye kadar yanına giderek kendisini dinledim. Nihayet teyzemin bana olan emrini ve koyunlarımın halini Hz. Peygamber’e şikâyet ettim. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.): *‘Bana koyunları getir.’* dedi. Ben de onları Peygambere getirdim. Peygamber de koyunların sırtlarını ve memelerini sıvazladı ve bereketli olmalarına dua etti. Bundan sonra koyunlar süt ve yağla doldular. Koyunlarla teyzeme döndüğüm zaman, teyzem bana: ‘Yavrum, işte koyunları böyle otlat’ dedi. Ben dedim ki: “Teyzeciğim, ben her gün otlattığım şekilde otlattım. Ancak sana haber vereyim: Ben Peygamber (s.a.s.)’e gittim ve müslüman oldum. Böylece Peygamberin ahlakını ve sözlerini teyzeme anlattım. Sonunda annem ve teyzem dediler ki: ‘Bizi Peygambere götür.’ Hemen ben, annem ve teyzem gittik. Onlar müslüman oldular ve Peygamber (s.a.s.)’e bîat ettiler. Ancak onlar Peygamber (s.a.s.)’le tokalaşmadılar.”²⁷²

Rasûlullah (s.a.s.) Ebu Kursafe’ye bir elbise giydirmişti. Halk ona dua için gelir, o da onlara dua edip, Allahu Teladan bereket dilerdi. Gelenler o duanın tesirini kendilerinde görürlerdi.

Ebu Kursafe’nin bir oğlu vardı. Rum diyarına gazaya gitmişti. Her sabah namazı vaktinde, Askalan surundan, “Ey Filan, namaz, namaz!” diye oğluna seslenirdi. Oğlu da

²⁷² Taberani, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, Thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Mektebetu ibn Teymiye, Kahire tsz., XXV, 213.

oradan onu duyar ve cevap verirdi. Aralarında da geniş bir deniz vardı. Arkadaşları, “Sen böyle kime cevap veriyorsun?” diye sorduklarında, “Babam beni namaza çağırıyor!” derdi.²⁷³

Buhârî'nin *Edebu'l-Müfred*'inde, Ebu Kursafe ile ilgili şöyle bir rivâyet bulunmaktadır:

Akkâ'lı Bilâl b. Kâ'b'dan rivâyet edildiğine göre, şöyle anlatmıştır:

“Biz, Yahya b. Hassan'ı (el-Bekrî el-Filistinî'yi) köyünde ziyaret ettik. Ben, İbrahim b. Edhem, Abdülâziz b. Kureyr ve Musa b. Yesar beraberdik, (Yahya) bize yemek getirdi, Musa oruçlu olduğu için yemedi. Bunun üzerine (kendisini ziyarete gittiğimiz) Yahya şöyle dedi: ‘Peygamber(s.a.s.'in ashabından ve Kinâne Oğullarından Ebû Kursafe künyeli bir adam bize bu mescidde kırk yıl imamlık yaptı. O bir gün oruç tutuyordu, bir gün iftar ediyordu. Babamın bir erkek çocuğu doğdu, onu (Ebu Kursafe'yi) oruç tutmuş olduğu günde davet etti. O da iftar etti.’ Bunun üzerine İbrahim kalkıp cübbesi ile Musa'yı meshetti. Musa da oruçlu iken iftar etti.”²⁷⁴

2.1.8. Babası Şehid olan Yetime Baba Olması

Peygamber (s.a.s.)'in bizzat ilgilendiği hatta babalık ettiği yetim çocuklardan biri Beşir b. Akrabe el-Cühenî'dir. Kimi kaynaklarda adı “Bişr” olarak verilmiş ise de, çoğunluk “Beşîr” olduğu görüşündedir. “Ebu'l-Yeman” künyesiyle tanınmıştır. Cüheyne kabilesindendir. Çocukluk yıllarında babası Akrabe ile birlikte Hz. Peygamber'i ziyarete gitti; Peygamber de onu yanına oturtup başını okşadı ve Bahîr olan adını Beşîr'e çevirdi. Dilindeki kekemelik de Hz. Peygamber'in duasıyla geçti. Yaşlandığı zaman saçları ağardığı halde Hz. Peygamber'in elinin değdiği kısımların siyah kaldığı rivâyet edilir.

Daha sonra Filistin'e yerleşti. Filistin'e ilk yerleşen sahâbî olduğu rivâyet edilir. Bu nedenle “*el-Filistinî*” adıyla da anılmaktadır. Hicrî 85 yılından sonra Filistin'in Kûr köyünde vefat etti.²⁷⁵

²⁷³ Taberani, *Mucem 'ul-Evsat*, VIII, 379.

²⁷⁴ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 428; Mizzî, Cemalüddin Ebü'l-Haccac Yusuf, *Tezhibü'l-Kemal fî Esmâ'ir-Rical*, Thk. Beşşar Avvad Maruf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1988, IV, 297.

²⁷⁵ İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 159.

Beşir b. Akrabe, babasının şehid olduğunu ve Rasûlullah (s.a.s.)’in kendisiyle görüşmesini şöyle anlatmıştır:

“Babam Peygamber (s.a.s.)’la birlikte katıldığı gazvelerinin birinde şehid oldu. Peygamber (s.a.s.) bize uğradı ben de o sırada ağlıyordum. Bana buyurdu ki: “*Sus, ben senin baban, Aişe de senin annen olsa razı olmaz mısın?*” Ben de: “*Evet, razı olurum, anam babam sana feda olsun ey Allah’ın Rasûlü!*” dedim.”²⁷⁶

2.1.9. Cafer’in Yetim Kalan Çocuklarıyla Yakından İlgilenmesi

Cafer b. Ebi Talib, Hz. Ali’nin kardeşidir. Fakirlere çok hayır yaptığı için Peygamber (s.a.s.) kendisine miskinlerin babası anlamında “*Ebu Mesakîn*” künyesini vermişti. Mu’ta savaşında şehid oldu. Düşmanın arasında kalan Cafer, şehadetin kaçınılmaz olduğunu anlayınca, atından inip, düşmanın yararlanmasına engel olmak için atını kesmiş ve büyük bir saldırıya girişmiştir. Savaş sırasında sağ eli kopunca Peygamber (s.a.s.)’in sancağını sol eline aldı, sol eli de koptu; sancağı yere düşürmemek için koltuk altına kısırdı. Abdullah b. Revaha sancağı aldı, kendisi de yere düşüp şehid oldu. Peygamber (s.a.s.) bir mucize olarak onun şehadetini an be an Mescid-i Nebevî’de, ikindi namazından sonra oradaki sahâbîlere anlattı. Kesilmiş iki koluna bedel Ca’fer’e iki kanat takıldığını bildirerek: “*Ben Ca’fer’i meleklerle beraber cennete uçarken gördüm.*” buyurdu.²⁷⁷

Hiz. Cafer, eşi Esmâ bnt. Umeys ile birlikte 2. Habeşistan hicretine katılmış, orada Abdullah, Avn ve Muhammed adlarında çocukları doğmuştur. Yahya b. Ali b. Ebi Talib ile Muhammed b. Ebi Bekir bu çocukların ana bir kardeşleridir. Bu ikisi çocuk yaşta iken vefat etmişlerdir. İlk çocuğu Abdullah olması itibarıyla Cafer, “Ebu Abdillâh” künyesini almıştır.²⁷⁸ Abdullah’ın doğumundan birkaç gün sonra Necaşi’nin de bir oğlu oldu, Cafer’in oğluna teberrüken o da oğluna Abdullah adını verdi. Cafer’in eşi Esmâ bnt. Umeys, Necaşi’nin oğlu Abdullah’ı da emzirmiştir. Peygamber (s.a.s.)’in eşi Ümmü’l-Mü’minîn Meymune de Esmâ bnt. Umeys’in kardeşidir. Yani Esmâ Peygamber (s.a.s.)’in baldızıdır.

²⁷⁶ Buhârî, *Tarih-i Kebir*, II, 78.

²⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 248-249.

²⁷⁸ İbn Sa’d, *Tabakat*, IV, 31.

Hız. Cafer Mu'te Savaşında şehid olduğunda oğlu Abdullah sekiz yaşındaydı. Diğer kardeşleri de ondan küçüktü.

Peygamber (s.a.s.) Cafer'in şehadetini haber aldıktan sonra, hemen onun evine koşmuş, gözyaşları içinde çocuklarını bağrına basıp koklamış, üzüntülü olmaları nedeniyle Cafer ailesine yemek hazırlanmasını emretmiştir.

Abdullah b. Cafer'den rivâyete göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cafer'in ailesi için yemek hazırlayın çünkü onları meşgul eden şey başlarına geldi."*²⁷⁹

İbn Sa'd'ın Tabakat'ında Abdullah b. Cafer'in şu sözleri nakledilmiştir: *"Rasûlullah'ın anneme gelip babamın ölüm haberini verdiği zamanı iyi hatırlıyorum. Annem bu habere inanmadı. Rasûlullah (s.a.s.) benim ve kardeşimin başını okşadı, gözlerinden yaşlar akıp sakalına damlıyordu. Sonra şöyle dua etti: 'Allah'ım, Şüphesiz Cafer, en güzel mükâfata erişti. Zürriyetinden onun arkasında bıraktığın kullarından en iyisini ona halef yap.' Sonra da 'Ey Esmâ, sana müjde vereyim mi?' buyurdu. Esmâ: 'Evet, anam babam sana feda olsun ya Rasûlallah' dedi. Buyurdu ki: 'Allah Cafer için iki kanat yarattı, Cennette onlarla uçuyor' Esmâ: 'Anam babam sana feda olsun, bunu insanlara bildir.' dedi.*

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) kalktı, benim elimden tuttu, diğer eliyle de başımı okşuyordu. Mescid-i Nebevi'ye girdi, minbere çıktı, beni de alt basamakta önünde oturttu. Hüzünlü olduğu anlaşılıyordu. Konuştu ve şöyle buyurdu: *'Kişi kardeşiyle ve amcası oğluyla iftihar eder. Haberiniz olsun ki Cafer şehid oldu ve Allah O'nun için iki kanat yarattı, onlarla cennette uçuyor.'* Sonra minberden indi evine girdi, beni de yanında götürdü. Yemek yapılmasını emretti. Bizim için yemek yapıldı, sonra kardeşimi de çağırttı. Onun yanında güzel bir öğle yemeği yedik. O'nun hizmetçisi Selma, arpayı öğütüp elemiş, ayıklamış, sonra pişirmiş ve sonra da zeytinyağı dökerek karıştırmış ve üzerine biber serpererek hazırlamıştı. Kardeşimle ben O'nunla birlikte yedik. O'nun yanında üç gün kaldık, O'nunla birlikte hanımlarının evlerinde dolaştık. Sonra bizi evimize geri getirdi. Bundan sonra bir gün Rasûlullah (s.a.s.) yanıma geldi. Ben de o sırada bir koyun pazarlığı yapıyordum. Şöyle buyurdu: *'Allahım, onun*

²⁷⁹ Tirmizi, Cenaiz, 21; Ebû Dâvûd, Cenaiz, 25-26.

alışverişinde bereket ihsan et. ' Bunun üzerine Vallahi, sattığım ya da aldığım her şeyde bereket oldu."²⁸⁰

Hız. Cafer'in çocuklarına Rasûlullah'ın yakın ilgisini, dünya ve ahirette onların velisi olduğunu oğlu Abdullah haber vermiştir.

"(Cafer'in şehadetinden) sonra Rasûlullah (s.a.s.) Cafer ailesine üç gün yas mühleti verdi. Sonra onlara gelerek: *'Bu günden sonra kardeşim için ağlamayın.'* buyurdu. Sonra da: *'Kardeşimin çocuklarını bana getirin.'* diye emretti. Bizi toplayıp getirdiler. Biz kendimizi annelerini yitirmiş kuş yavruları gibi hissediyorduk. 'Bana berber çağırın.' buyudu. Berber çağrıldı, başlarımızı traş etti."²⁸¹ Sonra buyurdu ki: *'Muhammed, amcamız Ebu Talib'e benziyor. Abdullah ise benim ahlakıma ve yaratılışıma benziyor.'* Sonra elimden tutup kaldırdı ve şöyle buyurdu: *'Allahım Cafer ailesine sen halef ol. Abdullah'a ticari satışlarında bereket ihsan et.'* Bu duayı üç kez tekrarladı. Sonra annemizin yanına geldi. Annemiz O'na yetim ve yalnızlık içinde kaldığımızı söyledi, O'na dert yandı. Bunun üzerine: *'Ben onların dünya ve ahretteki velileri olduğum halde sen onların fakir ve çaresiz kalmalarından mı korkuyorsun?'* buyurdu."²⁸²

Rasûlullah (s.a.s.)'in yakın ilgisini gösteren bir hatırayı yine Abdullah b. Cafer şöyle anlatmıştır:

"İyi hatırlıyorum, ben ve Hız. Abbas'ın iki oğlu Kusem ile Ubeydullah çocukken birgün sokakta oynuyorduk. Allah Rasûlü bir binekle yanıma çıkageldi. Beni göstererek: *'Şunu bana kaldırın!'* dedi ve beni ön tarafına oturttu. Kusem'i de göstererek: *'Şunu da kaldırın!'* dedi. Onu da terkisine aldı.

Rasûlullah (s.a.s.)'inamcası Abbas (r.a.) Kusem'den çok Ubeydullah'ı severdi. Buna rağmen Rasûlullah (s.a.s.)amcasından çekinmedi ve terkisine Kusem'i bindirdi. Sonra üç defa başımı okşadı ve her okşayışında: *'Allahım! Ca'fer'in evlatlarına Sen halef ol!'* diye dua etti."²⁸³

²⁸⁰ İbn Ebi'l-Hadid, İzzüddin bin Ebi'l-Hasan, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru İhya-i Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1962, XV, 71.

²⁸¹ Nesâî, Ziyet, 57; Ebû Dâvûd, Tereccül, 13.

²⁸² İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, 34; Ahmed b. Hanbel, I, 552.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, I, 555.

Bütün bu rivâyetlerden anlaşılıyor ki, Hz. Cafer'in şehadetini haber alır almaz Allah Rasûlu (s.a.s.) harekete geçmiş, O'nun ailesine, yetim kalan çocuklarına sahip çıkarak en güzel şekilde ilgilenmiştir. Dünya ve ahirette onların velisi olduğunu ilan etmiştir.

Abdullah b. Cafer Peygamber (s.a.s.)'den on üç hadis rivâyet etmiştir.

2.1.10. Peygamber (s.a.s.)'in Küçük Yetimle Şakalaşması

Enes b. Mâlik'ten rivâyete göre şöyle demiştir: “Ümmü Süleym'in yanında yetim bir kız vardı. Ümmü Süleym, Enes'in annesidir. Rasûlullah (s.a.s) bu yetim kızı görerek: *“O sen misin? Hakîkaten büyümüşsün! Yaşın büyümesin!”* dedi. Bunun üzerine yetim kız ağlayarak Ümmü Süleym'e döndü. Ümmü Süleym: ‘Sana ne oldu ey kızcağız?’ diye sordu. Cârîye: ‘Allah’ın Peygamberi (s.a.s.) bana yaşın büyümesin diye beddua etti. Şimdi artık benim yaşım ebediyen büyümeyecek. Yahut ömrüm uzamayacak!’ dedi. Ummü Süleym acele başörtüsünü sarınarak hemen çıktı. Ve Rasûlullah (s.a.s.)’e rastladı. Rasûlullah (s.a.s.) ona: *‘Ne var yâ Ümmü Süleym?’* diye sordu. O da: *‘Yâ Nebiyyallah! Sen benim yetim kızıma beddua mı ettin?’* dedi. *‘Neymiş o yâ Ummü Süleym?’* buyurdular. Ümmü Süleym: Ona yaşı büyümesin ve ömrü uzamasın diye duâ ettiğini söyledi, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) güldü. Sonra şöyle buyurdu: *‘Yâ Ümmü Süleym! Bilmez misin ki benim Rabbime şartım vardır. Ben Rabbime şart koştum da, şöyle dedim: Ben ancak bir beşerim. Beşerin razı olduğu gibi razı olur; beşerin kızdığı gibi kızarım. Buna göre, ümmetimden herhangi biri aleyhine hak etmediği halde duada bulunursam, bunu onun için bir temizlik suyu, bir zekât ve kıyamet gününde onu kendisiyle Allah'a yaklaştıracak bir ibadete çevir, dedim.’*”²⁸⁴

Çocuk severken, çocuğa sevgisini gösterirken normalde olumsuz anlaşılabilir birtakım sözlerin kullanıldığı hemen hemen bütün halkların kültürlerinde yer almaktadır. Argoda birtakım kötü sözler daha aşırı sevgi ve sevgi gösterisi için kullanılır. Hatta çocuğu sevmek için ısırpı ağlatanlar da az değildir. Peygamber (s.a.s.) halkın içinden çıkmış bir halk adamı olduğu için, halk tipi sevgi yüklenen sözleri kullanmıştır. Bu tarz sevmenin de caiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Aslında sevgi amaçlı kullanılan bu ifade, kız çocuğunun üzülmeye ve Ümmü Süleym’e şikâyeti sonucu, tüm

²⁸⁴ Müslim, Birr ve Sıla, 95.

ümmeti ilgilendirecek bu tarz sevgi gösterisinin caiz olduğu boyutu gösterilmiş olmaktadır.

Peygamber (s.a.s.) halkın içinden çıkmış ve bir beşer olması itibariyle, halkın kullandığı deyimleri de kullanmıştır. Bunun örneklerini hadislerde görmek mümkündür. Örneğin: Muaz b. Cebel'e *ثكلتك أمك يا معاذ* “*Annen seni kaybedesice!*”²⁸⁵ buyurmuştur. Bunun bir beddua değil, bir sevgi amacı taşıdığını yine Muaz’ı övdüğü şu sözünden anlaşılmaktadır:

“*Muaz b. Cebel, kıyamet gününde âlimlerin bir adım önünde olacak*”²⁸⁶

Peygamber (s.a.s.) bazı hanımlarına: *عقري حلقى* buyurmuş. Bu deyim “boğazı kesilesice” ya da “çocuğu olmayasica” veya “saçı traş edilesice” anlamlarına geldiği, Arapların iradesizce söylediği kasıt amacı taşımayan sözler olduğu belirtilmiştir.²⁸⁷ Yine Ümmü Seleme’ye: *ترت يميناك* “*sağ elin topraklansın!*”²⁸⁸ buyurmuştur.

Tüm bu deyimler, beddua amacı taşımayan Arap kültüründe, çoğunlukla sevgi ifadesi için kullanılan sözlerdir. Peygamber (s.a.s.)’in küçük yetim kız için buyurduğu: *لا كبر سنك* “yaşın büyümesin” sözü de bu çeşittendir.

2.1.11. Yetimi Himaye Edenin Cennette Kendisine Çok Yakın Olacağını Müjdelemesi

Çocuk, en çok ihtiyaç duyduğu dönemde babasını kaybedince geleceğini etkileyen olaylarla karşı karşıya kalır. Eğitimi akim kalır, baba şefkati, “babacığım!” deyip ona sarılma hissi gibi daha birçok duygular yönünden zor durumdadır. Ümmetine düşkün olan Peygamber (s.a.s.) birçok yetim çocuğu evinde barındırıp evleninceye kadar her türlü ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, ümmetinin de yetimlere sahip çıkmasını istemiştir. Yetimin sorumluluğunu üstlenen kimsenin cennette kendisiyle birlikte olacağını şu hadis-i şerifiyle bildirmiştir:

²⁸⁵ Tirmizi, İman, 13.

²⁸⁶ Temimî, Abdurrahman b. Hasan, *Fethu'l-Mecid Şerhu Kitabi't-Tevhîd*, Thk. Muhammed Hamid el-Fakî (7. Baskı) Matbaatu Sünneti'l-Hamidiyye, Kahire 1957, 26.

²⁸⁷ Mübarekfûrî Safiyyürrahman, *Minnetü'l-Mün'im fi Şerhi Sahih-i Müslim*, Daru's-Selam, Riyad, Tsz., II, 249.

²⁸⁸ Buhârî, İlim, 50.

"Ben, yetimin işine bakan kimse ile cennette şöyle bulunacağız" buyurdu ve şehadet parmağıyla orta parmağını biraz açarak işaret etti."²⁸⁹

Hadiste geçen كَافِلُ الْيَتِيمِ ifadesi, "yetime kefil olan" anlamındadır. Yetimin her türlü sorumluluğunu üstlenen demektir. Bunun nasıl olması gerektiğini bizzat Rasûlullah (s.a.s.) evindeki yetimlere uygulayarak göstermiştir. Yetim kefaletini, nafakasını temin etmekten ibaret sanmamak lazımdır. Elbette nafaka temini de azımsanmayacak çok sevap kazandırır ama "kefalet" nafakayı da içine alan daha geniş bir kavramdır. Yetimlerin eğitimi, barınma, yiyecek-içecek-giyim gibi ihtiyaçlarını karşılamak, sıkıntılarını gidermek, kendilerine yararlı olacak her türlü işlemlerini gerçekleştirmek, kendi evladından farksız bir şekilde tüm işlerini yönetmek şeklinde açıklanabilir. Mademki Peygamber (s.a.s.) yetime kefalet edeni kendisiyle birlikte olarak değerlendirmiştir, o halde O'nun kefaleti gibi olması lazımdır. Peygamber (s.a.s.) din ve dünya işlerine akıl erdiremeyen ümmi bir topluma kefil olup onları her yönden aydınlığa çıkarmış, dünya ve ahiretlerini kurtarmış, en medeni insanlara efendi kılmıştır. Yetime kefalet de, din ve dünyasına akıl erdiremeyen sahipsiz kalmış bu çocukların dünya ve ahiretini kurtaracak her türlü yardım yapılarak yerine getirilebilir. Yetime kefil dede, amca, kardeş gibi akrabalarından biri olabilir. Anne, vefat eden babanın yerine geçip hem annelik hem babalık eğitimini üstlenebilir; akraba olmayan bir kimse de bu görevi yerine getirebilir. Nitekim aynı hadisin: " ... لَا قَرَابَةَ لَهُ ... " *"Akraba olsun veya akraba olmasın kim bir yetime kefil olursa.."* şeklindeki Ebu Hüreyre rivâyeti bu anlamı pekiştirmektedir.²⁹⁰

Hadis-i şerif, yetime kefil olan kimsenin Rasûlullah (s.a.s.)'in kefilliği gibi bir kefillik yapması gerektiğine işaret eder. Çünkü cennette O'nunla birlikte bulunmak büyük bir makam ve meziyettir. O halde bu rütbeye kavuşmak için yetim kefilliği konusunda O'nun yaşayışıyla gösterdiği fiili sünnetine tabi olmak lazımdır.

²⁸⁹ Buhârî, Talâk, 25.

²⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 451.

2.1.12. Yetimleri İçin Evlenmeyen Kadının Kendisinin Hemen Arkasından Cennete Gireceğini Müjdelemesi

Dul kalmış ancak yetimlerini büyütmek ve yetiştirmek için evlenmeyen kadının ne kadar faziletli bir iş yaptığını, bunun karşılığında büyük bir mükâfat göreceğini Peygamber (s.a.s.) kendisinden hemen sonra cennete gireceğini müjdeleyerek şöyle ifade buyurmuştur:

*“Cennetin kapısı kendisine ilk açılacak olan benim. Bir de bakarım ki bir kadın hemen arkamdan cennete girecek. Ben derim ki: Sen kimsin? O şöyle diyecek: “Ben yetimlerini bırakmayıp gözetmek ve yetiştirmek için evlenmeyen dul bir kadıyım.”*²⁹¹

Başka bir hadis-i şerif’te Cennetin kapısını ilk kendisi çalacağını, Peygamberlerden cennete ilk girecek olanın kendisi olduğunu buyurmaktadır.²⁹²

Diğer bir rivâyette de ümmetinden cennete ilk girecek kimsenin Hz. Ebu Bekir olduğunu bildirmiştir: *“Sana gelince ey Eba Bekir, sen ümmetimden cennete ilk girecek olan kimsesin.”*²⁹³

Bu hadislerle, yetimlerine sahiplilik edip evlenmeyen kadının cennete Peygamber (s.a.s.)’den hemen sonra gireceği rivâyetleri birbiriyle çelişkili görünse de aslında bir çelişki yoktur. Hz. Ebû Bekir, ümmetten ilk girecek olandır; Peygamber (s.a.s.) enbiyadan ilk girecek olandır; yetim sahibi kadın ise yaptığı görevin büyüklüğünü göstermek açısından konumu ve mükâfatı itibariyle cennette girişte Rahmet Peygamberinden hemen sonra gelmektedir. Çünkü bu kadın yetimlerine merhamet için, dünyanın birçok nimetlerinden vazgeçmiş ve yetimlerini yetiştirmiştir. Bu konumu Peygamber (s.a.s.)’in rahmet anlayışına benzemektedir. Menzil itibariyle ondan hemen sonra gelmesi tabiidir.

Yetimlerini sahiplenerek evlenmeyen kadının amelinin büyüklüğünü bildiren az önce verdiğimiz hadis gibi, yetimlerinin derdiyle dertlenen, onları rahat bir yaşam sunmak için kendi rahatını terk eden kadını öven, Ebû Davûd’un rivâyet ettiği diğer bir hadis vardır. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyuruyor:

²⁹¹ Temimî, Ebu Ya’lâ Ahmed bin Ali el-Musulî, *Müsnedu Ebi Ya’lâ*, Thk. Hüseyin Selim Esed, Daru’l-Me’mun li’t-Turas, Şam, 1988, XII, 7.

²⁹² Müslim, İman, 43.

²⁹³ Ebû Dâvûd, Sünne, 8.

أَنَا وَأَمْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْخُدَّيْنِ كَهَاتَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَىٰ فَجَعَلَهُمَا سَوَاءً ، أَمْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَحَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَىٰ يَتَامَاهَا حَتَّىٰ مَاتُوا أَوْ بَأُتُوا .

"Ben ve çektiği sıkıntılardan dolayı yanakları kararmış kadın kıyamet günü şu iki şey gibi yan yanayız, (şehadet ve orta parmağıyla işaret yaptı ve onları eşitledi) O kadın ki, kocasından dul kalmıştır, neseb ve güzellik sahibidir; bütün bunlara rağmen (evlenmez) ve yetimler büyüyünceye veya ölünceye kadar kendini onlara hasreder."²⁹⁴

Hadiste geçen سَفْعَاءُ kelimesi, ateşin alazlanmasıyla yanan insan derisinin renginin değişerek kararması veya böyle bir ateşin yanındaki bir şeyi çekip alması anlamındadır. Bu kelime, كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ayetinde de bu anlamda kullanılmıştır. Sözlük anlamını da dikkate alarak hadisteki (سَفْعَاءُ الْخُدَّيْنِ) tabirini "yanakları sıkıntılardan dolayı kararmış kadın" şeklinde anlamak lazımdır. Hz. Peygamber bu tabirle, yetimlerini büyütmek gayesiyle süslenmeyi ve rahat yaşamayı terkeden, çektiği sıkıntılar sebebiyle cildi kararan dul kadını ifade buyurmuştur. Babasız kalmış çocuklarına rahat bir yaşam hazırlamak için her türlü fedakârlığı yapan, acılar, sıkıntılar çeken, sabreden, her günü ayrı çilelerle dolu kadının yanakları kararır. Bütün derdi ve düşüncesi o yetimler olduğundan kendine vakit ayırmaz, kadının en önemli ihtiyacı olan ziynet, süslenme gibi kendine ait hevesleri terk eder. Bu kararma çekilen sıkıntı ve gösterilen sabrın sonucudur. İşte böyle kadın cennette Rasûlullah (s.a.s.) ile birlikte bulunacaktır. Makamı, Rasûlullah'ın işaret buyurduğu iki parmağının yakınlığı durumundadır.²⁹⁵

ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ "neseb ve güzellik sahibi" ifadesi, yanaklarının karamasının doğuştan veya doğal olmayıp sonradan çektiği sıkıntıların sonucu olduğuna delalet eder. Oysa gerçekte güzelliği vardır ve soylu bir ailedendir.²⁹⁶

Rasûlullah (s.a.s.)'in mübarek parmaklarını işaret ederek kendisiyle söz konusu bu kadını bir tutması, böyle bir konumda bulunan kadının, Allah katındaki makamının

²⁹⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 130.

²⁹⁵ Azimâbâdî, Avnu 'l-Ma 'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd, XIV, 40-41.

²⁹⁶ Azimâbâdî, Avnu 'l-Ma 'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd, XIV, 40-41.

yüceliğinde mübalağa içindir. İki parmak arasındaki farklılık, ümmetten her kim olursa olsun Peygamber düzeyine çıkamayacağı gerçeğine işaret eder.²⁹⁷

بأنوا tabiri için, büyüyüp ayrılmaları, akıl-baliğ olmaları, evlilik çağına gelmeleri, evlendirilmeleri gibi anlamalar verilmiştir. Bu durumda, başka birinin bakımına ihtiyaçları olmayacak duruma gelmeleri anlaşılmaktadır.

2.1.13. Yetimin Başını Okşaması ve Bunu Tavsiye Etmesi

Yetimi koruyup gözetmek, yetime sahip çıkmak ve ona velilik etmek gibi, sevindirmek ve başını okşayıp sevgisini göstermek de Hz. Peygamber'in hadislerinde yer almıştır.

Ebu Ümame (r.a.)'dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Kim yalnız Allah için bir yetimin başını okşarsa, üzerinden elinin geçtiği saçının kılları sayısınca ecir ve sevap kazanır. Kim yanındaki yetim kız çocuğuna veya yetim erkek çocuğuna iyilik ederse ben ve o cennette bu ikisi gibi olacağız”* (şehadet ve orta parmağının arasını ayırdı).²⁹⁸

Yetimin başını okşamak, yapılacak en küçük yardım ve sevgiyi sembolize eder. Bu itibarla, yetimin saç kılları sayısınca sevap kazanmak sadece başını hakiki anlamıyla bir kez okşamak değil, mecazi anlamıyla yetimle ilgilenmek, sevgisini göstermek ve küçük de olsa bazı sevindirici yardımlarda bulunmakla mümkün olur. İnsan zamanla çeşitli hayat şartlarının etkisiyle önemli şeyleri önemsiz görmeye, merhamet edilmesi gereken durumları dikkate almamaya başlar. Merhamet ve insaf anlayışında eksilme oluşur ve kalp katılığı meydana gelir. Yetimle ilgilenmek ve başını okşamak aynı zamanda insanda oluşan kalp katılığını gideren önemli bir çaredir.

Bu konuda Ebu Hüreyre'nin rivâyet ettiği diğer bir hadiste de şöyle haber verilmiştir:

Bir adam Peygamber (s.a.s.)'e gelerek kalbinin katılığından dert yandı. Rasûlullah (s.a.s.): *“Yetimin başını okşa ve miskine yemek yedir!”* buyurdu.²⁹⁹

²⁹⁷ Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, XIV, 40-41.

²⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, IX, 167; Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, XIV, 204.

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 472.

2.1.14. Yetim Barındıran Evin En Hayırlı Ev Olduğunu Müjdelemesi

Yetimi evinde barındırmayı ve ona iyilik etmeyi teşvik eden, yetimi barındırıp ona karşı kötü bir tutum içinde olmayı yasaklayan Peygamberimiz (s.a.s.) Müslümanlar için en hayırlı ve en şerli evin hangileri olduklarını bildirmektedir.

Ebu Hüreyre (r.a.)’dan Peygamber (s.a.s.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *“Müslümanlar içinde en hayırlı ev, içinde kendisine iyilik edilen bir yetimin bulunduğu evdir ve Müslümanlar içindeki en şerli ev içinde bir yetim bulunup da kendisine fenalık edilen evdir.”*³⁰⁰

Anlaşıyor ki, yetime yapılan İhsan ve iyiliğin sevabı ne kadar çoksa, aksine olarak ona yapılacak fenalığın ve kötü muamelenin günahı da çok ağırdır. Bunun için gerçek müslüman yetimin hakkına tecavüz etmez, ona kötü davranmaz, iyilikten başka bir şey düşünmez ve yapmaz. Bu her müslüman için bir düstur olmalıdır.

Sahâbîler bunu kendisine prensip edinmişler ve her hayırda olduğu gibi yetime iyilik etme konusunda da ümmete örnek olmuşlardır.

Hasan-i Basrî (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre: Bir yetim, Abdullah b. Ömer(r.a.)’ın yemeğinde hazır bulunurdu. Bir gün Abdullah b. Ömer bir yemek isteyip getirtti de yetimini aradı; fakat onu bulamadı. Nihayet İbn Ömer yemeğini bitirdikten sonra yetim geldi. İbn Ömer, onun için bir yemek getirilmesini istedi, fakat evlerinde yemek yoktu. Bunun üzerine İbn Ömer, kavrulmuş un ve bal getirdi ve yetime şöyle dedi:

“Bunu al! Vallahi sen aldanmadın.” (Benim yediğimden daha iyisine sahip oldun, demek istedi).

Hasan-i Basrî (r.a.) da şöyle demiştir:

*“Vallahi, Abdullah b. Ömer de aldanmadı, çünkü büyük bir sevaba nail oldu.”*³⁰¹

Yine Buhârî’nin Ebû Bekir b. Hafs’tan (r.a.) rivâyetine göre:

Abdullah b. Ömer, sofrasında bir yetim bulunmaksızın yemek yemezdi. Muhakkak sofrasında bir yetim bulunurdu.³⁰²

³⁰⁰ İbn Mace, Edeb, 33.

³⁰¹ Buhârî, Edebü’l-Müfred, 36.

Yetime iyilik konusundaki hadislerden biri de Müslümanlar arasından bir yetimi alıp yedirmek ve içirmek üzere evine götürmeyi teşvik eden hadistir. Tirmizi'nin kaydettiği hadis şöyle varid olmuştur:

Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan, Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Bir kimse, Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemediği takdirde, Allah Teala onu mutlaka cennete koyar".*³⁰³

Peygamber (s.a.s.)'in yetimleri barındırmayı, ev ortamına alıp karınlarını doyurmayı teşvik eden hadislerden biri de yetimin bulunduğu sofraya şeytanın yaklaşmayacağını bildirdiği hadis-i şeriftir:

Ebu Musa el-Eş'arî'den, Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Yetim bulunan bir sofraya şeytan yaklaşamaz."*³⁰⁴

2.1.15. Yetime Yapılan İyiliğin Ateşe Karşı Siper Olması

Yetime iyilik yapmayı teşvik eden çok hadis vardır. Rasûlullah (s.a.s.) ümmetinden, yetimleri gözetip kollamayı ısrarla istemiştir. Yetimi sevindirmek ve ona en küçük bir iyilikte bulunmanın dahi büyük sevabı olduğunu şu hadis rivâyeti açıkça ortaya koymaktadır:

Peygamber (s.a.s.)'in zevcesi Hz. Aişe (r.a.) şöyle dedi:

Yanımda iki kızı bulunan bir kadın bana gelip, benden dilenerek bir şeyler istedi. Yanımda tek bir hurmadan başka bir şey yoktu. Bu hurmayı ona verdim. O da bunu iki kızına böldü. Sonra kalktı çıktı. Arkasından Peygamber (s.a.s.) eve girdi. Ben de hâdiseyi ona anlattım. Hazreti Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

*"Kim, böyle kızların ihtiyacından bir şey karşılar ve onlara iyilikte bulunursa, bu kızlar ona ateşe karşı perde olurlar (Cehennemden onu engellerler)."*³⁰⁵

³⁰² Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 36.

³⁰³ Tirmizi, *Birr ve Sıla*, 51.

³⁰⁴ Cürcanî, Abdullah bin Adiy, *el-Kamil fi duafai'r-ricâl*, Thk. Süheyl Zekkâr, Daru'l-Fikr, Beyrut 1998, II, 300.

³⁰⁵ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 36.

2.1.16. Üç Yetim Yetiştirmenin Büyük Mükâfata Kavuşturacağını Müjdelemesi

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in bu rahmet faaliyetinden biri de yetimleri hakkıyla barındırmayı, haklarını korumayı sağlamak ve bu konuda ümmeti bilinçlendirmektir. Konuyla ilgili olarak varid olan bir hadisi-i şerifte şöyle buyurmuştur:

"Kim üç yetimi yetiştirir, nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyu geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıç Allah yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Keza, ben ve o, şu iki kardeş (parmak) gibi cennette kardeş oluruz" buyurdu ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırdı."³⁰⁶

Hadis-i Şerif'in bildirdiği hususlar insanın hepsine birden muvaffak olamadığı en güzel amellerdir. Birine muvaffak olsa da diğerlerine güç yetiremez. Ömür boyu geceleri namaz kılmak, gündüzleri oruç tutmak, bununla beraber kılıcını alıp sabahtan akşama kadar cihad etmek hiçbir insanın muvaffak olamadığı, gücü aşan ibadetlerdir. İşte tüm bunlara, üç yetimi yetiştirmek ve nafakasını temin etmekle ulaşılabilir.

Sonucunda da iki parmağın kardeşliği gibi Peygamber (s.a.s.) ile cennette kardeş olmak, her mü'minin hayal bile edemediği bir mükâfattır.

Üç yetimi yetiştirmek, nafakasını temin etmek, dertlerine derman olmak, sıkıntılarına katlanmak elbette kolay bir iş değildir. Ancak Allah katında ömür boyu namaz ve oruç ibadetiyle ve cihad ile geçirmiş sayılması karşısında çok küçük kalır. Az bir amelle büyük bir mükâfata kavuşmak ödüllerin en büyüğüdür.

2.1.17. Yetimleri Sevindirenlerin Cennette Ferah Evine Sahip Olacağını Müjdelemesi

Peygamber (s.a.s.) Cennette, Müslümanların yetimlerini sevindirenlere tahsis edilen özel bir evin bulunduğunu haber vermiştir. İlgili hadis şöyle varid olmuştur:

³⁰⁶ İbn Mace, Edeb, 33.

Ukbe b. Amir (r.a.)’dan rivâyete göre, Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Cennette ‘Ferah Evi’ denilen bir ev vardır ki müminlerin yetimlerini sevindirenlerden başkası oraya girmez.”*³⁰⁷

Ayet ve hadislerden çıkarılan, “Amelin karşılığı amelin cinsindendir.” anlamındaki kural gereği bu dünyada yetimleri sevindirenlerin ahirette kendilerinin sevindirileceği şüphesizdir. Bu itibarla cennette “Daru’l-Ferah” adı verilen mahiyetini bilmediğimiz ancak isminden sevinç evi olduğu anlaşılan bir ev bulunduğunu ve yetimleri sevindirenlerin özel bir mükâfatı olduğu anlaşılmaktadır.

Peygamber (s.a.s.) cennetteki ferah evine girmeyi, mücerred olarak yetimleri sevindirmeye bağlamıştır. Bu sevindirme bir hediye, bağış veya bir gezi olabilir hatta güzel bir söz, gönül alıcı bir tebessümle de olabilir.

2.1.18. Yetime Merhamet Edene Allah’ın Azap Etmeyeceğini Müjdelemesi

Hadislerde ümmete yetim tavsiyesi o kadar yapılmış ki hiç bir yetimin mağdur olmaması amaçlanmıştır. Yetime yardım ve merhamet edenlere çok büyük mükâfat vaat edilmiştir. Allah’ın elçisinden, kendisini hak ile gönderen Allah’a yemin ederek neredeyse cenneti garanti eden bir beyan bulunmaktadır. Taberani’nin rivâyet ettiği ve “sahih” olarak değerlendirilen hadis-i şerif şöyle varid olmuştur:

*“Beni hak ile gönderene yemin ederim ki, yetime merhamet eden, ona güler yüz gösterip tatlı sözle öğüt veren, yetimliğine ve zayıflığına acıyan ve Allah’ın kendisine lütfettiği nimetlerle komşusuna çalım satmayana, kıyamet gününde Allah azap etmeyecektir.”*³⁰⁸

İslâm ahlakının temeli merhamet üzerine kurulmuştur. *“Merhamet etmeyene merhamet edilmez.”*³⁰⁹ hadisi İslâm’ın merhamet anlayışını özetlemektedir. Peygamber (s.a.s.) Allah’ın kullarına rahmetinin bir tecellisi olarak gönderilmiştir. Bu itibarla, kimsesizlerin kimsesi, kölelerin, yetim ve miskinlerin hamisi olmuş, onların elinden tutup kaldırmakla kalmamış, onları yükseltmiştir. Her hak sahibinin hakkının verilmesini sağlayan bir düzen kurmuştur. Allah, Rasûlünü (s.a.s.) hak ile göndermiş,

³⁰⁷ Celaleddin Suyutî, *el-Camiu’s-Sağîyr*, I, 304.

³⁰⁸ Taberani, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, VIII, 382.

³⁰⁹ Buhârî, *Tevhid*, 2.

hakkı tesis ettirmiştir. Bunun içindir ki, “*Beni hak ile gönderen Allah’a yemin ederim ki...*” şeklinde yemin ederek yetimlere merhamet etmenin ümmet üzerinde bir hak olduğuna vurgu yapmıştır.

Yetime merhamet etmek, muhtaç olduğu her hususta yardım etmek, baba veya anne eksikliğini hissettirmeyecek tarzda toplumun diğer bireylerinin düzeyinde tutmaya çalışmak demektir. Ancak yetime maddi ve manevi yardımda bulunmak gerektiği, kendi evladına güzel sözlerle öğütler verdiği gibi yetime de güler yüz gösterip tatlı bir muamele ve tatlı sözle konuşmak gerektiği, hadisteki *لَهُ فِي الْكَلَامِ* ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu muameleyi yaparken de onun yetimliğine ve zayıflığına acımak merhamet etmek gerekmektedir. Yüreği böylesine merhametle dolu ve davranışlarında da bu yüreğini ortaya koyan kimseye, Allah’a yemin ederek Allah’ın azap etmeyeceğini ifade buyurmuştur. Cehennem ateşi, vicdanı kabuk bağlamış katı kalplilerin katıllığını eritmek üzere tasarlanmıştır. Ancak yetime merhamet edenler böyle bir kalbe sahip olmadıklarından ateş azabına maruz kalmayacaklardır.

2.1.19. Yetimin Ağlatılmasından Sakındırması

Yetime sahip çıkmayı müminlere bir görev olarak yükleyen Hz. Peygamber, en küçük bir incitilmeye bile tahammül etmemektedir. Bu nedenle yetimin ağlatılmasından sakınmayı emretmiştir:

اياكم وبكاء اليتيم فإنه يسرى في الليل والناس نيام

“*Yetimin ağlamasından sakının. Zira insanlar uykuda iken, o ağlama gece yürür*”³¹⁰

Hadiste geçen “*gece yürür*” anlamındaki *يسرى في الليل* kavramı, miraç mucizesini anlatan ayetteki *أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا* ifadesiyle³¹¹ benzerlik göstermektedir. Rasûlullah (s.a.s.) gece yürüyüşü olarak bildirilen miraç mucizesinin akabinde Cenab-ı Hak’la görüşmüştür. Buna istinaden “*yetimin ağlayışı da bu minval üzere gece yürür ve Allah’a yükselip kendisini ağlatandan şikâyetle bulunur.*” şeklinde açıklanmıştır.

³¹⁰ Şa’ranî, Seyyid Abdulvahab, *Levâkıhu’l-Envârî’l-Kudsiyye fî beyani’l-Uhudi’l-Muhammediyye*, Şirketu Mustafa Babî el-Halebî, Mısır 1973, 432.

³¹¹ İsra, 1.

والناس نيام “insanlar uykuda iken” ifadesi ise insanların bu ağlayışa duyarsız kalışlarına dikkat çekmektedir. Yani “*İnsanlar yetimin incitilip ağlamasına karşı duyarsız kalıp gece istirahate çekilerek uykuda bulundukları sırada, o ağlayış, uyku ve uyuklamadan münezzeh Hayy ve Kayyum olan Allah’a yükselir, ağlatandan şikâyetçi olur.*” demektir.

Bu anlamı destekleyen, başka bir hadis de rivâyet edilmiştir. Ancak bir kısım muhaddislerce zayıf olduğuna hükmedildiğini de belirtelim. Örneğin Elbânî’nin belirttiğine göre, rivayet senedinde bulunan Amr b. Husayn’ın metruk, Ali b. Hüseyin’in de tanınmayan bir kimse olması itibariyle bu hadis zayıf kabul edilmiştir.³¹² Ancak zayıf da olsa sahih hadislerin anlamına muvafık olmakla, incecik zayıf iplerin topak yapılıncı kuvvetli halat olması misali bu hadis de diğer sahih hadislerin desteğiyle sahih kabul edilebilir.³¹³ Hz. Ömer’den rivâyet edilen söz konusu hadiste şöyle buyrulmuştur:

«Yetim ağladığı zaman, ağlamasından dolayı Rahman’ın Arş’ı titrer. Bunun üzerine Yüce Allah, meleklerine şöyle buyurur: “*Ey meleklerim! Babası toprakta kaybolan bu yetimi kim ağlattı?*” Melekler: “*Sen en iyi bilensin!*” derler. Yüce Allah şöyle buyurur: “*Sizi şahit tutarım ki, kim onu susturur ve razı ederse ben de kıyamet gününde onu razı ederim!*”»³¹⁴

2.1.20. Cahiliyyede İken Yetime Yardım Edeni Övmesi

Yetime iyilik etmeyi emreden hadislerden biri de Hz. Peygamberin (s.a.s.) Saib b. Abdullah (r.a.)’a buyurduğudur. Saib b. Abdullah, el-Mahzumî kabilesindendir. Mekke fethedildiği gün Rasûlullah (s.a.s.)’e getirildi. Hz. Osman ve orada bulunan sahâbîlerden bazısı onu övünce Peygamber (s.a.s.) “Onu bana öğretmeyin, cahiliye zamanında benim arkadaşımı.” buyurmuş. Ahmed b. Hanbel’in tahrîc ettiği hadis şöyledir:

Saib b. Abdullah’tan şöyle rivâyet edilmiştir: Mekke’nin Fethi gününde Hz. Osman ve Hz. Züheyr, beni Rasûlullah (s.a.s.)’e getirdiler. Beni övmeye başladılar. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.): “*Onu bana öğretmeyin, o benim cahiliye zamanında*

³¹² Elbânî, Muhammed Nasiruddin, *Silsiletu Ahâdisi’d-Da’îfetu ve’l-Mevduati ve Eseruha’s-Seyyi fi’l-Ümmeh*, Mektebetu’l-Maârif, Riyad 2000, VII, 284.

³¹³ Nursi, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul 1986, 119.

³¹⁴ Esbahanî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Kitabu Tarih-i Esbahan (Zikru Ahbar-i Esbahan)*, Thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1990, II, 299.

arkadaşımdır.” buyurdu. Saib de *“Evet yâ Rasûlallah, sen ne iyi arkadaştın!”* deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

*“Ey Saib, cahiliyye zamanında yapmış olduğun ahlâkına bak, o ahlâkını İslâm’da da gerçekleştir. Misafir ağırla, yetime ikram et ve komşuna iyilik et!”*³¹⁵

Bu hadisten, Saib (r.a.)’ın cahiliye döneminde de güzel ahlâka sahip olduğu, komşusuyla güzel ilişkiler kurduğu, misafirperver olduğu ve yetimlere ikramda bulunduğu anlaşılmaktadır.

2.1.21. Yetim Çağrılmayan Sofraya Şeytan Yaklaşır

İslâm’ın önemli özelliklerinden biri de, her iyilik ve güzel işlerde mutlaka yetim ve fakirlerin düşünülmesini emretmesidir. Bir ziyafet yapıldığı zaman, insanlar bir yemeğe ya da yemekli bir mevlide çağrıldığı zaman mutlaka yetim ve fakirler de çağrılmalı hatta önce onlar düşünülmelidir. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*“Davete çağrılan topluluk içinde yetim de bulunmazsa, toplumun sofrasına şeytan yaklaşır.”*³¹⁶

Davetlerin, umuma yönelik yapılan ziyafetlerin asıl amacı, muhtaç olanları çağırmak bu yolla iyilik etmektir. Hatta bu konularda çok duyarlı varlıklı Müslümanlar eskiden düzenledikleri ziyafetlerde pilavın içine altın koyar ve yemekteki fakir ve yetimler buldukları bu altınlara sahip olurdu. Bu tür tasadduka “diş kirası” adı veriliyordu. Yetim, muhtaçların başında gelir. Karnını doyurmak gerektiği gibi, umumi bir şenlikte boynu bükük durumda kalmaması için sevgiye muhtaçtır. Minnetsizce ve kimsesizliğini hissettirmeden bu tür ihtiyaçlarını karşılamak için davet ve ziyafetler fırsattır. Bu nedenle davet sofrasına mutlaka yetimin çağrılmasını Peygamberimiz (s.a.s.) emretmiş, yetimlerin çağrılmadığı bir davet sofrasına şeytanın yaklaşacağını haber vermiştir. Söz konusu bu davet amacı dışına çıktığından şeytanla ilişkilendirilmiştir. Asıl amacına hizmet etmeyen her şey olumsuzluktur, her olumsuzluk ise şeytanın kapsamı içindedir.

İslâm öncesi cahiliye toplumunda, yetimlerin hali içler acısıydı. İnsanlar yetimlerin mallarını yerler, onların mallarından faydalanmak için yetimle evlenme, ya

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 377.

³¹⁶ Ali Muttaki, *Kenzu’l-Ummal*, III, 177.

da onu oğlu veya kızı ile evlendirme yollarına başvurulardı. Yaygın teamüle göre yetimler, kabile reislerinin himayesine alınırdı. Yetimleri gözetmek onların göreviydi. Yetimleri velayeti altında bulunduran kimse, yetim kızın üzerine maşlahını (Altı üstü bir olan ve kol yerine yarıkları bulunan bir çeşit elbise) atarsa, artık o kız onun olurdu.

Yetimlere mirastan pay verilmezdi. Savunmasız oldukları için Cahiliyye hukukuna göre mevcut hakları dahi verilmez, çiğnenirdi. Hilelerle, zorbalıkla mallarına el konurdu. Her alanda görülen insafsızlık, yetimlere karşı daha acımasız olarak ortaya çıkıyordu. Kur'an birçok ayetlerde yetimi ve yetim malını koruma altına aldı. Koyduğu hükümler ve Rasûlullah'ın uygulamaları sayesinde insafsızlığı bir rahmete dönüştürdü. Örneğin, yetim malını haksız olarak yiyenlere karşı şu tehdit herkesi ürkütmüştür:

*“Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler, şüphesiz ki karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar ve onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”*³¹⁷

Genel olarak yetimlerle ilgili ayetler, iki kısımda değerlendirilmektedir. Bir kısmı yetimleri korumayı, onlara iyilik etmeyi teşvik eden ayetler; diğeri de yetim malı ve hukukunu bildiren ayetlerdir. Bu ayetlerin tefsirleri niteliğinde Peygamber (s.a.s.)'in yetim malı ve hukuku ile ilgili hadisleri ve uygulamaları vardır.

Yetimlerin sosyal durumlarını iyi bir düzeye getirmek, Hz. Peygamber'in titizlikle üzerinde durduğu faaliyetleri arasında yer almıştır. Daha Peygamberliğin ilk yıllarında yoksul ve yetimlerle ilgilenerek ve onların haklarıyla ilgili düzenlemelerde bulunmaya başlayarak bu sosyal yaraya el atmış ve tedavi etmiştir. Habeşistan'a giden muhâcirlerin başkanı Câfer b. Ebi Tâlib, Necâşî'nin huzurunda İslâm'ı ve Müslümanları savunmak maksadıyla yaptığı konuşmada Hz. Peygamber'in emrettiği ve yasakladığı hususları dile getirerek Onun yasakladığı konulardan birinin de *"yetim malı yemek"* olduğunu söylemiştir.³¹⁸

Ebû Hüreyre'den (r.a.) Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *«Yedi felaketten kaçın!»* “Bunlar nedir yâ Rasûlâllah?” diye sorulunca şöyle buyurdu: *«Allah'a şirk koşturmak; sihir yapmak; Allah'ın haram kıldığı, bir kimseyi haksız yere*

³¹⁷ Nisa, 4/10.

³¹⁸ İbni Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 336.

öldürmek; Yetim malı yemek; faiz yemek; düşmana hücum anında savaştan kaçmak; namuslu, her şeyden habersiz kendi halindeki mü'min kadınlara iftira etmektir.»³¹⁹

Hız. Peygamber, yedi büyük günahı açıkladığı bu hadiste yetim malı yemeyi yedi felaketten biri olarak saymıştır. Büyük günahlardan olan “*haksız yere adam öldürmek*”ten hemen sonra yetim malını yemeyi zikretmiştir.

2.1.22. Mahkemede Yetimi Gözetmesi

Peygamber (s.a.s.) bir yetim ile başkası arasında meydana gelen anlaşmazlıkta, mahkeme yetimin aleyhinde sonuçlansa bile, bağış yoluyla ve gönül rızasıyla yetimin karınmasını sağlamış, her şartta yetimi korumayı tavsiye etmiştir. Vakıdî'nin kaydettiği şu olay bu açıdan manidar bir örnektir:

İbn Müseyyeb'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.s.)'in ayıpladığı ilk şey, Ebû Lübabe b. Abdilmünzir hakkında olmuştur. Ebû Lübâbe ile Ensar'dan bir yetim arasında bir hurma bahçesi yüzünden anlaşmazlık çıktı. İkisi mahkemelik oldular. Hız. Peygamber Ebû Lübâbe'nin lehine hüküm verdi. Yetim feryad etti ve Rasûlullah'a durumunu şikâyet etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) yetime vermek üzere, “*Ey Eba Lübabe, hurma bahçeni bana hibe et!*” buyurdu. Fakat Ebu Lübabe buna yanaşmadı. Rasûlullah (s.a.s.): “*Ey Eba Lübabe, onu yetime ver, bunun karşılığında cennette bir hurma bahçesi sana verilir.*” buyurdu. Ancak yine de Ebû Lübâbe onu yetime vermeye yanaşmadı.

Hadis ravilerinden Zuhri, Ensar'dan bir adamın şöyle dediğini anlatmış: Ebu Lübabe onu bağışlamaktan kaçınıncı, kendisi de Ensar'dan olan İbnü'd-Dehdâha, Hız. Peygamber'e, bir hurma bahçesi satın alıp onu yetime bağışladığı takdirde kendisine de cennette onun gibisi verilecek mi diye sordu. Rasûlullah (s.a.s.) “Evet” buyurdu. Sonra İbnü'd-Dehdâha oradan ayrılıp gitti, Ebu Lübabe ile dışarıda karşılaştınca: “Meyve veren hurma bahçeni benim hurma bahçem karşılığında satın alıyorum” dedi. O da “olur” cevabını verdi. Bunun üzerine İbnü'd-Dehdâha kendi hurma bahçesi karşılığında Ebu Lübabe'nin hurma bahçesini satın alarak onu yetime bağışladı. Çok geçmeden Kureyş kâfirleri Uhud'a geldiler. İbnü'd-Dehdâha savaşa katıldı ve şehid oldu. Peygamber

³¹⁹ Buhârî, Hudûd, 44, Hadis no: 6857; Müslim, İman, 14; Ebû Dâvûd, Vesaya, 10; Nesâî, Vesâyâ, 12.

(s.a.s.) “*Ey Rabbim, İbnü'd-Dehdâha'ya cennette bir hurma bahçesi ihsan et.*” diye dua etti.³²⁰

2.1.23. Yetim Malını Korumaya Özen Göstermesi

Hız. Peygamber yetim malını korumaya büyük özen gösterir, müminlerden, büyüyünceye kadar yetim malının velayetini üzerlerine almalarını isterdi. Ancak buna ehil görmediklerini bu velayeti almamaları konusunda uyarırdı. Örnek olarak Ebu Zerr el-Gifari (r.a.)'ı bu hususta ehil görmediği için ondan yetim velayetini üzerine almamasını istemiştir:

“Ey Eba Zer, ben seni zayıf görüyorum; ben kendim için istediğimi senin için de istiyorum. Yetim malının velayetini üstüne alma ve iki kişiye de emir (yönetici) olma.”

2.1.24. Akraba Olan Yetime Verilen Nafaka

Peygamber (s.a.s.) sadaka vermeyi erkek müminlere emrettiği gibi, hanım müminleri de bu konuda teşvik etmiştir. Özellikle yetimlere ilişkin tavsiyeleri çoktur. Peygamber (s.a.s.)'in yetim konusundaki hangi hadisi incelenirse, onlara karşı hassas olduğu, onların iyiliğine olan her tavsiyeyi yaptığı görülür. Yetimlerle ilgili her hizmetin büyük mükâfatı olduğu hadislerden anlaşılmaktadır.

Varlıklı sahâbîlerin her birinin evlerinde yetimlerin barındırılması ve onlara sahip çıkılması, Rasûlullah (s.a.s.)'in bununla ilgili emirlerinden dolayı olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla, varlıklı hanım sahâbîlerin de evlerinde yetim barındırdıkları görülür. Hanım sahâbîler de fırsat buldukça Rasûlullah'ın huzuruna çıkar, onun emir ve tavsiyelerini dinlerlerdi. Soruları olduğu zaman da gidip sorarlardı. Sıkça Rasûlullah'ı dinlemeye giden hanımlardan biri de büyük sahâbîlerden olan Abdullah b. Mes'ud'un hanımı Zeyneb bnt. Abdullah'tır. Bu hanım sahâbînin evinde bir kaç yetim de barınıyordu.³²¹

Zeyneb (r.a.) yine bir gün huzuruna çıktığı Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu işitmiş: *"Ey kadınlar topluluğu! Siz de vele v ziynet eşyalarınız cinsinden*

³²⁰ Vakıdî, *Meğazî*, II, 505.

³²¹ İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 98.

olsa da, sadaka veriniz."³²² Bu emir üzerine Zeyneb, kocasına ve himayesindeki yetimle verdiği nafakanın sadaka için yeterli olup olmadığını Rasûlullah'a sormaya karar vermiş. (Zeyneb, el işi yaparak para kazanıyordu, kocası Abdullah b. Mes'ud ise fakirdi). Zeynep sözüne devamla şöyle anlatmıştır: Bunun üzerine ben Abdullah İbni Mes'ûd'un yanına dönerek: *"Sen eli dar bir adamsın. Rasûlullah (s.a.s.) bize sadaka vermemizi emretti. Ona git de bir soruver. Sadakamı sana vermekle bu emri yerine getiriyorsam ne âlâ. Şayet olmuyorsa başkasına vereyim."* dedim. Abdullah: *"Kendin git sor."* deyince ben de gittim. Hz. Peygamber'in kapısına varınca, Ensâr'dan bir kadının orada beklediğini gördüm. Meğer onun derdi de benimkinin aynıymış. Rasûlullah'ın (s.a.s.) huzuruna girmeye de pek çekinirdik.

İçeriden Bilâl çıkıverince ona: *"Hz. Peygamber'e git de, **"Kapıda iki kadın bekliyor ve kocalarıyla kendi yetimlerine verecekleri sadakanın kabul olup olmadığını soruyorlar"** de! Ama bizim kim olduğumuzu söyleme!"* dedik.

Bilâl hemen Rasûlullah (s.a.s.)'in huzuruna girerek meseleyi anlattı. Rasûlullah (s.a.s.): ***"Kim onlar?"*** diye sordu. Bilâl: ***"Ensâr'dan bir kadınla Zeynep"*** deyince, Rasûlullah (s.a.s.): ***"Hangi Zeyneb?"*** diye sordu. Bilâl: ***"Abdullah'ın hanımı"*** dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: ***"Onlar böyle yapmakla iki sevap birden kazanırlar. Biri akrabalık sevabı, diğeri de sadaka sevabı."***³²³

Evinde barındırılan akraba olan yetimlere verilecek nafakanın biri sadaka, diğeri akrabayı gözetme olmak üzere iki ücret kazandırdığı hadis-i şeriften anlaşılmaktadır.

2.1.25. İki Zayıfın Hakkı Konusundaki Duası

Peygamber (s.a.s.) hayatı boyunca yetimlerle ilgili ilahi emirleri hakkıyla tebliğ etmiş uygulamalarıyla da ümmete örnek olmuştur. Yetime iyilik etmekle ilgili teşvikler ve yetime haksızlık etmekle ilgili tehditlere rağmen genel olarak ümmetin gerektiği kadar duyarlı davranmadığından dert yanmıştır. Zayıflık ve güçlübirine muhtaç olma açısından kadınları da yetimlerle birlikte zikrettiği hadisi şerifte durumu Cenab-ı Hakk'a şekva etmiştir. Tüm bu tavsiye ve ümmeti uyarmalarına rağmen Rasûlullah (s.a.s.)

³²² Buhârî, Zekat, 33; Tirmizi, Zekat, 12.

³²³ Darimi, Zekat, 23.

yetim ve kadın hakları konusunda sıkıntı yaşadığını bildirmiştir. Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle dua etmiştir:

اللهم إني أخرج حقَّ الضَّعِيفَيْنِ، اليتيم والمرأة

*“Allahım, ben iki zayıfın hakları konusunda zorlanıyorum: yetim ve kadın.”*³²⁴

Hiz. Peygamber ümmetin, yetim ve kadın hakları konusunda yeterince duyarlı davranmadıklarını bildirmektedir. Her iki zayıf da çağımızda dahi haksız uygulamalara maruz kalmaktadırlar. Örneğin Kur'an'da açık ve kesin bir şekilde belirlenen kadınlara yönelik miras hakkı yarım pay olmasına rağmen ümmetin geneli tarafından uygulamaya konmamıştır. Güya bu hakkı ödediğini düşünenler de hileli bir teklif yaparak *“Biz kadınlara haklarını teklif ettik, almaktan kaçındılar, bize bağışladılar.”* şeklinde kendilerini müsterih kabul etmektedirler. Oysa kadınlar, “toplumdan dışlanma” korkusuyla haklarını kabul etmekten çekinmişlerdir.

Yetimlere iyilik etmek, haklarını korumak ve kendi çocukları gibi yetiştirmek gibi dinin emirleri de, üzümlere ifade edelim ki azınlık bir istisna dışında, kitaplarda, vaazlarda kalmış, sohbet konusu olmaktan öteye gitmemiştir.

2.2. YETİMLER HAKKINDAKİ KUR'AN AYETLERİNİ UYGULAMA ŞEKLİ

Yetimlerle ilgili olarak 20'yi aşkın ayet nazil olmuştur. Bir kısmı maddi ve manevi iyilikler etmeyi öğütlemekte; bir kısmı yetimleri ıslah etme (eğitimleriyle) ilgilenip onları aranızda katmayı emretmekte; diğer bir kısmı yetim malını ve diğer haklarını korumayı emretmektedir. Bu kısımda Hiz. Peygamber'in bu ayetleri uygulama şeklini inceleyeceğiz.

2.2.1. Kur'an'da “Yetim Kadınlar” Tabiri

Kur'an'ın dikkat çeken ifadelerinden biri de, *“yetim kadınlar”* tabiridir. Oysa bildiğimiz kadarıyla yetim, henüz buluş çağına gelmeden babası vefat eden çocuklardır. “Yetim kadın” tabiri gayet ilginçtir ve önemli bir gerçeği vurgulamaktadır:

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 633; İbn Mace, Edeb, 6.

*“Rasûlüm! Senden kadınlar hakkında fetvâ istiyorlar. De ki: ‘Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor: Kendilerine yazılmış olanı (miras haklarını) vermediğiniz ve nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, mağdur çocuklar ve yetimlere karşı âdil davranmanız hakkında Kitap'ta size okunan ayetlerde belirtilmiştir.’ Ne hayır yaparsanız, şüphesiz ki Allah onu bilir.”*³²⁵

En doğal hakları olan “mirastan haklarını vermeyip kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar” ifadesiyle, dul ve sahipsiz kalmış, hakları verilmeyen, yardım ve korunmaya muhtaç kadınları kastettiği anlaşılmaktadır. Demek ki Kur’an, kendini koruyamayan, yardıma muhtaç sahipsiz kadınları da “yetim” kavramıyla değerlendirmektedir. Hükmen yetim olan bu hanımlara karşı da âdil davranmak, haklarını korumak emredilmiştir.

Yukarıda verdiğimiz hadis-i şerif, yetim ve kadınları “iki zayıf” kavramıyla aynı konumda değerlendirmiştir.

Peygamber (s.a.s.), dul ve kimsesiz kalmış hanımlara bizzat kendisi sahip çıkarak ümmete rehberlik etmiştir. Çoğu yaşlı, dul ve kimsesiz, hatta bir kısmı da yetim çocuklarıyla baş başa kalmış hanımları nikâhı altına alarak, bir hanım için ulaşılması en yüksek makam olan “müminlerin anneleri” mertebesine yükseltmiştir. Bu hanımların yetim çocuklarını kendi çocuklarından farksız bir durumda kendi öz babalarından daha üstün bir muamele sergilemiştir. Hz. Aişe (r.a.) dışında diğer tüm hanımlarının dul, kimsesiz ve bakıma muhtaç çoğunun hasta olduğu bilinmektedir. Âlemlere rahmet olarak gönderildiği Kur’an ayetiyle de ilan edilen Hz. Peygamber bu “yetim kadınları” rahmetinden istifade ettirmiştir.

Kur’an-ı Kerim’in ortaya koyduğu ilahi düzende, en fazla üzerinde durduğu konuların başında “muhtaçların gözetilmesi” gelmektedir. Yardım, iyilik ve gözetmeyi konu edinen her ayette mutlaka “yetimler” de zikredilmiştir. Bir kısım ayetler sadece yetimleri konu edindiği gibi, bir kısım ayetlerde ise yetimler, muhtaçlar arasında sayılmışlardır. Muhtaçlar olarak ayetlerde söz edilenler, yetimler, miskinler, yoksullar, yolda kalmış olanlar ve köleler şeklinde belirtilmiştir. Bazı ayetlerde bunların arasında “ana-baba ve yakınlar” da zikredilmektedir.

³²⁵ Nisa, 4/127.

Hatta eski kavimlere bildirilen ilahi hükümleri konu edinen ayetlerde de yetimlerden söz edildiğini görüyoruz.

İçinde yetimlerin de yer aldığı ayetlerin konularını birkaç kategoride değerlendirmek mümkündür:

2.2.2. Mal Yardımında Bulunmak

*“Gerçek iyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik o kimsenin iyiliğidir ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitab'a, Peygamberlere inanır. Yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan köle ve esirlere sevdiği maldan verir, namaz kılar, zekât verir. Andlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte sâdık olanlar bunlardır. İşte muttakîler de bunlardır.”*³²⁶ ayetinde **الْيَتَامَى** kavramıyla ifade edilen iyiliğin, iman esaslarını kabulden sonra muhtaç olarak bildirilen ve içinde yetimlerin de zikredildiği gruba, sevdiği maldan vermek olduğu belirtilmiştir.

Bundan dolayıdır ki Peygamber (s.a.s.) her fırsatta bizzat kendisi yetimlere mali yardımda bulunmuş, müminlere de bu davranışı emretmiştir. Bu konuyla ilgili çok hadis vardır. Yetimlere hurmalık, deve gibi birçok bağışların yapıldığı, yetim kızın çeyiz masraflarının ödendiği bildirilmiştir. *“Yetimlerle ilgili hadisler ve değerlendirilmesi”* bölümünde bu hadisler verilmişti.

2.2.3. Yetimin Karnını Doyurmak

Kur'an-ı Kerim, yetimi doyurmayı teşvik ederek buna riayet edenleri övmekte, buna yanaşmayan kimseleri de kötülemektedir. Yemek yedirmeyi teşvik eden ayetler şöyledir:

*“Yoksula, yetime ve esire sevdikleri yemeği yedirirler.”*³²⁷

*“Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır.”*³²⁸

³²⁶ Bakara, 2/177.

³²⁷ İnsan, 76/8.

Bu ayetten önceki ayetlerde yetim ve miskini doyurmak “zor geçidi aşmak” şeklinde ilginç bir tabirle değerlendirilmiştir: *“Biz insanoğlu için iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, zor geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit bir köle ve esir âzad etmek yahut açlık gününde yakını olan bir yetimi yahut toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır.”*³²⁹

Peygamber (s.a.s.) bu ayetlerin gereği olarak bir kısım yetimleri evinde barındırarak sofrasına ortak ettiği gibi, Ashab-ı Kiram’a da yetimlerin doyurulması için birçok emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. *“Davete çağrılan topluluk içinde yetim de bulunmazsa, toplumun sofrasına şeytan yaklaşır.”*³³⁰; *“Yetim bulunan bir sofraya şeytan yaklaşamaz.”*³³¹; *“Bir kimse, Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemediği takdirde, Allah Teâlâ onu mutlaka cennete koyar”*³³², gibi hadisler bunun en güzel kanıtıdır.

2.2.4. Yetime İkramda Bulunmak

Kur’an, yetime ikram etmeyi emir ve tavsiye buyurmakta, bu ikramdan kaçınanları eleştirmektedir:

*“Hayır; aksine, siz yetime ikram etmiyorsunuz.”*³³³

Şüphesiz “ikram” kavramı sadece karnını doyurmaktan ibaret olmayıp ihtiyaç duyulabilen maddi, manevi ve toplumsal insani hususları kapsamaktadır. Zamanımızda “insani yardım” diye nitelenen ilaç, gıda giyim, barınma gibi tüm gereklilikler “ikram” kavramının içeriğindedir.

Önceki ve sonraki ayetler birlikte dikkate alındığında yetime ikramda bulunmamak şeklinde eleştirilen tutumun, genel olarak insan doğasının bir özelliği olduğu anlaşılmaktadır. *“İnsan ise; Rabbi onu imtihan edip de kendisine ikramda bulunduğunda, ona bolca nimetler verdiğinde, “Rabbim bana ikram etti” der. Ama onu imtihan edip rızkını daraltınca da, “Rabbim bana ihanet etti” der. Hayır; aksine, siz*

³²⁸ Beled, 90/17.

³²⁹ Beled, 90/8-16.

³³⁰ Ali el-Muttaki, *Kenzu'l-Ummal*, III, 177, Hadis no. 6039.

³³¹ Cürcanî, *el-Kamil fi duafai'r-ricai*, II, 300.

³³² Tirmizi, *Birr ve Sıla*, 51.

³³³ Fecr, 89/17.

yetime ikramda bulunmuyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Mirası, sınır tanımaz bir tarzda yiyorsunuz. Ve malı, alabildiğine seviyorsunuz.”³³⁴

Ayrıca bu yermenin Mekke müşriklerine yönelik olduğu, “*Mirası, sınır tanımaz bir tarzda yiyorsunuz.*”³³⁵ ayetinden anlaşılmaktadır. Çünkü Mekke müşrikleri kadın ve çocukların haklarını vermeyerek mirası hırsıyla yiyorlardı.

Peygamber (s.a.s.)’in yetime ikram konusundaki uygulamaları da bir devrim niteliğindedir. Bu konuda büyük bir hassasiyet gösterdiğine dair birçok hadis vardır. Ayetle uyumlu olarak “yetime ikram” ifadesini ihtiva eden hadisi verelim:

“Evlerinizin Allah'a en sevimli geleni içinde ikram gören bir yetimin bulunduğu evdir.”³³⁶

Evlerin en hayırlısı olan Hz. Peygamberin evi, kendisi hayatta olduğu sürece yetimlerin barınağı olduğu gibi, dünyadan ayrıldıktan sonra da başta Hz. Aişe annemiz olmak üzere hanımları tarafından da yetimleri evinde barındırma ve ikramda bulunma sünneti sürdürülmüştür.

2.2.5. Yetimleri Barındırmak, Onlarla Bir Arada Yaşamak

Kur'an-ı Kerim, yetimlerin sahipsiz bırakılmamasını, eğitim ve islahı için çaba sarf edilmesi gerektiğini bildirerek, bu hususta gerekiyorsa onlarla birlikte yaşamayı, onları barındırmayı teşvik etmektedir:

“Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz, diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp birlikte yaşarsanız, onlar da sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileyseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.””³³⁷

³³⁴ Fecr, 89/15-20.

³³⁵ Fecr, 89/19.

³³⁶ Beyhaki, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *el-Camiu li-Şuabi'l-İman*, Thk. Muhtar Ahmed en-Nedvî-Abdulali Abdulhamid Hamid, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003, XIII, 392.

³³⁷ Bakara, 2/220.

Kur'an-ı Kerim, فَأَوَىٰ يَتِيمًا *“Seni yetim bulup da barındırmadı mı?”*³³⁸ ayetiyle de Hz. Peygamberin de bir yetim olarak büyüüp barındırıldığına dikkat çekerek, yetimleri barındırmanın ne derce önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Aynı surenin 9. ayetinde de فَلَا تَفْهَرُ *“Öyleyse yetime sakın kötü davranma.”* buyrulmakta, yetimin barındırılarak sahiplenilmesi gerektiği, onu ezmekten ve kötü davranmaktan uzak durulması istenmektedir.

Peygamber (s.a.s.) hayatı boyunca bu ilahi emir ve tavsiyeleri harfiyen yerine getirmiş ve hadis-i şerifleriyle de ümmete rehberlik etmiştir:

*“Müslümanlar içinde en hayırlı ev, içinde kendisine iyilik edilen bir yetimin bulunduğu evdir ve Müslümanlar içindeki en şerli ev içinde bir yetim bulunup da kendisine fenalık edilen evdir.”*³³⁹

Hadis, yetime fenalık edilen evin en şerli ev olduğunu bildirmekle, yetime kötü davranmayı meneden ilahi emriveciz bir şekilde açıklamış olmaktadır.

2.2.6. Yetimleri Mirastan Rızıklandırmak ve Onlara Güzel Söz Söylemek

*“Mirası bölüşme sırasında yakınlar, yetimler ve yoksullar da hazır olursa, onları ondan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”*³⁴⁰ ayetinde miras bölüşümünde, hak sahiplerine payları dağıtılırken, orada hazır bulunan ve gerçekte pay sahibi olmayan yakınlar, yetimlere ve yoksullara da sadaka olarak bir şeyler verilmesini ve onlara güzel söz söylenmesini emrediyor. Bunun vacip olmadığına kail olan müçtehitler bulunduğu gibi, ayetteki emrin vücub ifade ettiğini söyleyen müçtehitler de vardır. Buhârî, İbn Abbas’a dayandırdığı görüşü rivâyet etmiştir:

*“İbn Abbas (r.a.), "Taksimde yakınlar, yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da verin, güzel sözler söyleyin" ayeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu ayet muhkemdir ve mensuh da değildir. Bazıları bunun mensuh olduğunu zanneder. Hayır, Allah'a kasem olsun mensuh değildir. Ancak, bu ayet halkın, hükmüyle amel etmemek suretiyle kadrini idrak edemediği ayetlerdendir.”*³⁴¹

³³⁸ Duhâ, 93/6.

³³⁹ İbn Mace, 33.

³⁴⁰ Nisa, 4/8.

³⁴¹ Buhârî, Vasâyâ, 18.

2.2.7. Yetimi Üzmemek ve Kötü Davranmamak

Kur'an-ı Kerim, “Öyleyse, sakın yetimi üzüp-kahretme.”³⁴², “Dini yalanlayanı gördün mü? Yetimi itip kakan odur. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.”³⁴³ gibi ayetleriyle yetimi üzmemeyi ve ona kötü davranmayı yasaklamaktadır. Maûn suresinde, yetime yapılan kötü muamele “dini yalanlama” olarak nitelendirilmiştir.

Esasen, “miskin” tabiri ekonomik yönden mağdur olanları, “yetim” ise manevi ve sosyal hayat itibarıyla mağdur durumda olanları simgeleyen kavramlardır. Yetim, bir çocuğun hayata tutunmasında en büyük ve temel gerekliliği ve her bakımdan desteği olan babasını kaybettiği için, babasının yerini tam olarak alamasa da birinin kendisine babalık etmesine muhtaçtır. Bu iki mağdur kesimin ihtiyaçları karşılanmazsa toplumun sulh ve selameti de sağlanamaz. Din toplumun hem dünya hem ahiret saadetini sağlayan ilahi bir kurum olması açısından, bu iki mağdur kesimin sahiplenilmesini ve onların ihtiyaçlarının karşılanmasını istemektedir. Buna yanaşmayanlar dini yalanlamış olmaktadır.

Peygamber (s.a.s.)’in yetim ve miskinlere yönelik uygulamaları da bu ayetlerde ilahî muradın ne olduğunu göstermektedir.

Yetimlerin himayecisi Allah Rasûlü’nün yetimlere karşı tutumunun en güzel örneklerini “Hz. Peygamber’in gözetimindeki yetimler” bölümünde gösterdik. Bunlardan biri olan ünlü sahâbi Enes b. Mâlik’e (r.a.) olan davranışlarında açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber, yetim olan Enes b. Mâlik’i himayesine almış, Enes’in eğitim ve öğretimiyle çok yakından ilgilenmiştir.

Enes, Rasûlullah’ (s.a.s.)’e on yıl hizmet ettiğini, O’nun kendisine daima şefkatle ve merhametle davrandığını, Rasûlullah’tan bir defa bile azar işitmediğini,³⁴⁴ bir hatası yüzünden kendisini ikaz edecek olan hanımlarına, Rasûlullah’ın “Bırakın çocuğu!” buyurduğunu söylediğini daha önce ifade etmiştik.³⁴⁵

³⁴² Duhâ, 93/9.

³⁴³ Maûn, 107/1-3.

³⁴⁴ Buhârî, Edeb, 39, Savm, 53, Menâkıb, 23; Müslim, Fezâil, 52, 82; Tirmizî, Birr, 69.

³⁴⁵ Buhârî, Vesâyâ, 25; Ebû Dâvûd, Edeb, 1; Müslim, Fedail, 54.

2.2.8. Yetimlere İyilik Etmek

Kur'an-ı Kerim, "iyilik" şeklinde tercüme edilen "ihsan" kavramını kullanarak, yetimlerin de içinde yer aldığı ayette şöyle buyurmuştur:

*"Allah'a ibadet edin ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşla, yolda kalmışa ve sağ ellerinizin malik olduklarına iyilik edin. Çünkü Allah, her büyüklük taslayıp övünen kimseleri sevmez."*³⁴⁶

Ayette geçen (إِحْسَانًا) kelimesi, adaletin ötesinde bir iyilik etme anlamını içeriyor. Adalet, kişinin vermesi gerekeni vermesi ve alması gerekenin en azını almasıdır. İhsan ise, vermesi gerekenden fazlasını vermesi, alması gerekenden daha az almasıdır. Buna göre, adaletin gereğini yapmak vaciptir (zorunludur); ihsanda bulunmak ise, mendup ve sünnettir. *"Şüphesiz Allah, iyilik yapanlarla beraberdir."*³⁴⁷, *"Allah, iyilik edenleri sever"*³⁴⁸; *"İyilik yapanlara karşı suçlama yolu yoktur."*³⁴⁹ gibi ayetlerden anlaşılıyor ki Allah, ihsanda bulunanların sevabını büyüttüğüdür.³⁵⁰

Ayetin son cümlesinde, *"Allah, her büyüklük taslayıp övünen kimseleri sevmez."* buyurmakla, bu sayılan kimselere yapılacak iyiliklerin zorunlu bir görev olduğunu, bununla kibirlenmek ve övünmenin büyük bir hata olduğuna işaret etmektedir.

Yetime yapılması istenen ihsan, ayetin açıklaması olan hadislerde aynı kavramla yer aldığı gibi, "hayır, ikram, kefil (sorumluluk alma)" kavramlarıyla da ifade edilmiştir. Ayetteki gibi ihsan kavramının yer aldığı hadiste Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*"Kim yanındaki yetim kız çocuğuna veya yetim erkek çocuğuna iyilik ederse ben ve o cennette (şehadet ve orta parmağının arasını ayırarak)bu ikisi gibi olacağız."*³⁵¹

³⁴⁶ Nisa, 4/ 36

³⁴⁷ Ankebût, 29/ 69.

³⁴⁸ Bakara, 2/ 195.

³⁴⁹ Tevbe, 9/91.

³⁵⁰ Rağıb İsfahanî, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Halil Ayntani, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 2010, 125.

³⁵¹ Ahmed b. Hanbel, IX, 167.

2.2.9. Ganimet Mallarından Yetimlere Pay Ayrılması

Bilindiği gibi ganimet, savaşta düşman güçlerinden elde edilen, fey' ise fethedilen şehir halkından savaşmaksızın elde edilen mallardır. Ganimet, çoğul olarak “ganâim” veya aynı anlamdaki “nefl”in çoğulu “enfâl” şeklinde ayetlerde yer almıştır. Ayetlerde ganimet mallarından beşte birinin tahsis edildiği insanlar arasında yetimler de hak sahibi olarak zikredilmişlerdir. Yetimlerin ganimetlerden hak sahibi olduğu ayette şöyle bildirilmiştir:

*“Eğer Allah'a ve iki ordunun karşılaşp hak ile batılın birbirinden ayrıldığı günde kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz, bilin ki elinize geçen ganimetlerin beşte biri Allah'a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah ise her şeye kadirdir.”*³⁵²

Fey' malları ise, ganimetten farklı olarak beşte bir oranında değil, tamamı Allah'a, Rasûlüne (s.a.s.), akrabalarına, yetimlere ve yoksullara ve yolda kalmış olan muhtaçlara aittir. Fey' mallarından zenginlere verilemez. Fey' ile ilgili ayette de şöyle buyrulmuştur:

*“Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamber'ine Fey' olarak verdikleri; Allah'ın, Peygamber'in, (Peygamber'e) akrabılığı olanların, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalanlarıdır. Tâ ki içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Peygamber size ne veriyse onu alınız, neyi yasak ettiyse ondan sakınınız. Ve Allah'tan korkun! Çünkü Allah'ın cezalandırması çetindir.”*³⁵³

Rasûlullah (s.a.s.) Bedir gazvesinden sonra çok zor durumda bulunan kızı Hz. Fatıma'nın ganimetten bir şeyler alma talebini geri çevirmiş ve “*Bedir yetimleri sizi geçti.*” buyurmuştur.³⁵⁴ Üstelik ayette hissedarlardan biri olarak “Peygamberin yakınları” şeklinde bildirilmesine rağmen yetimleri kendi kızına tercih etmiştir.

2.2.10. İsrailoğullarına Yetimlerle İlgili Tavsiye

Yüce Allah, İsrailoğullarına verdiği emir ve tavsiyeleri özetleyerek içinde yetimlerin de bulunduğu muhtaçlara iyilikle davranmalarını istemiştir. Bu emir ve

³⁵² Enfâl, 8/41.

³⁵³ Haşr, 59/7.

³⁵⁴ Ebû Dâvûd, el-Harac ve'l-İmare ve'l-Fey', 20.

tavsiyelerin Müslümanlara verilen emir ve tavsiyelerle örtüştüğü görülmektedir. Yetimlere yönelik ilahî bir korumanın her zaman bulunduğu da anlaşılmaktadır:

*“Hani İsrailoğullarından, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anneye-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilikle davranın, insanlara güzel söz söyleyin, namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin" diye misak almıştık. Sonra siz, pek azınız hariç, döndünüz ve (hâlâ) yüz çeviriyorsunuz.”*³⁵⁵

Ayette İsrailoğullarına bildirilen görevler aslında tüm insanlığın yerine getirmesi gereken görevlerdir. Temel görev elbetteki insanı yaratan ve her ihtiyacını karşılayan ve nimetlerle donatan Allah’a itaat ve ibadet etmektir. İkinci olarak ana-babaya, üçüncü olarak akrabalara iyilik etmek her şeyden önce insani bir görevdir. Yetim çocuğa şefkat ve yardım etmek, ihtiyaçlarını karşılamak dördüncü bir insanlık görevidir. Çünkü yetimlerin durumunu düzeltecek kimsesi olmadığından bunlar her yönden şefkate muhtaçtır.³⁵⁶

Tüm akrabalar içinde insana en yakın olanlar anne ve babadır. Akraba dışı gruplarda ise en fazla iyiliğe layık olanlar yetimlerdir. Yoksullardan da önceliklidirler. Çünkü küçüktürler ve bakımlarını üstlenecek kimseleri yoktur.³⁵⁷

Peygamber (s.a.s.)’in yetimlere iyilik konusundaki emir ve tavsiyelerini bir önceki bölümde ele aldık. İsrailoğullarının mükellef oldukları ama az bir kısmı haricinde yerine getirmediikleri ahlaki güzellikleri ayetle onlara yeniden hatırlatmaktadır.

2.2.11. Yetime İnfak Etmek

Kur’an-ı Kerim, yetimlere sahip çıkma ile ilgili ayetlerinde bildirdiği kavramlardan biri de “infak”tır. Ayette şöyle buyuruyor:

*“Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: "Hayır olarak infak edeceğiniz şey, anne-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışadır. Hayır olarak her ne yaparsanız, Allah onu şüphesiz bilir.”*³⁵⁸

³⁵⁵ Bakara 2/ 83.

³⁵⁶ Mehmed Vehbi Konyalı, *Hulâsatü'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an (Büyük Kur'an Tefsiri)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966, I, 165.

³⁵⁷ Tabatabaî, *el-Mizan fî tefsiri'l-Kur'an*, I, 344.

³⁵⁸ Bakara 2 /215.

“Nafaka” tabiri, asli ihtiyaçlara harcanmak üzere yapılacak sadakayı kapsadığına işarettir. Ayrıca nafakanın verileceği kimselerden ana-babayı en başa alması bu yardımın zekât dışında yapılması gereken iyilikler olduğuna delalet eder. Çünkü ana-babaya zekât verilmez.

Ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak farklı rivâyetler olmakla birlikte, müfessirlerin çoğunun sahih kabul ettiği görüşe göre, Uhud şehitlerinden varlıklı ve çok yaşlı bir sahâbî olan Amr b. Camuh, Rasûlullah (s.a.s.)’e, *"Mallarımızı nelere harcayacağız ve nerelere vereceğiz?"* diye sorması üzerine bu âyet nazil oldu.³⁵⁹

Cevap olarak de ki, az veya çok hayır cinsinden, yani çeşit çeşit mallardan vacip veya nafile olarak Allah rızası için harcadığınız veya harcayacağınız mal önce ana-babanız, ikinci olarak en yakın akrabanız, üçüncü olarak ihtiyaç içindeki yetimler, yoksul fakirler, yolda kalmış yolcular içindir. Babalarınıza dedelerinize bakmak ilk görevinizdir. Diğer yakınlarınız onları izler ve bu şekilde, "Yakınlık derecesi daha yakından uzağa doğru" kuralına göre, harcama yapmak zorunlu olur. Bunlardan başkasına da zekât ile vacip olarak ve diğer sadakalarla nafile olarak mal harcanır. Bunlardan başka, herhangi bir hayır daha yaparsanız, elbette onu Allah pekâlâ bilir ve karşılığını verir.³⁶⁰

Ayet bu infak sıralamasıyla, toplumda yaşayan insanlardan birkaç grup insanı birbirine bağlıyor. Yardıma muhtaç kimseler ile yardım yapacak olan varlıklı kimseler arasında yakın akrabalık, uzak akrabalık, muhtaçlara merhamet ve insalık olmak üzere dört türlü bağ bulunmaktadır. İnfak sıralamasında bu bağlar gözetilmiştir. Bu kesimlerin bazısını yakın akrabalık bağı, bazısını uzak akrabalık bağı, bazısını merhamet bağı ve bazısını da bu inanç sisteminin çerçevesi içinde yer alan kapsamlı insaniyet bağı ile yardım edenkimseye bağlamaktadır. Bütün bu insan kesimleri aynı ayette sıralanmıştır: Ana-baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar; bütün bu kesimler, sağlam bir inanç çerçevesi içinde insanlar arasında sosyal güvenliği sağlama ilişkisi uyarınca dayanışma içinde olurlar. Bu ayetteki sıralama başka ayetlerde de tekrarlanmıştır ve Peygamberimizin bazı hadislerinde açık ve sınırlandırıcı bir dille ifade ediliyor.³⁶¹

³⁵⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 78-79.

³⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 755.

³⁶¹ Seyyid Kutub, *fî Zilali'l-Kur'an*, trc. Saraç M.Emin; Şengüler İ. Hakkı; Karlağa Bekir, Hikmet Yay., İstanbul 1979, I, 458.

Konuyla ilgili olarak Peygamber (s.a.s.)’in hadislerinden birkaç örnek verelim:

Cabir b. Abdillâh’tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Benû Uzre kabilesinden bir adam, kölesi için ölümünden sonra hür olsun, vasiyetinde bulunmuştu. Bu Rasûlullah (s.a.s.)’in kulağına gitti. Rasûlullah (s.a.s.) adama: *"Ondan başka mal varlığın var mı?"* diye sordu. Adam "Hayır" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): *"Bu köleyi benden satın alacak var mı?"* diye sordu. Nuaym b. Abdillâh el-Adevî onu sekiz yüz dirheme satın aldı. Sekiz yüz dirhemi Rasûlullah (s.a.s.)’e verdi. Rasûlullah (s.a.s.) da parayı kölenin sahibine teslim etti. Sonra: *"Bu parayı harcamada önce kendi ihtiyaçlarını, sonra artarsa sırayla ailenin, sonra akrabanın, sonra hala para kaldıysa, başkalarının ihtiyaçlarını karşılayabilirsin."* buyurdu. Yani en son kalan parayı önünde, sağında, solundaki muhtaçlara verirsin." dedi.³⁶²

Ailesinin geçimini sağlamadan başkalarına infakta bulunmak doğru değil, vicdani de değildir. Bu itibarla infakta yakınlık sıralamasını esas almak önemlidir. Geçindirmek zorunda bulunduğu ailesinin nafakasını temin etmek önceliklidir. Daha sonra akraba, yetim ve diğer muhtaçlar gelir. Kur’an-ı Kerim, *"Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş, yolda kalmış, sağ ellerinizin malik olduklarına iyilik edin..."*³⁶³ ayetiyle bu sıralamaya dikkat çekmiştir. Kendi sorumluluğu altındaki ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamayan kimsenin başkalarına infakta bulunması gerçekçi olmaktan uzaktır. Peygamber (s.a.s.) bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Veren el alan elden üstündür. Öncelikle geçimini sağlamakla yükümlü olduğunuz ailenizin ihtiyaçlarını karşılamalısınız. Sadakanın en iyisi (kişinin karnı tok, sırtı pek iken karşılıksız) verdiği sadakadır. Dilenmekten ve çirkin işlerden uzak durmak isteyen Allah saygın ve onurlu kılar; Başkalarına muhtaç olmadan (kendi yağıyla kavrulmak isteyen) Allah (kendi kendine yeter bir mali imkâna) kavuşturur."³⁶⁴

Câbir b. Abdillâh (r.a.) demiştir ki: Rasûlullah (s.a.s.)’in yanındaydık, bir adam yumurta kadar bir altın getirip şöyle dedi: *"Ya Rasûlullah! Bunu maden ocağında buldum. Al, bu sadakadır. Bundan başka bir şeyim yok."* Rasûlullah (s.a.s.), ondan yüz çevirdi. Sonra o adam Rasûlullah (s.a.s.)’e sağ tarafından geldi, aynı şeyleri söyledi.

³⁶² Müslim, Zekat, 41.

³⁶³ Nisa, 4/36.

³⁶⁴ Buhârî, Zekat, 18; Müslim, Zekat, 95; Ebû Dâvûd, Zekat, 40; Tirmizi, Zühd, 32.

Rasûlullah (s.a.s.) yine ondan yüz çevirdi. Sonra ona sol tarafından geldi. Rasûlullah (s.a.s.) yine ondan yüz çevirdi. Fakat adam bu kez de Rasûlullah (s.a.s.)'e arka tarafından yaklaşıp aynı sözleri tekrarladi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) adamın uzattığı altını alarak üzerine fırlatıverdi. Eğer ona değseydi incitirdi veya yaralardı. Arkasından Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Biriniz, sahib olduğu şeyi getirip: "Bu sadakadır." diyor, sonra da oturup insanlara avuç açıyor. Sadakanın en hayırlısı, zenginliğin sırtından (varlığının fazlalığından)) verilenidir."*³⁶⁵

Kişi ailesinin ihtiyaçlarını ve geçimini sağladıktan sonra arta kalan malı varsa bunu diğer muhtaçlara vermelidir. Bunların başında yaşları küçük, savunmasız yetimler gelir.

2.2.12. Yetim Malının Korunması

Cahiliyye döneminde bir hak kabul edilen yetimin malına konmak, haksızca yemek tamamen kaldırılmış, buna tevessül edenler ateş azabıyla tehdit edilmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim yetimle ilgili diğer birçok uyarılardan başka, onların mallarının korunması hususunu da mükerrer âyetlerde müstakil olarak ele almış, korunması, artırılması ve belli bir disipline göre harcanması için direktifler vermiş, bunlara uymayanlar için ağır tehditlerde bulunmuştur.

Kur'an-ı Kerim, yetim malının korunması konusunda büyük bir hassasiyet göstermiştir. Yetim malını haksızca yemeği karınlarına ateş doldurmak olarak nitelemiştir:

*"Gerçekten, yetimlerin mallarını zulmederek yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar. Onlar, alevlenmiş bir ateşe gireceklerdir."*³⁶⁶

Bir diğer ayette, *"Yetimin malına, o erginlik çağına erişinceye kadar o en güzel şeklin dışında yaklaşmayın!"*³⁶⁷ buyurarak, yetimlik sürecinden çıkıncaya kadar yetim malına en güzel şeklin dışında yaklaşılmamasını emretmiştir. En güzel şekil ise, *'mallarını arttırmak, işlerini düzenlemek ve korunması için gereken tedbirleri almak'* olarak yorumlanmıştır.

³⁶⁵ Ebû Dâvûd, Zekat, 39.

³⁶⁶ Nisa, 4/10.

³⁶⁷ En'am, 6/152.

Bu iki ayetle ilgili olarak Abdullah b. Abbas'tan gelen hadis rivâyeti şöyledir:

"Yetimin malına, o erginlik çağına erişinceye kadar o en güzel şeklin dışında yaklaşmayın!"³⁶⁸ ve "Gerçekten, yetimlerin mallarını zulmederek yiyenler..."³⁶⁹ ayetleri nazil olunca insanlar yetim malıyla ilgilenmekten uzak durmaya başladılar ve bu durum Müslümanlara ağır geldi. Peygamber (s.a.s.)'e bu durumdan şikâyetle bulundular. Bunun üzerine Allah, şu ayeti indirdi: "Yetimlere nasıl davranılacağı hakkında sana sorarlar deki: Onların durumlarını düzeltmek en iyisidir. Ve onların hayatlarını paylaşırsanız unutmayın ki onlar sizin kardeşlerinizdir. Zira Allah bozgunculuk yapanları düzeltmeye çalışanlardan ayırt etmesini bilir, Allah dileyseydi sizi zora sokardı."³⁷⁰,³⁷¹

Yetim malından kaçınmadaki aşırılık ve hassasiyet yetimi de zora sokuyordu. Yetimi de üzen bu duruma, yeni gelen ayet açıklık getirdi. Hadis-i şerifte de ayetin yetim malı ile ilgili verdiği mesaj açıklanmıştır. Hz. Aişe (r.a.) konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

"Kim zengin ise yetimin malından kaçınsın. Kim de fakir ise, o hâlde örfe göre yesin..."³⁷² ayeti, yetimin işlerini yapan ve malını ıslah eden velisi hakkında indirildi. Yetim velisi fakir olursa yetim malından ma'rûf ölçüde yer (faydalanır)."³⁷³

Bu açıklamayı destekleyen bir diğer hadis şöyle rivâyet edilmiştir:

Amr b. Şuayb'in, babasından, o da dedesi Abdullah b. Amr'dan rivâyete göre, bir adam Peygamber (s.a.s.)'e gelerek: "Ben fakirim, benim hiç bir şeyim yok, ancak (zengin) bir yetimim var." (onun malından yiyebilir miyim?) dedi. Hz. Peygamber: *"İsraf etmeyerek (buluş çağına girmeden) fırsatı ganimet bilerek harcıyıp yararlanmak gibi bir gaye taşımayarak harcamada acele etmeyerek ve onun malının ticaretini sana ait bir sermaye edinmeyerek yetimin malından yiyebilirsin."* buyurdu.³⁷⁴

Bu konuda tesbit ettiğimiz diğer ayet mealleri şöyledir:

³⁶⁸ En'am, 6/152.

³⁶⁹ Nisa, 4/10.

³⁷⁰ Bakara, 2/220.

³⁷¹ Nesâî, Vesâyâ, 11.

³⁷² Nisa, 4/6.

³⁷³ Buhârî, Büyu', 95.

³⁷⁴ Ebû Dâvûd, Vesaya, 8; Nesâî, Vesâyâ, 11.

*“Yetimlere mallarını verin ve murdar olanla temiz olanı değiştirmeyin. Onların mallarını mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir suçtur.”*³⁷⁵

*“Yetimleri, nikâha erişecekleri çağa kadar deneyin; şayet kendilerinde bir (rüşd) olgunlaşma gördünüz mü, hemen onlara mallarını verin. Büyüyecekler diye israf ile çarçabuk yemeyin. Zengin olan iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da artık maruf (ihtiyaca ve örfе uygun) bir şekilde yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, onlara karşı şahid bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.”*³⁷⁶

Peygamber (s.a.s.) ayetlerdeki ilahi emirler doğrultusunda birçok hadislerinde, “Mûbîkat: الْمُؤَبَّاتُ “ (yedi felaket, helak edici yedi şey) kavramıyla nitelediği büyük günahlar arasında “yetim malını yeme”yi de saymıştır.³⁷⁷

Yetim malını yemenin yasaklanmasının yanında yetim malının korunması da emredilmiştir. Ayette şöyle bildirilmiştir:

*“Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz veren sözünden sorumludur.”*³⁷⁸

Ayetteki “en güzeli olması dışında yaklaşmayın, ancak en güzeliyle yaklaşın.” emriyle, yetim malının korunması, hatta yetimin yararına işletilmesi kastedildiği anlaşılmıştır. Nitekim hadislerde de aynı manaya işaret edilmektedir:

İmam Malîk, Hz. Ömer’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *“Yetimlerin mallarıyla ticaret yapın ki zekât onları yiyip bitirmesin.”*³⁷⁹

Yine İmam Malik, Hz. Aişe’nin evinde barındırdığı yetimlerin mallarını onlar adına ticari olarak işletenlere verdiğini rivâyet etmiştir.³⁸⁰

Bir rivâyette de, yetim yararına kendi hakkından feragat eden bir yetim velisinden şöyle söz edilmiştir:

“Yusuf b. Mâhek el-Mekkî şöyle rivâyet etmektedir: “Ben falanın velayetinde olan yetimlerin nafakasını yazardım. (Yetimler büyüyünce hesapta) bin dirhem yanlışlık

³⁷⁵ Nisa, 4/2.

³⁷⁶ Nisa, 4/6.

³⁷⁷ Buhârî, Hudûd, 44; Müslim, İman, 145; Ebû Dâvûd, Vesaya, 10.

³⁷⁸ İsra, 17/34.

³⁷⁹ el-Muvatta’, Zekat, 6.

³⁸⁰ el-Muvatta’, Zekat, 6.

yaptılar. Yetimlerin velisi olan da yetimlere bu fazla parayı ödedi. (Bilâhare) ben yetimlerin mallarından, verilen o fazlalığın misline (bin dirheme) eriştim ve veli olan adama: “Senden alıp götürdükleri bin dirhemi alayım mı?” dedim. “Hayır, alma; babam bana, Rasûlullah (s.a.s.)’i: **“Sana emanet edene emanetini öde, sana hıyanet edene de hıyanet etme.”** buyururken duyduğunu haber verdi” dedi.”³⁸¹

2.2.13. Yetimlerin Haklarını Gözetmek İçin Çok Evlilik

Erkeklerle dörde kadar hanımla evlilik yapma imkânı tanıdığı söylenen ve bu şekilde yorumlanan Nisa Suresi 3. Ayeti aslında yetimlerin hukukunu muhafazaya yönelik önemli hükümler içeren bir ayettir. 2. Ayetle birlikte incelendiğinde sadece erkeklerle keyfi olarak çok eşlilik imkânı sağlayan bir anlamda olmadığı görülür.

Ayetlerin önce meallerini verelim:

*“Yetimlerin mallarını verin. Temizi pis olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahtır. Yetimler konusunda adaleti koruyamayacağınızdan korkarsanız, sizin için uygun olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Eğer bu durumda adaleti gözetemeyeceğinizden korkarsanız, bir tek kadınla yahut sağ ellerinizin sahip olduklarıyla yetinin. İşte bu, haksızlığa sapmamanız için en uygun olanıdır.”*³⁸²

Yetimleri koruyup gözetmeyi, mallarını en iyi şekilde korumayı, barındırıp yetiştirmeyi muhtelif ayetlerle emreden Allah, müminleri yetimlerden sorumlu tutmuştur.

Savaşların en acı sonucu, birçok hanımın dul, çocuklarının da yetim kalmasıdır. Bu durumda savaşın bu acı yaralarını en güzel şekilde sarmak için, dul ve yetimlere sahip çıkmak, maddi ve manevi destek ve yardımda bulunmak hayatta kalan müminlerin görevidir.

Bu itibarla, Asr-ı Saadette başta Rasûlullah (s.a.s.) olmak üzere Ashab-ı Kiram, savaşlar sonucunda dul kalan hanımlara ve yetim çocuklara şefkat ve merhamet kanatlarını germişler, yaraları en güzel şekilde sarmışlardır. Yukarıda verdiğimiz ayetler bu konuyla ilgili olarak müminlere uyarı ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

³⁸¹ Ebû Dâvûd, Büyü' (icare), 79.

³⁸² Nisa, 4/2-3.

Üçüncü ayette *Üşart* edatıyla, ikişer, üçer, dörder hanımla evlilik, “yetimler konusunda adaleti koruyamamak” şartına bağlanmıştır. Bu şart ise çok eşliliğin yetim hukuku ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bundaki amaç yetimlerin hukukunu en iyi şekilde korumaktır. Birden fazla hanımla evlilik bu amaç doğrultusunda yorumlanmalıdır.

Buna göre, ayette bildirilen “*ikişer, üçer, dörder hanımla evlilik*” üç şekilde yorumlanabilir:

Birincisi: Evlerinde yetimleri barındıran ailelerde evin tek hanımının yetimlerin temizlik, giyim ve yemek gibi ihtiyaçlarını karşılamada, bakım ve hizmette zorlanıp yetersiz kaldığı için, yetimlerle ilgili hiç bir aksaklığa meydan verilmemesi hikmetiyle dörde kadar hanım almak meşrulaştırılmıştır. Yani bu hanımlar yetimlerin bakım ve hizmetinin aksatılmaması için nikâhlanacaklardır. Hz. Fatıma’nın el değirmeninden dolayı ellerinde nasır ve yaralar açıldığı ve çok ızdırap çektiği bilinmektedir.³⁸³ Her şeyin bilek gücüyle yapıldığı o zamanki şartlar ve kısıtlı imkânlar düşünüldüğünde, çok sayıda yetime annelik edecek bir tek hanımın ne kadar zorlanacağı, içinden çıkamaz bir duruma geleceği muhakkaktır.

İkincisi: Yetimlerin ve dul hanımların yaşam şartlarının iyileştirilmesi, en gerçekçi sahipliğin yapılması ve aksaklığa meydan verilmemesi, hatta yetimlerin anneleriyle ilgili çeşitli dedikoduların yaşanmaması için en uygun olan yetimlere velilik edecek erkeğin, dul hanımları nikâhı altına alıp, yetim çocukları da kendi çocuklarına katmasıdır. İşte Yüce Allah bu ayette bunu emretmektedir. Rasûlullah (s.a.s.)’in Ümmü Seleme, Ümmü Habibe, Sevde annelerimizle evliliği hep böyle olmuş, bu hanımlarla evlenerek onları barındırmış yetimlerini kendi çocukları olarak evinde yetiştirmiştir. Bu konudaki birçok örnek Birinci Bölümde sunulmuştur.

Üçüncüsü: Ayetin nüzul sebebi olarak gösterilen ve tefsirlerde yer alan bir kısım rivâyetlerdir. Buna göre, evinde barındırdığı yetim kızla evlenmek isteyen ancak mihri konusunda adaletli davranmayan kimselerin yetim kızla değil, başka hanımlarla evlenmesi istenmektedir. Böyle veliler, yetimlere, mehri hususunda adaletli

³⁸³ Buhârî, Fedâilu Ashâbi’n- Nebi, 9.

davranmadıkça, yetimle evlenmeleri yasaklanmış, başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir.³⁸⁴

Hz. Âişe'den rivâyete göre şöyle demiştir: “Bir adamın yanında yetime bir kız vardı. Onu kendisine nikâhladı. Kızın meyve veren bir hurma ağacı vardı. Kız, o hurma ağacında olsun, adamın başka malında olsun ona ortaktı. Adam kızı kendisi için tutuyor, kıza kendisinden (mehir olarak) bir şey vermiyordu. Bunun üzerine *"Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..."*³⁸⁵ ayeti nazil oldu."³⁸⁶

Ayette, yetimlerle ilgili adalet *أَلَّا تُفْسِدُوا* kavramıyla, nikâhlanacak hanımlarla ilgili adalet ise *أَلَّا تَعْدِلُوا* kavramıyla ifade edilmiştir. *القسط* daha çok, ölçü, tartı, mal ve eşya gibi durumlarda gözle görülen bir adalet anlamında kullanılır ama *العدل* kavramının kök anlamı olan eşitlik dikkate alındığında fertler arasında eşitliği sağlamak anlamında olup gözle görülmeyen, his ve duygularla ilişkili muamelelerde adalet için kullanılır.³⁸⁷

Üçüncü ayetin sonunda “(eşler arasında) adaleti gözetemeyeceğinizden korkarsanız, bir tek kadınla yahut sağ ellerinizin sahip olduklarıyla yetinin.” buyuruluyor. Diğer bir ayette ise, “Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyleyse, büsbütün birine eğilim (sevgi ve ilgi) gösterip de öbürünü askıdaymış gibi bırakmayın.”³⁸⁸ buyurularak eşler arasında adaleti sağlamanın mümkün olmadığı bildiriliyor. Bu ayetler birlikte değerlendirildiğinde tek eşliliğin esas olduğu, ancak “ikişer, üçer, dörder hanımla evlilik” izninin yetimlerin bakımına ilişkin özel bir durum nedeniyle verildiği anlaşılmaktadır. Bu ise, koruma altına alınan yetim çocukların bakım ve hizmetlerinde tek hanımın yetersiz olduğu istisnai bir durumdur. Yani bu ayette bildirilen çok eşlilik, ancak olağanüstü durumlarda; yetimlerin himayesi için uygulanan sosyal bir çözüm yoludur.³⁸⁹

³⁸⁴ Canan İbrahim, *Kutub-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, III, 380.

³⁸⁵ Nisa, 4/3.

³⁸⁶ Buhârî, Vesayâ, 21; Müslim, Tefsir, 6.

³⁸⁷ *Mu'cemu'l-Furuku'l-Lüğaviyye*, Thk. Şeyh Beytullah Beyat, Müessesetu Neşri'l-İslâmi, Kum, 2008, 428.

³⁸⁸ Nisa, 4/129.

³⁸⁹ Hakkı Yılmaz, <http://www.istekuran.net/teaddud.html>.

2.2.14. Yetimin İstikbalinin Düşünülmesi

Yetimin istikbalinin düşünülmesi konusu Kur'ân'da açık şekilde yer alır. Bu husus yetimin malının korunmasıyla ilgili olarak öngörülen tedbir ve emirlerde üstü kapalı biçimde yer ettiği gibi, bunlar dışındaki bir kısım ayetlerde de açık olarak ele alınmaktadır.

Bu ayetlerden biri, Hz. Mûsa ile Hz. Hızır'ın kıssasında geçer. Mûsa ile Hızır, bir kasabaya uğrarlar. Buranın halkından yiyecek isterler ancak kendilerini konuk edecek kimse çıkmaz. Bu kasabada Hızır, yıkılmaya yüz tutan bir duvarı onarır ve onu doğrultarak yıkılmasını önler. Musa, 'İsteseydin buna bir ücret alırdın' diyerek bu duvarı niçin onardığını sorar. Daha sonra, Hızır, yaşadıkları olayların içyüzünü anlatırken bu duvarla ilgili şu açıklamayı yapar:

*"Duvar ise, şehirdeki iki yetim erkek çocuğa aitti. Duvarın altında onların bir hazinesi vardı. Babaları da iyi bir kimseydi. Rabbin onların erginlik çağına ulaşmasını ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarmalarını istedi..."*³⁹⁰

Âyet, yetimlere ait olan bu hazinenin babaları tarafından geleceklerini düşünerek çocuklar için konduğunu açıkça ifade etmiyorsa da *"salih olduğu"* belirtilen babanın bu maksatla koymadığına dair de açıklık yoktur. Ancak Allah, yetimlerin erginlik çağına gelinceye kadar hazinenin muhafazasını irade ettiğini açıklıkla ifade etmiştir.

Peygamber (s.a.s.) yetimlerin geleceğini hazırlamak konusunda, barındırmak, yetiştirmek ve sorumluluklarını üstlenmek anlamında *كافل اليتيم* şeklinde ifade buyurduğu çok hadisleri vardır. Bir önceki bölümümüzde bu hadislere yer verilmiştir. Bir de yaklaşık aynı anlamı veren *عَالَ* kavramıyla ifade ettiği hadiste şöyle buyurmuştur:

"Kim üç yetimi yetiştirir, nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyu geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıç Allah yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Ben ve o, şu iki kardeş (parmak) gibi cennette kardeş oluruz" buyurdu şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırdı.³⁹¹ Bu hadisteki *عَالَ* tüm yükünü ve sorumluluğunu üzerine almak anlamında şerh edilmiştir.

³⁹⁰ Kehf, 18/82.

³⁹¹ İbn Mâce, Edeb, 6.

Yetimlerin geleceğe hazırlanması, kendilerine iyi bir gelecek sağlanması “ıslah” kavramıyla daha fazla ilişkilidir.

2.2.15. Yetimlerin Islahı

Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen “yetimlerin ıslahı” kavramı, topluma kazandırma, eğitim-öğretimlerini sağlama ve meslek edindirmeleri gibi onlara iyi bir gelecek hazırlamayı içine almaktadır. Konuyla ilgili ayette şöyle buyrulmuştur:

*"Sana yetimleri sorarlar, de ki: Onlar için ıslah daha hayırlıdır. Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırt etmesini bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi zora koymasını da bilirdi. Gerçekten Allah'ın kudreti her şeye üstündür ve Onun her işinde sonsuz hikmetler vardır."*³⁹²

Her ana babanın en büyük isteği çocuklarının salih olmasıdır. Bunun için hiç bir fedakârlıktan ve gerekli hiç bir masraftan kaçınmazlar. Hatta te'dib için gerekiyorsa azarlamaktan, dövmekten de geri durmazlar. Bu itibarla ayetten,yetimin sorumluluğunu üstlenen her Müslümanın, kendi çocuğunun yetişmesi ve eğitimi için yaptıklarını, yetim çocuk için de yapmak durumunda olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an ana-babanın “salih evlat” isteğine şöyle dikkat çekmektedir: “O'dur ki sizi bir tek nefisten yarattı, gönlü ısınsın diye ondan eşini var eti; eşini sarıp örtünce (eşiyle birleşince) eşi, hafif bir yük yüklendi, onu gezdirdi. (Yükü) ağırlaşınca ikisi beraber Rableri Allah'a du'â ettiler: "Eğer bize salih bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden oluruz!" (dediler)”³⁹³

Peygamber (s.a.s.) ayette bildirilen yetimlerin ıslahı konusunda teşvik ve tavsiyelerinin yanı sıra bizzat evinde barındırdığı yetimleri ıslah ederek topluma rehberlik eden elemanlar olarak yetiştirmiştir.

Yetimin ıslahı ile ilgili en hassas, sorulmaya değer konu yetimlerin te'dib edilmesidir. Yetimleri evlerinde himayesine alan sahâbiler, ıslah konusunda kendi çocuklarına uyguladıkları gibi bazen hafifçe dövmeleri gerekebilirdi. Ancak bundan çekindikleri için Peygamber (s.a.s.)'e sormadan edememişlerdir. Bununla ilgili bir-iki rivâyete yer vermek istiyoruz:

³⁹² Bakara, 2/220.

³⁹³ A'raf, 7/189.

Taberanî'nin tahrîcine göre, Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir:

Rasûlullah (s.a.s.)'e, "Ya Rasûlullah, ben hangi gerekçe ile yanımdaki yetimi te'dib edebilirim?" dedim. Şöyle buyurdu: *"Kendi malını korumak için onun malını riske atmaksızın ve onun malından kendine kazanç sağlamaksızın, çocuğunu hangi sebeple dövüyorsan, onu da o sebeple dövebilirsin."*³⁹⁴

Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyet de şöyledir:

Şümeysü'l-Atekiye'den rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: "Âişe (r.a.)'nın yanında yetimin terbiyesinden bahsedildi. Bunun üzerine Hz. Âişe, 'Ben, yetimi, uslanıncaya kadar döverim.' dedi."³⁹⁵

Hz. Âişe'nin bu ifadesinden anlaşılıyor ki, insan kendi evlâdını dövdüğü gibi, yaramazlık eden yetim bir çocuğu da aynen kendi evlâdı gibi dövebilir. Hz. Âişe, yetim yeğenlerini (kardeşi çocukları) evinde barındırıp himayesine almıştı. Onları, Peygamber (s.a.s.)'den gördüğü ve öğrendiği tarzda terbiye edip yetiştiriyordu. Hz. Âişe'nin yetiştirdiği bu yetim çocuklar tabiinin ünlü âlimleri olmuşlardır. Bunlara karşı, Hz. Âişe'nin merhamet ve sevgi beslediği muhakkaktır. Bununla beraber, yetimleri dövmesi, kötü alışkanlıklarını bırakmaları içindir. Onları gerektiğinde dövmeyerek terbiyelerini ihmal etmek, yetimlere karşı kötülük olur. Ancak keyfî olarak, gereksiz yere veya kendi çocuklarından ayırt edecek şekilde yetimlere muamelede bulunmak, onlara zulüm olur, günah olur. Hz. Âişe'nin bu beyanından, mutlak surette yetim çocukların dövülmesi anlamı çıkarmamalıdır. Ancak gerektiği zaman, evlat dövüldüğü gibi, bunların da dövülebileceğini bize anlatmaktadır.

2.3. HZ. PEYGAMBER'İN ŞEHİT AİLELERİYLE YAKINDAN İLGİLENMESİ

Hz. Peygamber, şehit ailerine sahip çıkmış onlara özel bir yakınlık göstermiştir. Şehitlerin geride bıraktıkları eş ve çocuklarına bizzat kendisi özel ilgi göstererek onları onurlandırdığı gibi, kimsesizlik ve yalnızlık hissetmemelerini sağlamıştır. Bilindiği gibi şehitlerin geride kalan küçük çocukları yetim kaldığı gibi, eşleri de Kur'an ifadesiyle yetim statüsündedir. Diğer yakınları da acılı olmaları hasebiyle teselliye, sahiplenilmeye muhtaçtır. "Âlemlere rahmet" olarak gönderilen Rasûlullah (s.a.s.), Allah'ın emir ve

³⁹⁴ Taberanî, *Mu'cemu's-Sağır*, I, 54-55.

³⁹⁵ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 142.

rızası dairesinde gereken maddi-manevi her türlü destek ve yardımı hakkıyla ve layıkıyla yapmış ve ümmete de örnek olmuştur.

Bu konuyu yedi başlık altında sunmaya çalışacağız:

2.3.1. Şehit Ailelerini Ziyaret Etmesi ve Kederlerine Ortak Olması

Peygamber (s.a.s.) şehid yakınlarına manevi destek sağlar, başsağlığı dileyerek dua buyurur ve teselli ederdi. Bazı örnekleri şunlardır:

1- Hem şehit eşi hem de şehit annesi olan hanımlardan biri Zeyd b.Hârise'nin eşi ve Üsame'nin annesi Habeşistan'lı Ümmü Eymen'dir. Kocası Zeyd, Mute'de; Zeyd'den önceki kocasından olan oğlu Eymen ise Huneyn'de şehit oldu.

Ümmü Eymen, Hz. Peygamber'e dadılık yapmış, doğumundan itibaren O'nun hizmetinde bulunmuş, azat edilip özgürlüğüne kavuşturulduğu halde hizmetini devam ettirmiştir. Peygamber (s.a.s.)'in (أُمُّ أَيْمَنُ أُمِّي بَعْدَ أُمِّي) “*Ümmü Eymen, annemden sonra annemdir*” iltifatına mazhar olmuş bir hanımdır.³⁹⁶ Peygamber (s.a.s.) Ümmü Eymen'e “*Ey anne!*” diye hitap ederdi.³⁹⁷

İslâmiyet'ten önce Hazrecli Hâris oğullarından Ubeyd b. Zeyd ile evlendi. Bu evlilikten Eymen adını verdikleri oğulları dünyaya geldi. Ümmü Eymen, henüz İslâmiyet gelmeden önce eşini kaybetti. Dul kaldıktan sonra oğlunu yalnız başına büyüttü. İslâmiyet'in gelişinden sonra oğlu ile birlikte Müslüman oldu. Daha sonraları Huneyn Gazvesi'nde oğlu Eymen şehit oldu. Hz. Peygamber, Ümmü Eymen'i hiçbir zaman unutmadı ve ihmal etmedi. Hz. Hatice ile evlendikten sonra kendisine hediye edilen Zeyd b. Hârise'yi azat ederek özgürlüğüne kavuşturmuştu. Bir gün: “*Cennet ehlinden bir kadınla evlenmek isteyen Ümmü Eymen ile evlensin.*” buyurunca, Zeyd b. Hârise bu hanımla evlendi.³⁹⁸

Huneyn Gazvesi'nde oğlu Eymen'in şehitliğine, daha sonra da kocası Zeyd'in Mute savaşında, şehit olmasına tanık oldu. Böylece İslâm uğruna hem oğlunu, hem de eşini şehit vermişti. Hz. Peygamber, Ümmü Eymen'in evine bizzat giderek onu sık sık

³⁹⁶ İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 212.

³⁹⁷ İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 213.

³⁹⁸ İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 213; Zehebî, Şemsu'd-din Ebu Abdillâh Muhammed bin Ahmed, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Thk. Şuayb Arnavut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1986, III, 198.

ziyarete bulunur ve (هَذِهِ بَقِيَّةُ أَهْلِ بَيْتِي) “Bu, benim Ehl-i Beytimden geriye kalandır”³⁹⁹ buyurarak onu, ailesinin bir ferdi olarak gördüğünü ifade ederdi.

Zeyd b.Hârîse şehid olduğunda, Peygamber (s.a.s.), Zeyd’in evine ailesinin yanına gitti. O sırada Zeyd’in küçük kızı Peygamber (s.a.s.)’in yüzüne ağlamaklı gözlerle bakınca, Hz. Peygamber de kendini tutamamış ve hüngür hüngür ağlamaya başlamış, Sa’d b. Ubâde “Bu nedir, ya Rasûlallah?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Bu, sevgilinin sevgilisine özlemidir.” buyurmuştur.⁴⁰⁰

2- Peygamber (s.a.s.)’in teselli ettiği şehit annelerinden biri Uhut’ta şehid olan Amr b. Muaz’ın annesi Kebşe bnt. Rafî’ b. Ubeyd’dir.

Peygamber (s.a.s.) Uhud şehitlerini defnettikten sonra gazilerle birlikte Medine’ye doğru hareket ettiğinde Ensar kadınları kendisini karşılamak üzere yola çıkmışlardı. Peygamber (s.a.s.)’in atının dizginini de Sa’d b. Muâz tutuyordu. Onu karşılamaya gelen kadınlar arasında Sa’d’ın annesi Kebşe de bulunuyordu. Sa’d: “Yâ Rasûlallah! Annem!” diyerek onu takdim etti. Peygamber (s.a.s.): “Kendisine merhaba!” buyurdu. Kebşe, Peygamber (s.a.s.)’e yaklaştı ve: “Seni sağ salım gördüm, artık bu musibet hiç gelir”dedi. Peygamber (s.a.s.) ona oğlu Amr’dan dolayı başsağlığı diledikten sonra onun ve diğer şehitlerin cennetlik olduklarını ve yakınlarına şefaât edeceklerini müjdeledi. Kebşe: “Biz razı olduk ya Rasûlallah, bu müjdeden sonra artık kim ağlar?” dedi. Kebşe, Peygamber (s.a.s.)’dan, şehitlerin geride kalan yakınları için de dua etmesini talep etti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.): “Allahım! Onların (şehit yakınlarının) kalplerindeki üzüntüleri gider. Musibetlerinden dolayı onları mükâfatlandır. Onları, geride bırakılanlara iyi halefler eyle.” diye dua etti.⁴⁰¹

Yine Uhud dönüşünde kendisini karşılayan hanımlardan biri de Mus’ab b. Umeyr’in eşi Hamne bnt. Caşş da bulunuyordu. Ona da taziyetini sunmuş, teselli edip dua etmiştir.⁴⁰²

3- Peygamber (s.a.s.) şehit çocuklarını teselli etmiş, onlarla yakından ilgilenmiştir. Uhud Savaşı’nda babası şehit olan Beşîr b. Akrabe’nin üzüldüğünü ve ağladığını görünce yanına giderek: “Ağlama! Ben, baban; Aişe de annen olsun istemez misin?”

³⁹⁹ İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 213; Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, III, 197.

⁴⁰⁰ İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 44.

⁴⁰¹ Vakıdî, *el-Meğâzî*, I, 315-316.

⁴⁰² Halebî, *Sire*, II, 387.

buyurdu. Beşir, Hz. Peygamber'in teklifini memnuniyetle kabul etti. Hz. Peygamber böylece ona kendi çocuğu gibi bakacağını ve onunla ilgileneceğini söyleyerek onu teselli edip gönlünü aldı.⁴⁰³ Beşir, Hz. Peygamber'in, kendisini teselli ederken başını okşadığını, elinin değdiği yerdeki saçlarının siyah kaldığını, diğer yerlerin ise ağardığını ifade etmiştir.⁴⁰⁴

4- Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) Uhud savaşı sırasında on üç yaşındaydı. Babası Mâlik b. Sinan onun yetişkin çağa eriştiğini öne sürerek savaşa katılmasını istemiş, ancak Peygamber (s.a.s.) kabul etmemişti. Mâlik b. Sinan Uhud savaşında şehit oldu. Ebû Saîd el-Hudrî, savaştan sonra Medine'ye dönen Hz. Peygamber'i Benî Hudre çocuklarıyla birlikte karşılamaya gitmiştir. Peygamber (s.a.s.)onu teselli etmiş ve "*Allah, babana mükâfatını versin.*" diyerek dua etmiştir.⁴⁰⁵

e)Babası hicretten önce vefat etmiş bir yetim çocuk olan Hâriseb. Süraka kendi ısrarıyla Bedir Savaşına katılmış ve çocuk olduğu için kenardan seyrediyordu. Hibban b. Arika'nın kendisine attığı ok, boğazına saplandı ve şehid oldu.⁴⁰⁶ Annesi, Bedir dönüşünde Rasûlullah (s.a.s.)'in huzuruna çıkarak oğlunun durumunu sordu. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurarak teselli etti: "*Ey Ümmü Hârise, Cennette çok bahçeler vardır, senin oğlun ise en yüce Firdevs'e yükseldi.*" Bunun üzerine annesi, "Ben de asla ağlamayacağım ve sabredeceğim!" dedi.⁴⁰⁷

2.3.2. Şehit Yakınlarını Onurlandırması

Konu ile ilgili birkaç örnekle verelim:

1- Peygamber (s.a.s.), şehit yakınlarını onurlandırmak üzere, ehil olanlarına önemli görevler verir, yeteneklerine göre beceri kazanmaları için imkân sağlardı. Şehit çocuğu Üsâme b. Zeyd'i komutan tayin etmesini buna güzel bir örnektir. Vefatından kısa bir süre önce büyük bir ordu hazırlayarak Üsâme'yi bu orduya komutan tayin etti. Ashâbın ileri gelenlerinden pek çoğunu da Üsâme'nin emrine verdi. Bunun üzerine,

⁴⁰³ Buhârî, *Tarih-i Kebir*, II, 43; Ali Muttaki, *Kenz 'ul-Ummal*, XIII, 298.

⁴⁰⁴ Ali Muttaki, *Kenz 'ul-Ummal*, XIII, 298.

⁴⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, Ebu'l-Feth Muhammed bin Muhammed el-Ya'murî, *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megazî ve's-Şemâ'il ve's-Siyer*, Thk. Muhammed el Hatravî-Muhiddin Misto, Daru İbn Kesir, Beyrut Tsz.,II, 46; <http://www.diyaret.gov.tr/yayin/basiliyayin/ywebkyazdir.asp?id=747&yid=28>

⁴⁰⁶ Vakıdî, *el-Megâzi*, 146.

⁴⁰⁷ Buhârî, *Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer*, 14.

bazıları: “Peygamber, ilk muhacirlere bir çocuğu komutan tayin etti!” diyerek konuşmaya başladılar. Bunu duyan Peygamber (s.a.s.) öfkeleni ve minbere çıkarak cemaate şöyle seslendi:

*“Siz bunun komutanlığına dil uzatıyorsanız, bundan önce onun babasının kumandanlığına da dil uzatıyordunuz. Allah'a yemin olsun ki, o kumandanlığa layık idi. Ve gerçekten benim için insanların en sevimlilerindendi. Hiç şüphe yok ki, ondan sonra bu da benim için insanların en sevimlilerindendir.”*⁴⁰⁸

Üsâme, ordusuyla hareket etmek üzereyken, Peygamber (s.a.s.) vefat etti. Bunun üzerine Üsâme, Medine'ye geri dönerek, Hz. Peygamber'in yıkanması, tekfini ve defnedilmesi işlerinde Hz. Ali'ye yardım etti. Defin işi tamamlandıktan sonra, ordusunun başına geçerek Peygamber (s.a.s.)'in emrini yerine getirmek üzere Şam'a doğru hareket etti.⁴⁰⁹

2- Peygamber (s.a.s.)'in, şehitlere ve şehit çocuklarına verdiği değerden sahâbe de etkilenmiştir. İbn Hişâm'ın kaydettiği şu rivâyet bu konuda güzel bir örnektir:

Bir gün Hz. Ebû Bekir, küçük bir kız çocuğunu kucağına almış seviyordu. O esnada yanına bir adam girdi ve çocuğun kim olduğunu sordu. Hz. Ebû Bekir: “O, benden daha hayırlı olan bir adamın kızıdır. Bu, Sa'd b. Rebî'in kızıdır. O, Akabe günü nakip (kabilesini temsilen seçilen başkan ya da vekil) lerdendi. Bedir'e katılmış ve Uhut günü şehit olmuştu.”⁴¹⁰ cevabını verdi. O yetim çocuğun Ümmü Sa'd Cemile olduğu nakledilmektedir.

3- Hz. Ömer, hilâfeti döneminde, oğlu Abdullah'a bağladığı maaşın bir kat fazlasını Zeyd'in oğlu Üsâme'ye bağlamıştır. Hz. Ömer'in oğlu babasına: “Neden Üsâme'yi benden üstün tuttun! Hiçbir savaş meydanına benden önce varmış değildir” deyince Hz. Ömer (r.a.) şöyle cevap verdi:

*“Çünkü Üsâme'nin babası Zeyd, Rasûlullah (s.a.s.)'e senden daha sevgili idi, yine Üsâme de Rasûlullah (s.a.s.)'e senden daha sevgili idi. Ben de Rasûlullah (s.a.s.)'in sevdiğini benim sevdiğim oğluma tercih ettim.”*⁴¹¹ Hz. Ömer, bu sözünü, Hz.

⁴⁰⁸ Buhârî, Fadailü's-Sahabe, 17; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 63.

⁴⁰⁹ İbn Sa'd, Tabakat, II, 219.

⁴¹⁰ İbn Hişâm, Sîre, I, 95.

⁴¹¹ Tirmizi, Menakıb, 39.

Peygamber'in: "Üsâme bana insanların en sevimlisidir." sözüne dayanarak söylemiş olmalıdır.

2.3.3. Şehit Ailelerine Yemek Hazırlatması ve Konuk Etmesi

Bu konuda en güzel örnek Mute savaşında şehid olan Hz. Cafer b. Ebi Talib ailesine gösterdiği ilgi ve yakınlıktır. Cafer şehit edildiğinde Peygamber (s.a.s.) hemen onun evine koşmuş Ca'fer'in hanımı Esmâ bnt. Umeys'ten Ca'fer'in oğullarını yanına getirmesini istemiştir. Ca'fer'in, Abdullah, Avn ve Muhammed isminde üç oğlu vardı.

Esmâ, çocukları huzuruna getirdiğinde Peygamber (s.a.s.), gözyaşları içinde onları bağrına basıp koklamış, Esmâ, niçin ağladığını Peygamber (s.a.s.)'esorduğunda, Ca'fer ve arkadaşlarının o gün şehit olduklarını haber vermiştir. Bunun üzerine Esmâ, feryat etmeye başlamıştır. Hz. Peygamber, ağzından kaba ve uygunsuz kelimeler kaçırması ve göğsünü dövmemesi hususunda Esmâ'yı uyarmış ve ardından kızı Fatıma'nın yanına varıp yasları sebebiyle Ca'fer ailesine yemek hazırlamasını emretmiştir. Üç gün boyunca Ca'fer'in ev halkına yemek gönderilmiştir.⁴¹²

Abdullah b. Cafer'den rivâyete göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cafer'in ailesi için yemek hazırlayın çünkü onları meşgul eden şey (yas) onların başına geldi."*⁴¹³

Bu, İslâm'da ölünün ev halkı için gönderilen ilk yemek olmuştur. Dolayısıyla Halebî'nin açıklamasına göre, Arapların (الوضيمة) 'vedîme' dedikleri taziye yemeğinin temeli, Hz. Peygamber'in bu uygulamasına dayanmaktadır. Ca'fer'in oğlu Abdullah, o günlere ait hatıralarını anlatırken Hz. Peygamber'in, kendisini alıp evine götürdüğünü, Ca'fer ailesi için yemek hazırlattığını, kardeşini de getirterek onları evinde ağırladığını, hatta kendisinin ve kardeşinin Peygamber (s.a.s.)'in evinde üç gün boyunca kalıp yemek yediklerini ifade etmiştir.⁴¹⁴

Peygamber (s.a.s.)'in daha sonra da Cafer ailesiyle yakından ilgilendiğini ve onlara sahip çıktığını görmekteyiz. Üç gün boyunca Cafer için ağlamalarına ses çıkarmayan Rasûlullah (s.a.s.) Ca'fer'in şahadetinden üç gün sonra tekrar onun ev

⁴¹² Halebî, *Sîre*, II,786.

⁴¹³ Tirmizi, *Cenaiz*, 21; Ebû Dâvûd, *Cenaiz*, 25-26.

⁴¹⁴ Halebî, *Sîre*, II,786; İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, 33.

halkını ziyaret etmiş, artık Ca'fer için ağlamamaları gerektiğini, bundan böyle onların bakımını kendisinin üstleneceğini ifade etmiştir. Daha sonra şehit çocuklarını bir berbere tıraş ettirmiştir. Esmâ'ya da kendisi ve çocuklarının geçim ve bakımları için hiç endişeye kapılmamasını, dünya ve ahirette onların velisinin kendisi olduğunu söyleyerek onu teselli etmiştir.⁴¹⁵

2.3.4. Şehit Çocuklarına Özel Değer Vermesi

Peygamber (s.a.s.)'in, yardım konusunda yetimleri ve şehit çocuklarını yakın akrabalarına tercih ettiği görülmüştür. Şu hadisler bunun örneklerindendir.

1- Bir gün Hz. Peygamber'e ganimet malları arasında esirler getirildi. Amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in kızları Ümmü'l-Hakem ve Dubâa, bunu duyunca Peygamber (s.a.s.)'in kızı Hz. Fatıma'yı da yanlarına alarak, Peygamber (s.a.s.)'e geldiler. İçinde bulundukları durumu şikâyet ettiler ve Peygamber (s.a.s.)'dan ganimetten hizmetçi talebinde bulundular. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.): “*Bedir yetimleri sizi geçti*” buyurarak bu hususta şehit yetimlerini, kızı Fatıma'ya ve amcakızlarına tercih etti.⁴¹⁶ Oysa ganimette Peygamber (s.a.s.)'in ve akrabalarının da hissesi vardır. Buna rağmen şehit yetimleri yararına hakkından ferağat ettiği görülmüştür.

2- Abdullah b. Ca'fer, Hz. Peygamber'in, kendileriyle yakından ilgilendiğini ve sırf şehit oğlu olduğu için amcasının torununu, amcasının oğluna tercih ettiğini gösteren şu tatlı hatırayı nakletmektedir: “İyi hatırlıyorum, ben ve Abbas'ın iki oğlu Kusem ile Ubeydullah çocukken bir gün sokakta oynuyorduk. Allah Rasûlü bir binekle yanımıza çığageldi. Beni göstererek: ‘Şunu bana kaldırın!’ dedi ve beni ön tarafına oturttu. Kusem'i de göstererek: ‘Şunu da kaldırın!’ dedi. Onu da terkisine aldı. Sonra üç defa başımı okşadı ve her okşayışında: ‘Allahım! Ca'fer'in evlatlarına Sen sâhip çık!’ diye dua etti”⁴¹⁷

⁴¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, 34; Ahmed b. Hanbel, I, 552.

⁴¹⁶ Sünen-i Ebû Dâvûd, *Kitabu'l-Harac ve'l-İmare ve'l-Fey'*, 20.

⁴¹⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 555.

2.3.5. Şehit Ailelerine Bağışta Bulunması ve Onların Maddî İhtiyaçlarını Karşılması

Peygamber (s.a.s.), şehit ailelerinin ekonomik durumlarını araştırır, kimilerinin maddî ihtiyaçlarını karşılama hususunda kendilerine yardımcı olur, kimilerine bağışta bulunur, kimilerine de ganimetten pay ayırırdı. Ayrıca insanları muhtaçların imdadına koşmaya teşvik ederdi. Bununla ilgili bazı örnekleri şöyledir:

1- Uhud savaşında şehit düşen Abdullah b. Cahş (r.a.)'ın terekesinin idaresini Peygamber (s.a.s.) üzerine almış; oğluna Hayber'de bir mülk satın almıştır.

2- Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde:

*“Dul hanımların ve fakirlerin işlerine koşanlar, Allah yolunda cihat eden veya gündüz oruç tutan ve gece nafile namaz kılan kimse gibidirler.”*⁴¹⁸ buyurarak insanları, şehitlerin geride bıraktıkları eşleri de dâhil olmak üzere bütün dul kadınlara yardımcı olmaya teşvik etmiştir.

3- Peygamber (s.a.s.)'in şehit ailelerine karşı tutumunun en güzel örneklerinden biri de, Câbir b. Abdullah (r.a.)'a olan muamelesidir.

Cabir'in babası Abdullah b. Amr (r.a.) Ensar'dan Benî Seleme kabilesinin ileri gelenlerindendi. Bedir Savaşı'na katılmıştır. Uhud Savaşı başlamadan önce oğlu Câbir'i yanına çağırarak ve bu savaşta şehit olacağını ümit ettiğini söyleyerek geride bırakacağı kızlarına bakmasını ve borçlarını ödemesini vasiyet etmiştir. Savaşın başlamasından hemen sonra ümidi gerçekleşmiş ve Uhud'un ilk şehidi olmuştur.

Bütün hadis kaynaklarında yer alan rivâyetin Buhârî'deki kaydını sunmakla iktifa ediyoruz: Babası şehit olduğunda Câbir on sekiz yaşlarındaydı. Babası Abdullah geride altı (kimi rivâyetlerde dokuz) yetim kız çocuğunu ve bir hayli de borç bırakmıştı. Alacaklılar, Yahudilerdi. Abdullah'ın, iki hurma bahçesi vardı. Fakat bunların mahsulü borçlarını karşılayacak miktarda değildi. Hurma mevsimi girince, Yahudiler alacaklarını ısrarla istemeye ve Câbir'i sıkıştırmaya başladılar. Câbir, onlara hurma bahçesinin bütün mahsulünü vermeyi teklif ettiği halde kabul etmediler. Bunun üzerine Câbir, Peygamber (s.a.s.)'in huzuruna çıkıp yardım istedi. Bundan sonrasını Cabir kendisi şöyle anlatmıştır:

⁴¹⁸ Buhârî, Edeb, 25.

“Hurma mahsulünü kesme zamanı geldiğinde ben Rasûlullah’(s.a.s.)’e gelerek: *“Biliyorsun ki, babam Uhud’ta şehit edildi. Ardında büyük bir borç bıraktı. Ben ‘alacaklılar seninle görüşsünler, (onlarla konuş)’ istiyorum.”* dedim. Rasûlullah (s.a.s.): *“Sen harman yerine git ve her çeşit hurmayı ayrı bir tarafa yığ.”* buyurdu. Ben gidip Efendimizin buyurduğu gibi hurmaları ayrı ayrı yığdım. Sonra kendisini harman yerine çağırdım. Alacaklılar Peygamber’i görünce sanki bana karşı daha bir ısrarcı oldular. Efendimiz onların bu yaptıklarını görünce, harmandaki en büyük yığının etrafında üç defa dolaştı, sonra yığının üzerine oturdu. Daha sonra ise: *“Alacaklılarını çağır”* buyurdu. Alacaklılar gelince, onlara, hurmaları tartarak verdi. Allah babamın tüm borcunu kapatmayı nasip etmişti. Ben babamın tüm borcunu ödediğime o kadar seviniyordum ki, kız kardeşlerime bir tek hurma bile götüremeyecek olmama aldırıyordum bile. Ama Allah tüm mahsulü korumuştı. Peygamber Efendimizin üzerinde oturduğu hurma yığını sanki bir tek hurma bile eksilmemiş gibi tüm heybetiyle karşımda duruyordu.”⁴¹⁹

4- Tirmizi’nin Cabir (r.a.)’dan naklettiği şu rivâyet de konumuz açısından ilginçtir: Câbir (r.a.)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s.), deve gecesi benim için yirmi beş kere bağışlanma talebinde bulundu.” Tirmizî şu açıklamayı yapmıştır: Deve gecesinin manası: Başka bir şekilde Câbir’den rivâyet edildiğine göre bir yolculukta Peygamber (s.a.s.) ile birlikte iken devesini Peygamber (s.a.s.)’e satmıştı ve Medîne’ye kadar üzerine binmeyi de şart koşmuştu. Câbir şöyle diyor: “Deveyi Peygamber (s.a.s.)’e sattığım gece bana yirmi beş kere bağışlanma isteğinde bulundu.” demektedir. Câbir’in babası: Abdullah b. Amr b. Haram, Uhud savaşında şehîd edilmiş geride pek çok kız çocuğu bırakmıştı. Câbir bunların geçimini sağlar ve onlara harcamada bulunurdu. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.s.), Câbir’e iyilik yapar ve Ona merhamet ederdi.⁴²⁰ Medîne’ye ulaşınca deveyi teslim etmek için Rasûlullah (s.a.s.)’in yanına gitti. O sırada kendisini çok sevindiren ve diğer insanları da şaşırtan ulvî bir davranışla karşılaştı. Rasûlullah (s.a.s.) devenin ücretini ödediği gibi deveyi de ona hediye etti.⁴²¹

⁴¹⁹ Buhârî, Meğazî, 18.

⁴²⁰ Tirmizi, Menakıb, 52. Cabir’in (r.a.) devesini Rasûlullah (s.a.s.)’e satmasıyla ilgili rivayetler hadis kaynaklarının çoğunda yer almaktadır. Örnek olarak: Ebû Dâvûd, Buyu’ 69; Ahmed b. Hanbel, III, 300.

⁴²¹ Buhârî, Buyu’, 34; Müslim, Müsakat, 109.

Câbir, Medine'ye yaklaşınca Hz. Peygamber'e yeni güveği olduğunu söyledi. Câbir'in evlendiğini öğrenen Hz. Peygamber, Medine yakınlarındaki Sırar mevkiine varınca, orada bir deve boğazlattı ve Câbir için düğün yemeği verdi. Câbir Medine'ye dönünce deveyi teslim etmek için götürdüğünde ise Hz. Peygamber ona borcunu ödedi ve deveyi de kendisine hediye etti. Câbir, tanıdığı bir Yahudiye rastladı ve durumu ona anlatınca, Yahudi: *"Demek o senden deveyi satın aldı, parasını verdi, sonra da deveyi sana hediye etti ha!"* diyerek hayretini gösterdi.⁴²²

5- Peygamber (s.a.s.) Uhud savaşından bir gün sonra Hamrâu'l-Esed Gazvesi'ne giderken, sadece Uhud'a katılanların bu gazveye katılmasını istemiş, Uhud'a katılmayanlara mücadele etmediği halde, babası bir gün önce şehit olan Câbir b. Abdullah'a özel izin vermiştir. Vakıdî'nin bildirdiğine göre Câbir, Hz. Peygamber'e gelerek, kız kardeşlerine bakacak başka kimsesi bulunmadığı için babasıyla birlikte Uhud Gazvesi'ne katılamadığını bildirmiş ve Hamrâu'l-Esed Gazvesi'ne katılması için kendisinden izin istemiştir. Peygamber (s.a.s.) istisnai olarak yalnız ona izin vermiştir.⁴²³

6- Peygamber (s.a.s.)'in bağışta bulunduğu ve kendileri için savaş ganimetlerinden pay ayırdığı daha başka şehit yakınları da vardır. Uhud Savaşı'nda şehit olan Enes b. Fedâle'nin yetim kalan oğlu Muhammed de bunlardan biridir. Peygamber (s.a.s.), Enes b. Fedâle'nin üç yaşlarındaki oğlu Muhammed'e, satılmamak ve hibe edilmemek şartıyla bir hurmalık bağışlamıştır.⁴²⁴

2.3.6. Şehit Eşleriyle Evlenmesi ve Çocuklarını Himayesine Alması

Peygamber (s.a.s.), kocası savaşta şehit olan kimsesiz dul hanımları ve çocuklarını koruma altına almak için evlilikler yapmıştır. Hafsa bnt. Ömer, Zeynep bnt. Huzeyme ve Ümmü Seleme bunlara örnek olarak verilebilir.

1- Peygamber (s.a.s.)'in evlilik yaptığı hanımlardan biri Hz. Ömer'in kızı Hafsa idi. Kocası Huneys b. Hüzâfe, Uhud Gazvesi'nde yaralanıp daha sonra şehit olunca Hafsa dul kaldı. Ömer, evlenmeleri için kızını önce Ebû Bekir'e, sonra Osman'a teklif etti ise de her ikisi de Ömer'in bu teklifini kabul etmediler. Bundan üzüntü duyan Ömer,

⁴²² Ahmed b. Hanbel, III, 359.

⁴²³ Vâkıdî, *Meğazi*, I, 336; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser* II, 37; Halebî, *Sire*, II, 387.

⁴²⁴ İbn Hacer, *el-İsabe*, VI, 50; el-Muttaki, *Kenzu'l-Ummal*, XIII, 598.

durumu Peygamber (s.a.s.)’e arz etti. Peygamber (s.a.s.): “*Senin kızını ondan daha hayırlı biri nikâhlayacak*” buyurdu. Peygamber (s.a.s.)’in kendisi ona talib oldu. Hz. Ömer, buna çok sevindi. Peygamber (s.a.s.), Hz. Hafsa ile evlenerek hem Hz.Ömer’in üzüntüsünü gidermiş oldu hem de akrabalık bağı ile onları onurlandırdı. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Hafsa’yı kabul etmemesini Hz. Ömer’e şöyle açıklamıştır: “Muhakkak ki bana arz ettiğin hususta sana cevap vermeme engel olan şey, ancak Rasûlullah (s.a.s.)’in Hafsa’yı zikretmiş olduğunu bilmiş olmamdır. Ben Rasûlullah (s.a.s.)’in sırrını açıklayacak değildim. Şayet Rasûlullah Hafsa hakkındaki düşüncesini bıraksaydı, ben elbette onu kabul ederdim.”⁴²⁵

2- Zeyneb bnt. Huzeyme’nin kocası Abdullah b. Cahş, Uhud Gazvesi’nde şehit edilmişti. Zeynep orta yaşlı ve merhametli bir hanımdı. Fakirleri, yoksulları, kimsesizleri gözettiği için, kendisine ‘*yoksulların annesi*’ anlamına gelen “*Ümmü’l-Mesâkin*” unvanı verilmişti. Kocasının şehit edilmesiyle kimsesiz kalan Zeynep, Hz. Peygamber tarafından nikâhlanarak koruma altına alınmıştır. Ne yazık ki bu evlilikten iki ya da üç ay sonra vefat etmiştir.⁴²⁶

3- Yine kocası Uhud Gazvesi’nde şehit edilen Ümmü Seleme, dört çocuğu ile dul kalmıştı. Hz. Peygamber, Zeyneb bnt. Huzeyme’nin vefatından sonra, ilerlemiş yaşına ve küçük yaştaki çocuklarına rağmen kimsesiz kalan Ümmü Seleme ile evlenerek, onu ve çocuklarını koruması altına almıştır.⁴²⁷ Çocukları da Peygamber (s.a.s.)’in terbiyesinde yetişmişlerdir. Bu da Hz. Peygamber’in şehit çocuklarının eğitimi ne derece önemseydiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

⁴²⁵ Buhârî, Nikah, 47.

⁴²⁶ İbn Hacer, *el-İsabe*, VIII, 95; İbn Sa’d, *Tabakat*, X, 112.

⁴²⁷ Buhârî, *Edebu’l-Müfred*, 286.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMDA YETİM ÇOCUKLAR VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMLARI

İslâmiyet, yetim ve kimsesiz çocukları korumak, sahipsiz bırakmamak ve yetiştirmek için, insanlık içinde yeni bir çağır açmıştır. Ayet ve hadislerin direktifleriyle Müslüman toplumlarda çeşitli yardım, barınma ve eğitim kurumları oluşturulmuştur. İslâm tarihinde günümüze kadar sürdürülen bu kurumlara bir göz atarak olumlu sonuçları, Sünnetteki emir ve tavsiyelere ne derce uyulduğu açısından değerlendirmeye bu bölümümüzde konu edindik.

3.1. İSLÂM HUKUKUNDA YETİMLERE YÖNELİK DÜZENLEMELER

3.1.1. Hıdâne (الحِدَانَةُ)

Çocuğu kucağına almak onu terbiye etmek demektir. Hıdâne veya hadâne, "حَدَن" kökünden bir mastardır. Terim olarak; çocuğun velisi ya da vasîsinin (çocuğu terbiye hakkı olan kimsenin), onu yanına alarak terbiye etmesi anlamına gelir.

Yetim çocukların velayetini üstlenen kimselerle ilgili olarak “*velî*” ve “*vasî*” denilen iki kavram bulunmaktadır.

Velî: neseben ve hukuki olarak çocuğun şahsi ve mali işlerini yönetmekle mükellef olan kimsedir.

Vasî: Bir kimsenin, vasiyetini yerine getirmek veya mallarında ya da çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere tayin ettiği kişiye denir. Başka bir deyişle vasiyet yoluyla tayin edilen velîye “*vasî*” adı verilir. Yetim açısından vasî, bir kimsenin, vefatından önce çocuğuna bakması için vasiyet ettiği kişidir. Ancak vasîliğin gerçekleşmesi için vasî olarak tayin edilen kimsenin bunu kabul etmiş olması lazımdır.

İslâm hukukuna göre, çocuklar üzerinde şahıs, mal ve terbiye olmak üzere üç çeşit velâyet vardır. Terbiye velayeti, özellikle evliliğin sona ermesi hâlinde önem kazanır ve çocuğun kime verileceği problemi ortaya çıkar. Çocuğu yanına alıp, terbiye edecek olan kadın ve erkeğin, hür, akil bâliğ, güvenilir ve muktedir olması; kadına mahsus olarak da ecnebi (yabancı) bir kocaya varmamış olması şarttır. Ancak, evlendiği erkek, çocuğu

evine kabul ederse, kadının hıdâne hakkı devam edebilir.⁴²⁸ Diğer yandan kadının, terbiyesine verilecek çocukla aralarında, evlenme engeli doğacak derecede yakın, hısımlık olması gerekir. Çocuk kendisine verilecek erkeğin de, mirastaki sıraya göre, mahrem hısımlık olması şarttır.⁴²⁹

Vasî, yetimin malında, onun yararına tasarruflarda bulunmalı, haklarını korumalıdır. Bu nedenle vasînin, hibe ve vasiyyetin kabulü gibi sırf yetimin menfaatine olan tasarrufları geçerlidir. Buna karşılık tamamen yetimin zararına tasarruflarda bulunamaz. Bu çerçeveden olarak çocuğun malından borç veremez, hibe yapamaz. Fayda ve zarara muhtemel olan alışveriş gibi tasarrufları ise, çocuğun yararına olmak kaydıyla geçerlidir. Vasînin muhtaç olması halinde, aşırıya kaçmamak şartıyla yetimin malından yiyebilir. Ancak ihtiyacı bulunmaması halinde, çocuğun malından yemesi caiz değildir. Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Rüşde erdiklerini görürseniz, mallarını kendilerine verin. Onların mallarını, büyüyüp de elinizden alacaklar diye israf ederek yemeyin. Zengin olan yetim velisi ondan kaçsın; fakir olan ise uygun bir şekilde yesin. Onlara mallarını verirken bunu şahitlerle tespit ettirin. Hesap görücü olarak ise Allah yeter.”*⁴³⁰

Hıdâne için erkekte müslümanlık şartı aranır. Kadında ise bu şart aranmaz. Gayri müslim bir anne de, hıdâne ehliyetine sahip olabilir. Ancak kadın İslâm'ı terkeder veya hırsızlık gibi kötü alışkanlıkları bulunursa, çocuk üzerindeki hıdâne hakkını kaybeder. Çünkü çocuk bundan zarar görebilir.⁴³¹

Evlilik, vefat veya boşanma gibi bir yolla sona ermişse, küçük çocuğun öncelikle anneye verilmesi konusunda görüş birliği vardır. Zira sünnet ve sahâbe uygulaması bu doğrultudadır. Hz. Peygamber'in uygulamalarından birkaç örnek:

1- Abdullah b. Amr'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Bir kadın Peygamber Efendimize: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Benim bu oğlum var ya, karnım onun için bir kundak, göğsüm onun için bakraç oldu. Kucağım onun için bir yuva oldu. Gel gör ki, onun

⁴²⁸ Nisâ, 4/23; Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül'Evtâr min Esrari Munteka'l-Ahbar* Thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallak, Daru İbnü'l-Cevzî yay. Riyad, 2006, VII,139.

⁴²⁹ Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtar*, Thk. Muhammed Ebu Dakika, Çağrı Yay., İstanbul 1980, IV, 20; İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdillâh b. Ahmed, *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni' fi Fikhi İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1984, IX, 137.

⁴³⁰ Nisa, 4/6.

⁴³¹ İbn Âbidîn, Seyyid Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz, *Reddül Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtar*, terc. A. Dâvudoğlu, Şamil yay. İstanbul 1983, VII, 248, 249.

babası beni boşadı. Şimdi de onu benden ayırmak istiyor" dedi. Allah'ın Rasûlü ona: "Evlenmediğin sürece çocuğa bakma hakkına en çok sen sahipsin." buyurdu.⁴³²

2- Ebu Hureyre'den rivâyete göre şöyle demiştir: "Bir kadın Rasûlullah (s.a.s.)'e gelerek; "Anam babam Senin yoluna feda olsun, kocam oğlumu götürmek istiyor, bana da içmek ve kullanmak üzere Ebu Inebe kuyusunu bıraktı." dedi. Daha sonra kadının kocası geldi ve: "Oğlum konusunda kim benimle kavga ediyor?" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) çocuğa: "*Ey çocuk işte baban ve işte annen, hangisiyle birlikte yaşamak istiyorsan tut elini.*" buyurdu. Çocuk ta annesinin elinden tuttu, annesi de onu alıp gitti.⁴³³

3- Ali (r.a.)'den; demiştir ki: Mekke'den çıktığımız zaman Hamza'nın kızı (Rasûl-i Ekrem'e), "*Amca! Amca!*" diyerek peşimize düştü. Ben de varıp onun elinden tuttum ve (Hz. Fatıma'ya hitaben), "amcanın kızını al", dedim. (Hz. Fatıma da) onu hayvanının sırtına bindirdi. Ca'fer, bu kızı görünce himayesine almak istedi ve dedi ki: "(Bu kız benim) amcamın kızıdır. Teyzesi de benim zevcemdir." Bunun üzerine Peygamber (s.a.) kızın teyzesine ait olduğuna hükmetti ve "Teyze anne mesabesindedir." buyurdu.⁴³⁴

Sahâbe uygulaması da çocuğun anneye verilmesi yönünde olmuştur:

Hz. Ebû Bekr'in hilafeti döneminde, Hz. Ömer ile boşadığı eşi arasında, çocuğun kime verileceği konusunda anlaşmazlık çıkması üzerine, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e şöyle demiştir: "*Büyüyüp kendisi tercih yapıncaya kadar, anasının okşaması, kucağı ve kokusu için senden daha hayırlıdır.*"⁴³⁵

3.1.1.1. Hıdâne Hakkında Öncelik

Ana-babadan her ikisi hayatta olmaz veya hıdâne ehliyetine sahip bulunmazsa, küçüğü yanına alıp terbiye etme hak ve görevi sırasıyla anneanneye, babaanneye, öz kız kardeşe, ana bir kız kardeşe, baba bir kız kardeşe, öz kız kardeş kızlarına, ana veya baba

⁴³² Ebû Dâvûd, Talâk 35.

⁴³³ Tirmizî, Ahkâm 21; Ebû Dâvûd, Talak 35; Nesâî, Talâk 52; İbnu Mâce, Ahkâm 22.

⁴³⁴ Ebû Dâvûd, Talak, 34, 35.

⁴³⁵ Zeylaî, Cemalüddin Ebu Muhammed b. Abdillâh b. Yusuf, *Nasbu'r-Raye li Ehadi'si'l-Hidaye* Darul-Hadis, Kahire Tsz., III, 266.

bir kız kardeş kızlarına, teyzelere ve halalara geçer. Hıdâne konusunda, anne tarafının prensip olarak önde geldiği anlaşılmaktadır.⁴³⁶

Çocuğun, yukarıda sayılan kadınlar içinde bir hısımlı yoksa hıdâne hak ve görevi erkeklere geçer. Bunlar; Mirastaki asabe sırasına göre baba, dedeler, kardeş, kardeş çocukları, amcalar ve (erkek çocuk için) amcaların oğullarıdır. Ebû Hanîfe'ye göre, asabe derecesinde hiçbir hısımlı yoksa hıdâne, ana tarafından olan zevi'l-erhâm hısımlara geçer. Çoğunluk İslâm hukukçularına göre ise, asabe bulunmayınca, küçüğün kime verileceğini hâkim tayin eder.⁴³⁷

Hıdâne süresi, prensip olarak; "başkasının yardımına muhtaç olmaksızın, çocuğun kendi başına yiyip içebileceği, giyineceği ve temizliğini yapabileceği yaşa kadar" devam eder. Bu süre, tercih edilen görüşe göre erkek çocuğunda yedi yaşına kadardır. Bu yaştan sonra babaya verilir. Kız çocuğu ise, buluş çağına kadar annesinin veya diğer hıdâne hakkında sahip olan kadın hısımlarının yanında kalır. Buluş çağından sonra babasına verilir. Çünkü baba korumada daha güçlüdür. Çoğunluğun görüşü budur. Ancak, velilerin bakım ve terbiye ehliyetlerindeki değişiklikler ortaya çıkarsa hâkim küçüğün yararına olan tercihleri yapabilir. İmam Şâfiî, hıdâne çağından sonra çocuğun ana-babadan birisini tercihte serbest bırakılacağı görüşündedir.⁴³⁸

Çocuğun bakımını üzerine alan kadın, bu çocuğun babasının karısı veya iddet beklemekte olan karısı değilse, ona ücret ödenmesi gerekir. Bu masraflar, çocuğun malı varsa bundan, yoksa babası tarafından, babası yoksulsa, nafakası üzerine düşen kimse tarafından karşılanır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmuştur: *"Boşadığınız hanımları, gücünüz ölçüsünde, evinizin bir bölümünde oturtun. Sıkıştırıp da çıkmaya zorlamak için onlara zarar vermeyin. Hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Eğer sizin için çocuğu emzirirlerse ücretlerini verin. Aranızda güzellikle anlaşın. Bu size zor gelecek olursa, çocuğu başka biri emzirsin."*⁴³⁹

⁴³⁶ Mevsilî, , IV, 21.

⁴³⁷ İbn Âbidîn, , VII, 250.

⁴³⁸ Zeylaî, , III, 268.

⁴³⁹ Tâlâk, 65/6.

3.1.2. Tebenni

Evlat edinme demektir. Cahiliyye döneminde ve İslâm'da da bir süre uygulaması süren evlatlık, şu ayetle kaldırılmıştır. *“Allâh, bir adamın (göğüs) boşluğunda iki kalb yaratmadı ve zihâr yaptığınız (sen bana, annemin sırtı gibisin dediğiniz) eşlerinizi, sizin anneleriniz yapmadı; evlatlıklarınızı da sizin öz oğullarınız kılmadı. Bunlar sizin ağızlarınıza gelen sözlerinizdir. Allah gerçeği söyler ve O, doğru yola iletir.”*⁴⁴⁰

İslâm, kimsesiz çocuklara sahip çıkmayı değil, onları neseben öz evlat gibi saymayı kaldırmış, söz konusu bu çocukların gerçek nesebinin unutulmamasını istemiştir. Evlat, varsayımla gerçek anne ve babasından koparılıp başkasına ait edilemez.

Osmanlılar evlat edinme kurumunu yeniden düzenleyerek koruyucu aile tarzında şekillendirmiş böylece İslâm Hukukuna uygun bir duruma getirmişlerdir.⁴⁴¹

3.1.3. Yetimler İçin Mali Kaynak Oluşturma

3.1.3.1. Zekât

Zekâtın verilmesi gereken yerleri açıklayan ayette, farz olarak fakirlere, miskinlere, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, (özgürlüğüne kavuşturulacak) kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolda kalmış yolculara verileceği bildirilmiştir.⁴⁴² Ayette “yetim” kavramı açıkça zikredilmemiş olsa da, fakir ve miskinler sınıfından sayılmışlardır. İslâm Hukukunda çocuk babasına ait olduğu için, vefat eden baba zengin ise çocuk da baba hükmünde olup kendisine zekât verilmez. Ancak babası fakir ise, annesi zengin olsa da kendisine zekât verilebilir.

Ayette zekâta hak sahibi olarak bildirilenlerden biri de “İbn-i Sebil” kavramıyla ifade edilen yolda kalmış muhtaç kimselerdir. *“yol oğlu”* anlamına gelen bu kavram,

⁴⁴⁰ Ahzab, 33/4.

⁴⁴¹ Nesimi Yazıcı, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXXVIII(1), (2007), 14-15.

⁴⁴² Tevbe, 9/60.

kimi müfessirlere göre “sokağa terk edilen, yola bırakılan sahipsiz çocuk” şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁴³

3.1.3.2. Fey’ ve Ganimet

Ganimetlerin beşte birinin verilmesi gerekenlerden birinin yetimler olduğu ayetle bildirilmiştir. Ganimetlerden söz eden: “Eğer Allah'a ve iki ordunun karşılaşp hak ile bâtilin birbirinden ayrıldığı günde kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz, bilin ki elinize geçen ganimetlerin beşte biri Allah'a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah ise herşeye kadirdir.”⁴⁴⁴ ayetinde beşte bir paya yetimlerin de hak sahibi olduğu açıklanmıştır. Fey’de ise, beşte bir olmaksızın tamamına yetimlerin de ortak olduğu “Allah’ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın Peygamberine kazandırdığı mallar; Allah’a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah’ın azabı çetindir.”⁴⁴⁵ ayetinde bildirilmiştir.

3.1.3.3. Vakıflar

Müslümanların kendi istekleriyle, belirlenen şartlara göre veya şartsız olarak muhtaçların ya da umumun yararına bağışladıkları mal ve mülklerden oluşan hayır türüdür. Ancak hadislerde, yapılan vakfın alınıp satılması yahut rehin bırakılması yasaklanmıştır. Öncelikli olarak yetim, yoksul ve sunulan hizmete ihtiyacı olan kimselerin yararlandığı vakıflar kamuya sunulmakla toplumdaki yardımlaşma, dayanışma ve destek sağlamaktadır.

Peygamber (s.a.s.) kendisine ait bazı mülk ve hurmalıkları vakfetmekle ümmete örnek ve öncülük etmiştir, vakfi teşvik edip yaygınlaştırmıştır.

⁴⁴³ <http://Amrallissy.com/vb/archive/index.php/t-2488.html>

⁴⁴⁴ Enfal, 8/41.

⁴⁴⁵ Haşr, 59/7.

Amr b. Hâris(r.a.)’dan rivâyete göre, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s.)’in miras olarak bıraktığı şeyler; beyaz katır, silahı ve vakfettiği arazisiydi.”⁴⁴⁶

Sahâbîler de Rasûlullah’ı kendilerine model seçerek her türlü hayırda olduğu gibi vakıf ve sadaka-i cariyede de en mükemmeliğini gerçekleştirmişlerdir. Bu konuda iki örnek vermekle iktifa edeceğiz:

Hiz. Ömer (r.a.)’dan rivâyete göre, şöyle demiştir: “Hayber arazisinden bir toprak parçasına sahip olmuştum. Rasûlullah (s.a.s.)’e geldim ve şöyle dedim: “*Öyle bir araziye sahip oldum ki bu güne kadar çok sevdiğim ve çok hoşuma giden böyle bir mala sahip olmamıştım. Onu ne yapayım?*” diye sordum. Rasûlullah (s.a.s.): “*Dilersen onu tasadduk et*” buyurdu. Hiz. Ömer de o araziye, alım satımı yapılmamak ve hibe edilmemek; gelirinden fakirlere, yakın akrabaya, kölelikten kurtulacak kimselere, misafirlere, yolda kalmışlara dağıtılmak üzere vakfetti. O arazinin idaresini üzerine alan kimseye de ihtiyacından fazla olmamak şartıyla yemesinde ve başkalarına da yedirmesinde bir günah yoktur, denildi.”⁴⁴⁷

Ebû Talha el-Ensâri (r.a.) bahçesinde namaz kıldığı bir sırada karşısında bir güvercin uçu. Hayvan, şaşırarak gibi kaçacak bir yer arıyordu. Bu hal Ebû Talha’nın hoşuna giderek bir süre gözüyle kuşu takip etti. Daha sonra kendine geldi ama kaç rekât kıldığını bilemedi. Bunun üzerine Ebû Talha: “*Bu bahçemde huzurum bozuldu.*” diyerek, Rasûlullah’ın yanına geldi ve: “*Ya Rasûlallah! Bahçem Allah için vakıf olsun, onu istediğin gibi kullan.*” dedi.⁴⁴⁸

Peygamber (s.a.s.) ve Sahâbe döneminden günümüze kadar yapılan vakıflardan azami ölçüde yetimler ve muhtaçlar istifade ettirilmiştir. Yetimler için minnetsiz bir yardım ve istifade kaynağı olmuştur.

3.1.3.4. Miras Taksiminde Hazır Bulunan Yetimlere Hisse Verilmesi

Kur’an-ı Kerim, mirasta payları bulunmadığı halde, taksim sırasında hazır bulunan muhtaç kimselere de bir şeyler verilip gönüllerinin alınmasını emretmektedir. Muhtaçlar arasında yetimlerin de bulunduğu ayette belirtilmiştir: “*Mirasın taksimi*

⁴⁴⁶ Buhârî, Megâzî, 84; Nesâî, Ehbâs, 1.

⁴⁴⁷ Buhârî, Şurût, 19; Tirmizî, Ahkâm, 36; Nesâî, Ehbâs, 2.

⁴⁴⁸ İmam Malik, *el-Muvatta’*, Salât, 18.

sırasında, vâris olmayan akraba, yetim ve yoksullar da orada bulunacak olursa, onlara da terekeden bir şeyler verin ve gönül alıcı söz söyleyin.”⁴⁴⁹

3.1.3.5. Bağışlar

Genel olarak “sadaka” kavramıyla ifade edilen bağışlar da yetimler için bir gelir kaynağı olmuştur. Müslümanlar ayet ve hadislerle sürekli tasadduk etmeye teşvik edilmişlerdir. Nafile olarak yapılması teşvik edilen sadakaların yanı sıra, farz ibadetlerde aksamalardan dolayı zorunlu kılınan sadakalar da vardır.

Örneğin: oruç, yemin, Hacda ihram yasakları gibi ibadetlerde çeşitli aksamalardan dolayı “kefaret” adı altında fakir ve yetimlere verilmesi istenen sadakalar zorunlu kılınmıştır.

Yetimlere özel olarak da bağış yapılabilmektedir. İslâm hukukunda genel anlamda kişinin medenî hakları kullanabilmesi için “vücub” ve “eda” ehliyetine sahip olması gerekir. Kişi cenin döneminden itibaren sağ doğmak şartıyla, hayatta olan herkes gibi hukuki olarak vücub ehliyetine yani kanunî kişiliğe sahip kabul edilir ve sağ doğması ihtimaline binaen lehine olan miras, hibe ve vasiyet gibi haklara sahip olur. Çünkü bu hakları elde etmek, irade beyanı ve kanunî temsilcinin onayını gerektirmemektedir. Kişinin yetimlik vasfının ergenlik çağına kadar devam ettiği düşünüldüğünde bu dönemde kişinin kendi lehine yapılan bağışlardan dolayı da mala sahip olabileceği açıkça anlaşılır.⁴⁵⁰

3.1.4. İslâm Devletinin Yetimlere Sahip Çıkması

Peygamber (s.a.s.)’in bizzat yetimlerle ilgilenmesi, onların her türlü ihtiyaçları için yaptıkları, emir ve tavsiyeleri, sonraki dönemlerde de İslâm devletleri için bir sahiplenme nedeni olmuştur. Dört halife döneminden başlayarak devlet eliyle yetimlere çeşitli yardım ve hizmetler sunulmuştur. Peygamber (s.a.s.) devletin yetimlere sahip çıkması gerektiğini şu hadisi ile işaret etmiştir:

⁴⁴⁹ Nisa, 4/8.

⁴⁵⁰ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, trc. Ruhi Özcan, Emek Matbaası, Ankara 1982, 123.

*“Her kim mal bırakırsa o mal varislerindir. Kim de yoksul ve muhtaç kişiler bırakırsa o kişilerin bakımı bana aittir.”*⁴⁵¹

Hiz. Ömer, Peygamber (s.a.s.)’in hutbeden bildirdiğı bu hadisi uygulamak üzere, halifeliliğı döneminde kız erkek ayırımı yapmaksızın yetim ve kimsesiz çocuklara 100’er dirhem maaş bağlamıştı, kademeli olarak da arttırıyordu. Yetim çocukların bakımı için onların vasilerine gereken ödenek ayrılır, bu gibi çocuklara bakan kişilere ayrıca maaş verilirdi. Öksüz, yetim ve kimsesiz çocukların giyim, korunma ve eğitimi devletin göreviydi.

Hiz. Ömer, o zamana kadar görülmemiş bir şekilde yetimlerin, kimsesizlerin, güçsüzlerin hizmetine girmiş bir devlet anlayışı oluşturmuştur. O’nun hilafeti döneminde yetimlere karşı şefkatine dair örnekler çoktur. Bir-iki örnek vermek istiyoruz:

3.1.4.1. Erzak Yüklü Deveyi Yetimlere Teslim Etmesi

Zeyd b. Eslem, babasının şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Ben, (Halife) Ömer b. Hattâb’la birlikte çarşıya çıkmıştım. Çarşıda genç bir kadın Hiz. Ömer’e yetiştii, *“Ey Müminlerin Emiri! Kocam, ardında küçük çocuklar bırakarak öldü. Vallahi bir paça çorbası bile pişiremiyorlar. Bu zavallıların ne tarlası var, ne bir sürüsü. Onların, sırtlanlara yem olmasından korkuyorum. Ben Hufâf b. İmâ’nın kızıyım. Hani Peygamber Efendimizle Hudeybiye’ye katılan Hufâf.”* dedi. Hiz. Ömer, kadın konuşurken yürümeden onun yanında dikildi. (Sözü bitince kadını teskin etmek için) ‘Merhaba, akrabamıza!’ dedi. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra Hiz. Ömer, evde bağlı duran güçlü bir yük devesini hazırladı. Gıda maddesiyle doldurduğu iki çuvalı develere yükledi. Çuvalların arasına başka öteberi ve elbise de koydu. Sonra, deveyi yularından tutup kadına verdi. *“Bunları yiyin. Bunlar tükenmeden Allah size muhakkak bir hayır kapısı açacaktır.”* dedi. Orada bulunan bir adam atıldı: *“Ey Ömer! Ona çok vermiş olmadın mı?”* Hiz. Ömer, *“Annen seni yitiresice! Bu kadının babası ve kardeşi var ya!”*

⁴⁵¹ Tirmizi, Feraiz, 1; İbn Mace, Sünne, 7; Müslim, Cumua, 43; Buhârî, İstikrâz, 11; Ebû Dâvûd, Harac, Fey’ ve İmare, 14-15.

*Gözlerimle gördüm, bir zaman bir kaleyi kuşattılar. O kalenin fethedilmesini sağlayan onlardır. O gün bu ikisinin ganimetlerinden yararlanmıştık.” dedi.*⁴⁵²

3.1.4.2. Fethedilen Arazileri Yetim ve Fakirlerin Yararına Çalıştırması

Hız. Ömer, fethedilen memleketlerin arazilerinin gazilere dağıtılması uygulamasını durdurmuş, eski sahiplerine vererek yetim, dul ve fakirler yararına haraç almıştır. Bununla ilgili olarak İmam Ebu Yusuf şu bilgileri vermiştir:

Bilâl b. Rebâh'ın başını çektiği bir gazi grubu Irak topraklarının, aralarında paylaşılması konusunda ısrar edince Komutan Sa'd b. Ebî Vakkas durumu Hız. Ömer'e bildirdi. Hız. Ömer meseleyi, sahâbenin ileri gelenleri ile görüştü. Abdurrahman b. Avf *"Bunun bir ganimet olduğunu ve dağıtılması gerektiğini"* öne sürüyordu. Hız. Ömer ise *"dağıtılmayıp bütün müslümanlar (devlet) nâmına vakfedilmesini, işletilmesini; alınacak vergiden (harâc) mevcut ve gelecek bütün müslümanların istifade etmesini"* savunuyor; *"aksi halde yetimler, dullar, fakirler ne olacak, sınırları ve bu toprakları kim koruyacak?"* diyordu. Hız. Ali, Osman, Talha ve İbn Ömer de halifeden yana görüş belirttiler. Hız. Ömer, Ensârdan on kişi davet ederek meseleyi bir de onlarla görüştü, tasviplerini aldı. Yapılan istişareler sonunda, kendi görüşü istikametinde karara vardı ve bunu tatbik etti. Alınan karara göre fethedilen arazi (arazi-i harâciyye) ölçülüyor, işletecek olan eski sahibi veya bir başkasına teslim ediliyor, zaman ve yerin şartlarına göre "harâc" adıyla bir vergi isteniyordu. Bu vergi, "mukâseme" adı verilen, çıkan ürünün belirli bir kısmı olabileceği gibi, "muvazzaf" adı verilen önceden tesbit edilmiş bir meblağ da olabiliyordu. Mülk arazi ise öşriyye adıyla anılmakta ve sahibi, çıkan ürünün onda birini hususî zekât tahsildarına ödemekteydi. İşte bu uygulama, daha sonraki dönemlerde de İslâm toprak rejimine temel oluşturmuştur. Hız. Ömer bu görüşünde "fey âyeti"ne dayanıyor, toprak konusunda bu ayetin uygulanması gerektiğini söylüyordu.⁴⁵³

⁴⁵² Buhârî, Megâzî, 36.

⁴⁵³ Ebu Yusuf, *Kitabû'l-Harâc*, 24 vd.

3.1.4.3. Yetimlere Eliyle Yemek Yapıp Yedirmesi

Hız. Ömer'in azatlı kölesi Eslem anlatıyor: Hız. Ömer'le bir gece dolaşmaya çıkmıştık. Bir çadırdan çocuk ağlamaları işiterek oraya yöneldik. Vardığında izin isteyerek içeri girdi. İçerde ihtiyar bir kadın ocağın üzerine su dolu bir kazan koymuş onunla uğraşıyor; etrafta da birkaç çocuk dolaşarak ağlıyorlardı. Hız. Ömer *"Ey Emetullah! Bu çocuklar niçin ağlıyorlar?"* diye sordu. Kadın *"Açlıktan ağlıyorlar"* dedi. Hız. Ömer *"Peki ateşin üzerindeki şu kazan nedir?"* diye sorunca da kadın *"Gördüğün gibi içerisinde su var. Çocuklar avunup uyusunlar diye de ateşin üzerine koyarak sanki içerisinde yiyecek bir şeyler varmış gibi karıştırıyorum"* cevabını verdi. Bunun üzerine Hız. Ömer'in gözlerinden yaşlar boşandı. Sonra da sadaka ambarına gidip bir çuvala yağ, un, hurma, elbise ve biraz da içyağı koydu. Bana da *"Ey Eslem! Şu çuvalı sırtıma yükle!"* dedi. *"Ey Mü'minlerin Emîri! Öyle şey olmaz, ben götüreceğim"* dedim. Ama kabul etmeyerek *"Annesi ölesice! Âhiret gününde bütün bu şeyler benden sorulacaktır. O halde bunları benim taşımam gerekir."* dedi.

Çuvalı yüklendi ve böylece o kadınla çocukların bulunduğu yere kadar gittik. Oraya vardığımızda kazanın içerisine biraz un ve içyağı koyarak pişirdi. Pişirirken de kazanın altındaki ateşi üflüyordu. Bu sırada da sakalının telleri arasından dumanlar çıkıyordu. Pişen yemeği kendi elleriyle o çocuklara yedirdi. Bundan sonra da karşılırlına geçerek vahşi hayvan taklitleri yapıp onları eğlendirdi. Kendisine bir şey söylemeye cesaret edemedim. Çocuklar gülüp oynamaya başlayana dek bu şekilde devam etti. Çıktığımızda bana *"Ey Eslem! Onların karşısında niçin taklitler yaptığımı biliyor musun?"* diye sordu. "Hayır!" deyince o şöyle söyledi: *"Ben onları ağlarken görmüştüm, gülüşlerini görmeden ayrılmaktan korktum. Ancak onların gülüp oynamaya başlamasından sonra rahatlayabildim."* dedi.⁴⁵⁴

3.1.4.4. Yetim Mallarını Yetimler Yararına Ticaretle Çalıştırmayı Emretmesi

Hız. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *"Zekât onu yiyip bitirmemesi için yetim mallarını ticaretle işletiniz."*⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)*, VII, 225,226.

⁴⁵⁵ İmam Malik, *el-Muvatta'*, Zekât, 18.

Sahâbîlerin hepsinin yetimlere sahiplilik ettikleri, yetim malını korudukları ve eğitimlerini üstlendikleri birçok rivâyetten anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. Aişe (r.a.)'nın yanında barınan yetimlere ait malları onların yararına kâr getirmesi için ticaret yapanlara veriyordu.⁴⁵⁶

3.2. İSLÂM TARİHİNDE YETİMLERE YÖNELİK VAKIF VE KURULUŞLAR

Müslümanlar, Kur'an'ın emirleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinden hareketle İslâm tarihi boyunca yetimlerin himayesine özel bir önem göstermişlerdir. Sahâbe toplumundan günümüze kadar her Müslüman toplum kendi şartları doğrultusunda farklı faaliyetlerle bunu sağlamaya çalışmışlardır.⁴⁵⁷ Bireysel uygulamaların yanı sıra, devletler bazında yetimlerin ıslah ve korumasına yönelik çeşitli vakıf ve kuruluşlar oluşturmuşlardır.

19. yüzyıla kadar Osmanlı devletinde yetimlere yönelik çocuk bakımevi türünden bir kurum yoktu.⁴⁵⁸ Ancak Osmanlı toplumu, yetimlerin himayesine ilişkin önceki toplumlarda bulunan uygulamaları devralıp geliştirmiş ve sürdürmüştür. Arşivlerde ve Şer'iyye sicillerine yer alan kayıtlarda, özellikle velayet ve vasiyet yoluyla yetimlerin korunmasına yönelik prensiplerin etkin bir şekilde işletildiği görülmektedir.⁴⁵⁹

Osmanlı döneminde vakıflar, yetimler için bir sosyal güvenlik şemsiyesi oluşturduğu söylenebilir. Bütün vakıfların “*meşrutun leh*” denilen “vakıftan istifadesi şart koşulanlar” arasında yetimler de belirtilmiştir. Vakıf kurumunun farklı bir uygulaması olarak karşımıza çıkan mahalle ve köylerdeki belli gruplara yönelik vakıflar, diğer işlevlerinin yanında ilgili oldukları topluluğun ya da mensuplarının yetimlerine yönelik hizmetleri önem arz etmektedir. “Avârız vakıfları”, “esnaf sandıkları”, yeniçeri birliklerine ait “orta sandıkları” olarak bilinen bu vakıfları kısaca tanıyalım:⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ İmam Malik, el-Muvatta', Zekât, 18.

⁴⁵⁷ Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İ.Ü.İlahiyat Fak. Dergisi*, yıl: 2006, sayı:14, 104.

⁴⁵⁸ Abdurrahman Kurt, *Bursa sicillerine göre Osmanlı Ailesi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1998, 74.

⁴⁵⁹ Kurt, 74.

⁴⁶⁰ Kurt,105.

3.2.1. Zürrî Vakıflar (Aile vakıfları)

Evladiye vakıf da denir. Vakfedenlerin zürriyetinden olanların bu vakıftan faydalanmalarını kabul eden vakıflardır. Zürrî vakıflarda amaç, vakfedenin aile fertlerinin faydalanmasını sağlamak olduğundan bunlara bu isim verilmiştir.⁴⁶¹ Zürrî vakıflardan ailenin yetimlerin azami istifade hakkı bulunuyordu.

3.2.2. Avâriz Vakıfları

Avâriz, “arıza” kelimesinin çoğulu olup “arızalar” demektir. Osmanlı dönemine ait vakıflardan biridir. Geliri köy veya mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere kurulurdu. Hastalık dolayısıyla, gücünü yitirmiş ve çalışamayacak durumda olanların, giydirilip, yedirilip, içirilmesine, tedavilerinin sağlanmasına; sermaye bulamayanlara para verilmesine; fakirlerden ölenlerin kefenlenmesine; borcunu ödeyemeyenlerin borçlarının ödenmesine; fakir kızların çeyizlerine; yetimlerin çeşitli ihtiyaçlarına; köy ve mahallelerin, yol, kaldırım, kuyu, su yolu gibi yerlerinin tamirlerine sarf olunmak üzere kurulan vakıflar Avâriz vakıflarıdır. Bu gibi vakıflar, bir hayır sahibi tarafından tesis olduğu gibi, zenginlerden veya esnaftan para toplanarak da kurulurdu. Avâriz vakıflarının gelirlerinden mahalledeki ihtiyaç sahibi gayr-i müslimler de faydalanırdı.⁴⁶²

Osmanlıda çeşitli yerleşim merkezlerinde her mabed veya mahallenin bir "*Avâriz akçesi sandığı*" vardı. Bu yardım sandıklarının finansmanını, hayır sahibi kimseler geri almamak üzere verirlerdi. Vakfın nakit parası, kâr getiren ticaret işlerinde kullanılır, elde edilecek kârın bir bölümü mabedin ihtiyaçlarına ve mahalle işlerine sarf edildikten sonra, geri kalanı da mahallenin yoksullarına, dul, yetim ve kimsesizlere harcanırdı.⁴⁶³

3.2.3. Esnaf Sandıkları

Osmanlı döneminde her esnafın bir vakıf sandığı vardı. Buna önceleri “esnaf kesesi” denirdi. Sonraları "esnaf sandığı" veya "esnaf vakfı" denmeye başladı. Bu sandık, mütevellinin idaresi ve koruması altındaydı. Mütevellî loncaya, lonca da esnafa

⁴⁶¹ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, yay. İstanbul 1996, 200.

⁴⁶² Akgündüz, 217

⁴⁶³ Hamdi Döndüren, “Osmanlı'da Esnaf Vakıfları”, *Altınoluk Dergisi*, Ekim-1990, Sayı: 56, 29.

karşı sorumlu idi. Mütevellî yılsonlarında loncaya yıllık hesap vermek zorunda idi. Her esnaf sandığında altı torba (kese) bulunur. Bunlardan kırmızı torbada, nemaya verilen paraların senetleri saklanırdı.⁴⁶⁴ Bu sandıkların ilgili topluluğun ihtiyaçlarına sarf edilmesi esas alındığı gibi, onların dul ve yetimlerine yönelik de önemli bir destek oluşturuyordu. Fakir ve muhtaç durumdaki yetim çocukların gündelik ihtiyaçlarının yanında barınak ve eğitim ihtiyaçlarını da karşılıyordu.⁴⁶⁵

3.2.4. Orta Sandıkları

Yeniçerilerin “orta sandığı”, “orta” denen birliklerinde bulunan vakıf statüsünde bir yardımlaşma sandığıdır. Bu sandık “tas parası” adıyla ulûfe⁴⁶⁶ dağıtımında alınan % 3–5 oranlarındaki aidat ile bekâr ölen yeniçerilerin terekelerinin satışlarından elde edilen fonlardan ve bazı yeniçerilerin katkılarından oluşurdu. Bu sandık bazen savaşta esir düşen yeniçerilerin kurtarılmasında ve hasta ve muhtaç olanlara yardımda kullanılırdı. Ayrıca şehit düşen yeniçerilerin dul eşlerine ve yetim kalmış çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada kullanılırdı.⁴⁶⁷

3.2.5. İcâr-ı Sağır

Fakir çocukların zengin ailelere hizmet karşılığında bakılmak üzere “*besleme, ahretlik, manevi evlat*” gibi isimler altında verilmesi de Osmanlı döneminde Müslümanların sıklıkla uyguladıkları koruyucu aile yöntemi idi.⁴⁶⁸

3.2.6. Külhanbeyi Kurumu

Barınacak yerleri olmadığından hamamların külhanında ateş ocaklarında yatıp kalkmak zorunda kalan kimselere verilen bu isim zamanla bir sosyal grubun adı olmuştur. Külhanlarda barınan kimsesiz yetim çocuklardan oluşan serseri ve istenmeyen bir hayat süren “külhanbeyleri” devlet ve halk için her zaman bir tehdit unsuru

⁴⁶⁴ Döndüren, 29..

⁴⁶⁵ Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İ.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, yıl: 2006, sayı: 14, 105.

⁴⁶⁶ Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücrettir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü).

⁴⁶⁷ Yazıcı, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2007, sayı: 1, 19.

⁴⁶⁸ Abdurrahman Kurt, *Bursa sicillerine göre Osmanlı Ailesi*, 80.

olmuşlardır. Bu da yetimlerin bakımı ve onlarla ilgili hizmet ve faaliyetlerin yeterli düzeyde olmadığı göstermektedir. Bu kuruma başvurmak için yetim ve hatta hiç akrabası bulunmamak, 11 yaşından küçük, 15 yaşından da büyük olmamak gibi şartları vardı.⁴⁶⁹

3.2.7. Islahhaneler

Müslüman ve Hristiyan kimsesiz çocukları koruma ve barındırmaya yönelik kurumlardır. İlk ıslahhane Mithat Paşa tarafından kurulmuştur. Islahhane çocukların barınma, giyim, beslenme, okuma-yazma, hesap bilme (matematik) ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, bir meslek sahibi olmaları için de gerekli eğitimi vermiştir. Çocuklar dinlerine göre, Müslüman ve Hristiyan din görevlileri gözetiminde yetiştiriliyordu. Küçük yaşlardaki mahkûmlar için de ıslahhanede ayrı bir bölüm tahsis ediliyordu.⁴⁷⁰

3.2.7.1. Niş Islahhanesi

Yetim ve kimsesiz çocukların barınma, eğitim ve meslek edinmelerini sağlayan 1863'te Mithat Paşa tarafından kurulan bir kurumdur.⁴⁷¹ “*Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların ıslahı daha hayırlıdır..”*”⁴⁷² ayetindeki “yetimlerin ıslahı” ifadesine izafeten bu ismin verildiği söylenir.⁴⁷³ Mithat Paşa, 5-6 yaşından büyük, 12-13 yaşından küçük yetim ve kimsesiz çocukları toplattırarak Niş Islahhanesinde barındırmış ve eğitime tabi tutmuştur.⁴⁷⁴

3.2.7.2. Rusçuk ve Diğer Islahhaneler

Bulgaristan'ın tamamını içeren “Tuna vilayeti” olarak kurulup Mithat paşa buraya vali olunca, Niş'teki başarısından dolayı burada da Rusçuk ıslahhanesi kurdu. Akabinden Köstence ve Sofya ıslahhaneleri kuruldu. Rusçuk'ta kızlar için ikinci bir ıslahhane daha kuruldu. Daha sonra ülkenin çeşitli merkezlerine (Bağdat, Selanik, Şam,

⁴⁶⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. yay. İstanbul 1983, II, 359.

⁴⁷⁰ Yazıcı, 32.

⁴⁷¹ Yazıcı, 30.

⁴⁷² Bakara, 2/220.

⁴⁷³ Yazıcı, 36.

⁴⁷⁴ Yazıcı, 32.

Aydın, İzmir, Bursa, Kastamonu (kızlar kısmı ile beraber), Sivas, Halep, İskodra (kızlar kısmı ile), Edirne, Erzurum, Bosna, Trabzon, Diyarbakır, Trablusgarp, Prizen, ve Üsküp) ıslahhaneler açıldı.⁴⁷⁵

3.2.8. Mekteb-i Sanayi

Islahhanelerin bir nevi ileri bir adımı sayılan, yetim ve kimsesiz çocuklara öncelikli meslek ve sanat eğitimi veren okullardır. Uzun bir hazırlık döneminden sonra yine Mithat Paşa'nın gayretleriyle açılmıştır. İlki İstanbul'da 1868'de açılmıştır. Din ayırımı yapılmaksızın yetim ve kimsesiz çocukların durumu dikkate alınarak eğitime başlamıştır.⁴⁷⁶ Söz konusu bu okulların dahili (yatılı) ve harici (gündüzlü) şubeleri bulunuyordu. Dahili kısmı, 13 yaşından küçük olmak şartıyla yetim ve kimsesiz çocuklara yönelikti. Suç işlemiş çocuklar da bu kısımda eğitim görüyordu. Harici kısmı ise diğer bazı şartların yanında 30 yaşını aşmamış olan kimseleri kabul ediyordu.⁴⁷⁷

3.2.9. Daru's-Şafaka

“Şefkat evi” anlamına gelir. Yetimler için açılan önemli bir kurumdur. 30 Mart 1865'te faaliyete geçen “Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye” üyeleri tarafından 1873'te Daru's-Şafaka kuruldu.⁴⁷⁸

3.2.10. II. Abdulhamid Dönemindeki Kurumlar

3.2.10.1. Daru'l-Hayr-ı Âlî

II. Abdülhamit tarafından misyoner yetimhanelerine karşılık olarak kurulan ıslahhane tarzında bir yetimler yurdu. Yetimler için 1903 yılında kurulan II. Abdulhamit'le özdeşleşmiş olan Daru'l-Hayr-ı Âlî, “*işsiz güçsüz dolaşan haneberduş gençlerle korunmaya muhtaç oğlan çocuklar*” için sanayi mekteplerine hazırlık niteliğinde bir yetimhane olarak düşünülmüştür. Eğitim sistemi ise başlangıçta kırk erkek, kırk kız olarak ve ilk sene hazırlık daha sonraki eğitim süresi ise yedi yıl olarak

⁴⁷⁵ Yazıcı, 38-42.

⁴⁷⁶ Yazıcı, 38-42.

⁴⁷⁷ Yazıcı, 43.

⁴⁷⁸ Yazıcı, 43-44.

belirlenmiştir. Fakat uygulamada kız çocukların olması bazı sakıncalar doğurabileceğinden Daru'l-Hayr-ı Âlî'ye yalnız erkek çocuklar alınmıştır. Daru'l-Hayr-ı Âlî eğitime başladıktan sonra çok fazla talep görmeye başladı ve 1909 yılında ise talebi karşılamadığı için lağvedilmek zorunda kalmıştır.⁴⁷⁹

3.2.10.2. Cem'iyet-i İmdadiye

Yetimlerin himayesi amacıyla bizzat padişahın katkılarıyla Fatma Aliye Hanım⁴⁸⁰ başkanlığında 1897'de kurulmuştur.⁴⁸¹

3.2.10.3. Esirgeme Derneği

Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım'ın başkanlığında 1908'de yetimleri himaye için kurulmuştur.⁴⁸²

3.2.11. Himaye-i Etfal Cemiyeti

Kimsesiz çocukların bakımı için kurulan kuruluşların ihtiyaca cevap vermemesi üzerine, bu cemiyet kurulmuştur. İlk olarak Kırklareli'nde 1908 yılında faaliyete geçmiş ve Balkan savaşına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. 6 Mart 1917'de ulusal düzeyde kuruldu. 1. Dünya savaşında yetim ve göçler nedeniyle bakıma muhtaç çocukların artması üzerine cem'iyet İstanbul Firuzağa'da 100 kişilik kapasiteli bir çocuk misafirhanesi açarak işe başladı. Çocukların ailelere de verilmesinde aracılık etti. Çocukları çok yönlü korumayı amaçlayan bu cem'iyet, 1923'e kadar hizmet verdi.⁴⁸³

3.2.12. Daruleytam

Mimarı Maarif nazırı Ahmet Şükrü Bey'dir. Onun teklifi ve Enver Paşa'nın katkılarıyla kararlaştırılmıştır. 24 Kasım 1914'te sivil girişim olarak kuruldu, 2 Nisan 1917'den itibaren devlet himayesine alınan bu kurum, Balkan ve 1.Dünya savaşında

⁴⁷⁹ Nadir Özbek, "II. Abdulhamid ve Kimsesiz Çocuklar Daru'l-Hayr-i Âlî", *Tarih ve Toplum Ansiklopedik Dergi*, XXXI, 182, (Şubat 1999), 14-16.

⁴⁸⁰ Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Ünlü bir yazardır. İlk kadın romancı olarak bilinir.

⁴⁸¹ Yazıcı, 44.

⁴⁸² Yazıcı, 44.

⁴⁸³ Makbule Sarıkaya, "Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi*, III/3, Ocak 2003, 193-194.

yetim kalan çocuklar için çare arama sonucu kurulmuş ve Cumhuriyet dönemine kadar hizmet vermiştir.⁴⁸⁴

3.2.13. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Türkiye'de yoksul ve korunmaya muhtaç çocuklara ve ailelere bakım, eğitim, sağlık, kültür hizmetlerini sistemli bir biçimde sunmak için oluşturulmuş bir kurumdur.

Yetim çocuklara bakma görevini üslenen kurumların yetersiz kaldığının görülmesi üzerine 1908 yılında Kırklareli'de "*Himaye-i Etfal Cemiyeti*" kurulmuştu. Balkan Savaşı'na kadar çalışmalarını yürütmüştü. Daha sonra 1917'de İstanbul'da aynı amaçlarla "*İstanbul Himaye-i Etfal*" adlı ulusal dernek ile 1921'de Ankara'da aynı nitelikte bir dernek olarak *Himaye-i Etfal Cemiyeti* (HEC) kuruldu. 1923 yılında "*İstanbul Himaye-i Etfal*" feshedildi. Ancak Ankara *Himaye-i Etfal Cemiyeti* varlığını sürdürdü.

Barınma, tedavi, pansiyonlar, bakıcı ve anaokulları, gıda ve para yardımları gibi çeşitli hizmetler gerçekleştiren dernek, 1980'de büyük bir ekonomik sıkıntı içine düşen kurum, askeri darbeden sonra kapanış sürecine girdi. 5 Mayıs 1981'de Resmi gazetede yayınlanan kararla dernek feshedildi, görevleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devredildi. 1983'te resmi gazetede yayınlanan '*Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu*' ile dernek statüsünden çıkarılarak "*Çocuk Esirgeme Kurumu*" adıyla devlet kurumu haline getirildi. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın yönetiminde, kamu tüzel kişiliği olan katma bütçeli bir kurum haline geldi. 1991'de çıkartılan Kanun hükmünde kararname ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Başbakanlığa bağlanmıştır.⁴⁸⁵

3.3. ÇOCUK ESİRGEME KURUMLARININ AMACI VE KÖTÜYE KULLANILMAMASI

Savaşlar veya doğal felaketler sonucunda çocukların yetim, kadınların dul kaldıkları ve muhtaç duruma düştükleri dünya hayatının açık bir gerçeğidir. İslâmiyet, dünyada insanlar arasında hak ve adaleti sağlamak, muhtaç ve düşkünleri korumak

⁴⁸⁴ Yazıcı, 45.

⁴⁸⁵ <http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/tr/html/10517/Tarihce>

üzere gönderilmiştir. Savaşlardan, felaketlerden etkilenecek korunmaya ve yardıma muhtaç duruma düşenlerin başında çocuklar gelmektedir. Kur'an ayetleri ve Allah Rasûlü (s.a.s.)'in emir, tavsiye ve uygulamaları, yetimlere karşı hassas tutumu bütün müminleri bu konuda adım atmaya yöneltmiştir. Bu itibarla, bireysel çabaların yanı sıra kurumsal faaliyetler de gerçekleştirilmiştir.

Asr-ı Saadetten günümüze kadar, İslâm toplumlarında, gerek sivil toplum kuruluşları, gerekse de devlet kurumu olarak yetim, kimsesiz çocuklar ve dul kadınların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hizmet verdiklerini görüyoruz.

Çocuk ve kadınlara yönelik hayır faaliyetlerine katılan Müslümanların amacı, diğer dini emirlerde olduğu gibi Allah ve Rasûlü'nün direktiflerine itaat etmek suretiyle uhrevi kazanç elde etmektir. Bu amaç ise söz konusu muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanmasıyla gerçekleşir.

Çocuklara yardım için oluşturulan kurumların yalnızca muhtaç çocukları ve dul kadınları hedef alması gerekmektedir. Bu amaçla oluşturulduğu halde zaman içinde amacı dışına çıkması halinde beklenen uhrevi kazancın da gerçekleşmeyeceği bilinmelidir.

Yetimlere tahsis edilen çeşitli yardım unsurlarından başkalarının faydalanma hakkı olmadığı açıktır. Ancak yetimlerin sorumluluğunu üstlenen ve organizatör konumunda bulunan kimselerin kendileri de muhtaç durumda ise yaptıkları hizmetin bir nevi ücreti olarak bazı haklardan istifade etmelerine ruhsat verilmiştir. Nitekim bir kişi, Peygamber (s.a.s.)'e gelerek: “Ya Rasûlullah! Ben fakirim, hiçbir şeyim yok, üstelik bir de yetimim var!” deyince, Rasûlullah (s.a.s.) o kimseye şöyle buyurdu: *“Yetimin malından ye! Ancak bunu yaparken ne israfa kaç, ne aceleci ol, ne de yetimin malını kendine mal et.”*⁴⁸⁶

Ancak muhtaç durumda olmayanların istifade etmelerine izin verilmemektedir. Kur'an-ı Kerim, yetim malını haksızlıkla yiyenlerin karınlarına ateş doldurduklarını ve çılgın bir azaba atılacaklarını bildirmektedir.⁴⁸⁷ Kanaatimizce yetimlere yönelik hayır kurumlarının yöneticileri ve ilgili elemanları da yetimin vasi veya velileri

⁴⁸⁶ Ebû Dâvud, Vesâyâ, 8; Nesâî, Vesâyâ, 11.

⁴⁸⁷ Nisa, 4/10.

konumundadırlar. Muhtaç durumda oldukları taktirde hadisçe bildirilen ruhsattan istifade edebilirler, ancak ihtiyaç olmaksızın istifade etmemeleri gerekir.

Cahiliyye döneminde yetim mallarını gasb edenler ve haksızca yiyenler gibi, ne yazık ki günümüzde de hayır kurumlarında yolsuzluk yapanlara, yetimlere verilmiş hakları zimmetine geçirenlere rastlamak mümkündür. Bunların dünyada rezil olacakları, ahirette de acıklı bir azaba maruz kalacakları unutulmamalıdır.

3.4. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) YETİMLERLE İLGİLİ TAVSİYESİNİN ÇOCUK ESİRGEME KURUMLARINA KATKILARI

Peygamber (s.a.s.) yetim çocuklarla ilgili tavsiyelerle yetinmemiş, onlara sevgisini, rahmetini verdiği gibi, hane-i saadetini de alabildiği kadar yetim çocuklara açmıştır. Yetimlerin sağlıklı yetiştirilmesi için aile ortamında barındırılması gerektiğine işaret etmiştir. Yetimle ilgili tavsiyelerinde, barındırılması, her türlü ihtiyacının karşılanması ve yetiştirilmesi gibi tüm faaliyetleri içine alan yetimi sahiplenmeyi ifade eden “kâfilü'l-yetim” kavramı sıkça yer almaktadır. Cennette kendisiyle beraber olmak isteyenlere “kâfilü'l-yetim” olmayı işaret etmiştir.

Hiz. Peygamberin tavsiye ve uygulamaları sonraki Müslüman toplumlarda yetim çocuklarla ilgili vakıf, dernek ve kurumlara ışık olmuştur. Yetimlerin Hane-i Saadette barındırılmaları da çocuk yuvalarına, yetim barınma evlerine temel olmuştur.

Ancak O rahmet Peygamberi (s.a.s.)“Allahım, ben iki zayıfın hakları konusunda zorlanıyorum: yetim ve kadın.”⁴⁸⁸ümmetin yeterince ve içini rahatlatacak tarzda yetim ve kadınlara haklarını vermediklerinden dert yanmıştır.

Tarih boyunca alkışlanacak güzel faaliyetler yapılmasına karşın yine de bazı noktalardan nebevi tavsiyelere yeterince uyulmadığı ortaya çıkmaktadır. Bulardan tesbit edebildiğimizi sunuyoruz:

3.4.1. Ailevi Himayesi Sağlayamamaktadır

Yetim çocukların ev ortamında barındırılıp yetiştirilmesi, Kur'an'da da tavsiye edilen Nebevi bir proje olduğu anlaşılmaktadır. Peygamber (s.a.s.) uygulamasını bizzat

⁴⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 633; İbn Mace, Edeb, 6.

hane-i saadetinde başlatmış büyük bir model ve örnek olmuştur. Bu uygulamaya çoğu katılmıştır. Ancak sahâbeden sonraki dönemlerde bu nebevi projeye ümmet tarafından yeterince ilgi gösterilmediğini görüyoruz. Bu faaliyet bireysel bir çabanın ötesine geçmemiştir. Ancak maddi ve manevi destekler ve devlet adamlarından bazılarının girişimleri sonucu, aile ortamına benzer yetimhaneler yapılmıştır. Yetimhanelerin ise büyük ölçüde istenen manevi eğitimi vermediği, aile atmosferi oluşturmadığı sonuçlarından anlaşılmaktadır. Oysa müminlere tavsiye edilen, bu çocukları kendi öz çocuklarının yanına alarak babalık etmek, vefat eden babanın yokluğunu mümkün olduğu kadar hissettirmemektir. Ancak yine de Kur'an tabiriyle "islah" gerçekleştirmeyecekse ev ortamında ısrar etmenin de bir mantığı yoktur.⁴⁸⁹

3.4.2. Bütün Muhtaç Çocuklara Hizmet Ulaştırılamamaktadır

Devletler ve yetimlere hizmeti kendilerine hedef seçen girişimciler, bütün muhtaç çocuklara gereken hizmeti ulaştıramamışlardır. Devletler, askere almada herkese ulaşılma noktasında gösterdikleri hassasiyet ve başarıyı ne yazık ki yetimlerin tesbitinde gösterememişlerdir. Her dönemde sefil bir hayat süren ve tehlike saçan kimsesiz sokak çocuklarının fazlalığı, bunu açıkça göstermektedir. Osmanlı döneminde yetimlere yönelik yapılan çalışma ve hizmetlerin büyüklüğüne rağmen külhanbeylerinin varlığı da bunun açık bir kanıtıdır.

3.4.3. Yetim Çocukların Eğitimi ve Topluma Kazandırılması Konusunda Atılan Adımlar Yetersiz Kalmaktadır

Perişan bir hayat sürdüren, akranlarından birçok yönlerden eksik bulunan, ekonomik sıkıntılar yaşayan, küçük yaşlarda büyükler gibi iş hayatına katılan yetim çocukların fazlalığı bunu göstermektedir.

Avrupa medeniyetinin ürünü olan yaşlıların bir araya toplatıldığı "Huzurevleri" huzur sunmaktan uzak olduğu gibi Sünnette yeri bulunmayan yetimlerin bir araya toplandığı "yetimhaneler" yetimlerin topluma entegre olmalarını güçleştirmiştir.⁴⁹⁰ Çünkü toplumdan dışlanarak adeta sivil hayattan çıkarılarak barındırılan çocukların

⁴⁸⁹ İbrahim Canan, *İslâm'da Çocuk Hakları*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1981, 68-88.

⁴⁹⁰ Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-ü Sitte Tercüme ve Şerhi*, I, 398-399.

sonradan sivil hayata ayak uydurması hayli zordur. Sonuç olarak yetimhane gibi bir kurumun Hz. Peygamber'in sünnetine uygun olmadığını belirtmek istiyoruz.

SONUÇ

İnsan fitraten medeni olarak yaratılmıştır. Bu nedenle toplum halinde yaşamaları, birbirleriyle yardım ve dayanışma içinde olmaları zorunlu kılınmıştır. Hiç bir şeye ihtiyacı olmayan Allah, insanları birbirlerine muhtaç olarak yaratmıştır.

İnsanlar kullukta ve Allah’a karşı eşittirler. Allah’ın tabi tuttuğu imtihanın bir gereği olarak, birbirlerine muhtaç olup yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunmalarının gereğine binaen insanlar, güç, ekonomi ve bir kısım hayat şartları yönünden farklı yaratılmışlardır. Zayıf-güçlü, zengin-fakir, gibi temel farklılıklar bulunduğu gibi, ırk, zevk, renk, yetenek gibi olgular itibariyle de farklıdırlar.

İnsan akıl, düşünce, vicdan, iman merkezi olan kalb gibi manevi üstün yetenek ve duygularla donatıldığı gibi, herhangi bir baskı ve zorlama altında kalmadan hakkı tutmasını sağlayacak “irade”yi sağlıklı bir şekilde kullanabilmesi ve dünya hayatını sürdürebilmesi için hayvani ve süfli (aşağılık) duygular da verilmiştir. Bu hayvani hislerden en kapsamlı ve tehlikeli olanı “bencillik”tir. Hırs ile donatılmış bu bencillik duygusuna yaratılıştan sınır konulmadığından başkalarına zarar verebilecek mahiyettedir. İnsanlar arasında gerçekleşen acımasız savaşlar, saldırılar, katliamlar bunun sonucudur.

Dünya tarihi boyunca gerek savaşlar, gerekse de doğal afetler çocukların yetim, kadınların dul kalmasına sebep olmuştur. Allah’ın meşietiyile hiç bir insani veya doğal etki olmadan da dul ve yetim kalanların varlığı da bilinmektedir.

Yüce Yaratıcı, haksızlıkları önlemek, insanlar arasında adaleti sağlamak, muhtaçların korunma ve yardımının sağlanması için din ve Peygamberler göndermiştir. Tüm insanlığa bu konuda rehberlik edecek, gerçek adaleti tesis edecek, dünya hayatını her türlü kötülüklerden arınmış huzurlu bir yapıya kavuşturacak ve Ahirette de cenneti kazandıracak en kapsamlı donanımına sahip olarak gönderilen Hz. Peygamber Muhammed (s.a.s.)’dir.

Bu çalışmamızda O’nun yalnızca yetimlere yönelik emir, tavsiye ve uygulamalarını konu edindik. Hz. Peygamber’in söz konusu bu mesajlarına uyulur ve uygulamaları model alınır, toplumda en muhtaç durumdaki insanlardan olan dul ve yetimlerin tüm sorunlarının çözüleceği, toplumla entegre olacakları, herhangi bir olumsuzluğun yaşanmayacağı muhakkaktır.

En olumsuz şartlarda bile iyi ve güzel işlerin yapılabilceğı, olumsuzlukların bertaraf edilebileceğı, hatta hiç umulmadık kimselerden üstün bir çaba ile en mükemmel sonuçlar elde edilebileceğı, Peygamber (s.a.s.)'in uygulamalarından anlaşılmaktadır. Yeryüzünü münbit olarak yaratan Allah, topraktan cennet gibi bahçelerin de, cehennem gibi dikenli, rahatsız edici ortamların oluşturulabileceğini göstermiştir. Bütün mesele insanın tavır ve çabalarına kalmıştır. Hak şerleri hayr eyler. Ancak cennet gibi yaratılan dünyayı koruyup cennet hayatı yaşamak da onu yaşanmaz bir duruma getirip cehenneme çevirmek de insanın elindedir.

Mekke döneminin başlarında nazil olan Duhâ suresinin 6. ayetinde Peygamber (s.a.s.)'e hiteben: “(O Rabb.) seni yetim bulup da barındırmadı mı?” buyurmaktadır. Bu dinin Peygamberinin kendisinin bir yetim olduğunu ve İslâm'la barındırıldığını hatırlatarak, 9. ayette “Öyleyse sakın yetimi üzme!” ifadesi ile tüm yetimler için tembihte bulunmaktadır.

Evet, İslâm Peygamberinin kendisi yetim olarak yetişmiştir. Duhâ suresindeki bu ayetler İslâm'ın yetimlere verdiği önemi gösterdiği gibi, yetimlerin de İslâm için önemine işaret etmektedir. Yetimlerin İslâm'ın yayılıp yükselmesinde önemli temel taşı oldukları da bu ayetlerin işaretleri arasındadır.

İslâm, yetimleri, mazlumları, miskinleri, fakir ve kimsesizleri kucaklamış ve onları koruma altına alarak şefkat kolları altında barındırmıştır. İslâm tarihi dikkatle incelendiğinde, yetimlerin de bu dinin temelinde oldukları, hizmette emeklerinin büyük olduğu görülecektir.

Hz. Peygamberin (s.a.s.)'in evinde barınan birçok yetim vardı. Başta çok hadis rivâyetiyle ünlü Enes b. Mâlik (r.a.) olmak üzere, hanımlarından Hz. Hatice'nin oğlu Hind; Hz. Sevde'nin ölen kocasından kalan çocukları; Hz. Ümmü Seleme'nin çocukları; Hz. Ümmü Habibe'nin kızı Habibe; Hz. Meymune'nin oğlu gibi tüm bu çocuklar, Peygamber (s.a.s.)'in evinde ve O'nun gözetiminde yetişmiş yetimlerdir.

Medineli ilk Müslüman olan Hz. Es'ad b. Zürene vefat ettiğinde 4 küçük çocuğu vardı. Onları Rasûlullah (s.a.s.)'e emanet etmişti. İşte bu çocuklar da O'nun evinde barınan ve gözetiminde yetişen yetimlerdi.

Kendi çocukları olmayan Hz. Aîşe annemizin odasında barınan yetim kalmış dört yeğeni vardı. Kendisi de Peygamber (s.a.s.)'in terbiyesinde yetişen Hz. Aîşe'nin

yetimlere karşı özel bir ilgisi ve yardım etme hevesi bulunuyordu. Evinde barınan yetimlere annelik etmiş ve onları en güzel terbiyeyle yetiştirmiştir. Bu yetimler büyük âlimler olmuşlar ve İslâm'ın hizmetinde önemli konuma gelmişlerdir.

Çoğu çocukluğunda yetim kalmış gençlerden oluşan ve hayatlarını Peygamber (s.a.s.)'den ilim öğrenmeye adanmış sahâbîler de Mescid-i Nebevî'nin bitişiğindeki “suffa” denilen bir yerde barınıyorlardı. Bunların başında Ebu Hüreyre gelmektedir ki en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Bugün İslâm'ın birçok meselelerini bilmemizde onun payı büyüktür.

Yine Peygamberimiz (s.a.s.)'in kendisi için “Benim Havarim” dediği Zübeyr b. Avvam başta olmak üzere, Ebu Zer el-Gıfarî, Mikdad b. Esved, Abdullah b. Ravaha, Osman b. Maz'un gibi büyük sahâbîler de yetim olarak yetişmiş ve İslâm'ın önemli şahsiyetleri olmuşlardır.

Gariptir ki Mescid-i Nebevî'nin arsası da Es'ad b. Zürene'nin himayesinde bulunan Sehl ve Süheyl adlarında iki yetim çocuğa aitti. Onlar arsalarını bağışlamak istemişlerse de Peygamber (s.a.s.) kabul etmeyerek onlardan satın almış ve haklarını korumuştur.

Peygamber (s.a.s.) yetimlere sahip çıkma ve bizzat evinde ya da mescidinde bir yurt açarak barındırmasıyla, hem ilahi emre itaat etmiş, hem de yetimlere sahip çıkılınca ne güzel sonuçlar elde edildiğini göstermiş olmaktadır. Şehadet parmağıyla orta parmağını göstererek “*Ben ve yetime sahip çıkan kimse cennette bu ikisi gibi beraber olacağız!*”⁴⁹¹ buyurmuştur.

Asr-ı Saadetten sonraki dönemlerde yetimlerin himayesine yönelik yapılan çalışmalarda insani duyarlılıktan çok Hz. Peygamberin (s.a.s.) emir ve tavsiyelerinin katkısı vardır. Ancak O'nun isteğiyle birebir örtüştüğü, yeterince ve hakkıyla uygulanabildiği söylenemez.

Yetim malını yemekle ilgili ilahî tehdit nedeniyle, yetim malından kaçınayım derken, yetimi rencide edici tavır içine girdiklerini de kaydedelim. Oysa yetimin yetimliklerini kendilerine hissettirmemek esas olduğu halde bir ziyaret sırasında ikram

⁴⁹¹ Buhârî, Talak, 25.

edilen çayı bile “bu yetim malıdır, ben alamam!” şeklinde kırıcı bir duruma sebep olmaktadır. Oysa gönül alıcı, hoşâ giden bu ikramlar reddedilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Abdulgâki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2001.
- Ahmed Bin Hanbel, *Müsned*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, (2. Baskı), İstanbul 1996.
- Akyüz, Vecdi, "İslâm'da Yetim Hakları ve Sorumluluğu", *İHH İnsani Yardım Vakfı Yetim Sempozyumu*, İstanbul Haziran 2006.
- Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2008.
- Atalay, Besim, *Divan-ı Lugati't-Türk Dizini*, Türk. Dil Kurumu yay., Ankara 1998.
- Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan yay., İstanbul 1996.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, I-XXX, KUBA (Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı) Yay., İstanbul 1997.
- Ayral, Mehmet Şirin, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Ü.S. B.E., Konya 2007.
- Azimâbâdî, Ebu Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak, *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, I-XIV, (2. Baskı), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Beyhaki, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *el-Cami li-Şuabi'l-İman*, Thk.: Muhtar Ahmed en-Nedvî-Abdulali Abdulhamid Hamıd, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, I-XXIV, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.
- Bikâî, Burhâneddîn Ebu'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver*, I-IIIIV, (Birinci Baskı) Thk.: Abdürrezzâk Ğâlib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1995.
- Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, T.D.K. Yayınları, Ankara 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Edebü'l-Müfred*, Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1989.

-----, *Tarihu Kebîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1986.

-----, *el-Camiu's-Sahih*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1979.

Canan, İbrahim, *İslâm'da Çocuk Hakları*, Yeni Asya yay., İstanbul 1981.

-----, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., İstanbul Tsz..

Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkamu'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2013.

Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1978.

Coşar, Asiye Mevhibe, "*Edebiyatta Öksüz ve Yetimler*", *Savaş Çocukları Öksüz ve Yetimler*, Editörler; Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Kırmızı Yay., İstanbul 2003.

Cürcani, Seyyid Şerif, *Kitabu't-Ta'rifât (Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü)*, Bahar Yay., İstanbul 1997.

Cürcanî Abdullah b. Ady, *el-Kâmil fî Dufâi'r-Ricâl*, Thk. Dr. Süheyl Zekkâr, Daru'l-Fikr, (3. Baskı), Beyrut 1998.

Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *es-Sünen*, Çağrı yay., İstanbul 1981.

Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l Hadîs*, I-VII, Ekin Yay., İstanbul 1998.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.

D.İ.B., *Kur'an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 6. Baskı, Ankara 2010.

Döndüren, Hamdi, *Osmanlı'da Esnaf Vakıfları*, Altınoluk Dergisi, Ekim-1990, Sayı: 56.

Ebû Davûd, Muhammed b. Süleyman b. İshak es-Sicistanî, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.

Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit, *el-Müsned*, Thk. Ebu Muhammed el-Esyutî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.

- Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh Esbehânî, *Kitabu Tarih-i Esbahân (Zikru Ahbâr-i Esbahân)*, Thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Elbânî Muhammed Nasıruddin, *Silsiletu Ahadisi's-Sahihave Şeyün min Fikhiha ve Fevâidiha*, Mektebetü's-Selam, Şam 1985.
- , *Silsiletu Ahâdîsi'd-Da'îfetü ve'l-Mevduati ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Ümmeh*, Mektebetü'l-Maârif, Riyâd 2000.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yayınları, (44. Baskı), İstanbul 1996.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul 1975.
- Eski, Nurullah, *Hak ve Sorumluluklar Bakımından İslâm Hukukunda Yetimler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Ü.S. B.E., Konya 2007.
- Eyüboğlu, E.Kemal, *13. Yüzyıdan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Eren yay., İstanbul 1973.
- Feyyumi, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhül-Münîrfi Garibi's-Şerhil-Kebîr*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1978.
- Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut Tsz..
- Halebî, Ali b. Burhaneddin, *İnsanu'l-Uyûn fi Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*, I-III, Daru'l-Ma'rife, Beyrut-tsz..
- Harun, Abdusselam Muhammed, *Tehzîbu Sîret-i İbn Hişâm*, I-II, Daru'l-Buhusu'l-İlmiyye, (14. Baskı), Kuveyt 1985.
- İbn Abdilber Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstiâb fi Marifeti'l-Ashab*, Thk. Halil Memun Şiha, Daru'l-Marife, Beyrut 2006,
- İbn Âbidîn, Seyyid Muhammed Emîn bin Ömer bin Abdülazîz, *Reddül Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Terc. A. Davudoğlu, Şamil Yay. İstanbul 1983.
- İbn Balabân, el-Emir Alâuddin Ali el-Fârisî, *el-İhsân bi Tertib-i Sahih-i İbn Hibban*, Thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1983.

- İbn Ebi'l-Hadîd, İzzüddin b. Ebi'l-Hasan, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-XV, Daru İhya-i Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1962.
- İbnu'l-Esir, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Thk. Adil Ahmed er-Rüfâî, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1996,
- İbn Hacer el-Askalanî, *el-Matalibu'l-Aliye bi Zevaidi'l-Mesanîdi's-Semaniye*, Thk. Abdullah b. Muhammed b. Said eş-Şehranî, Daru'l-Asime li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad-1998.
- , *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe*, I-VIII, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1853.
- , *Fethu'l-Bâri Bişerhi Sahihi'l-Buhârî*, I-XIV, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki-Muhibbuddin el-Hatib, Darü'r-Reyyan li't-Türas, Kahire 1986.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî, *Esmâu's-Sahâbe ve ma li-küllü vahidin minhüm mine'l-aded*, Thk. Müs'ad Abdulhamîd es-Sa'denî, el-Mektebetü'l-Kur'an, Kahire tsz.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemalüddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Thk., Mustafa es-Sakkâ, I-IV, Kahire 1955.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshak b. Yesar, *Sire (Mübtede' Meb'as ve Meğazi)*, Thk., Muhammed Hamidullah, İhyau Turasi'l-Arabî, 1981.
- İbn Kesîr, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer ed-Dimeşkî, *el-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi*, I-XV, trc.: Mehmet Keskin, Çağrı yayınları, İstanbul1994.
- , *Tefsirü'l-Kurâni'l-Azîm*, I-IV, Çağrı Yay., İstanbul 1987.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdillâh b. Ahmed, *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni' fi Fıkhî-İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1984.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Garibu'l-Hadis*, Thk. Abdullah el-Cuburî, Irak Evkaf Bakanlığı yay. Bağdat, 1977.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 2011.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadır, Beyrut 1990.

- İbn Sa'd, Muhammed ez-Zührî, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir*, I-XI, Thk, Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2001.
- İbn Seyyidinnâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî, *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megazî ve's-Şemâ'il ve's-Siyer*, I-II,Thk. Muhammed el Hatravî-Muhiddin Misto, Daru İbn Kesir, Beyrut Tsz..
- İsfehânî, Râgib, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Thk. Safvan Adnan Davûdî, Dâru'l-Kalem ed-Dâru's-Şâmiye, Beyrut 2009.
- , *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*,Thk. Muhammed Halil Ayntani, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 2010,
- Kardavi Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, (4. Baskı), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1980.
- Kazvinî, Ebu'l-Hasan es-Sündî, *Şerhu Sünen-i İbn Mace*, I-II, Daru'l- Cîl, Beyrut tsz..
- Konyalı, Mehmed Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyan fî tefsiri'l-Kur'an (Büyük Kur'an Tefsiri)*, I-XVI, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.
- Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi, (Mekke Devri ve Medine Devri)*, I-XI, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980-1981.
- Kur'an-I Kerim Meallerini Kıyasla, (2008), <http://www.kuranmeali.org>
- Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa,1998.
- Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l Kur'ân*, trc. ve notlar; M. Beşir Eryarsoy), I-XIX, Buruc Yay. 1. Baskı, 2000.
- Kutup, Seyyid, *fî Zilâl'il-Kur'ân*, trc. Saraç M.Emin; Şengüler, İ.Hakkı; Karlıağa Bekir, I-XVI, Hikmet yay., İstanbul 1979.
- Kültür Bakanlığı, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I-II, K.B. Yay., Ankara 1991.
- Luveys Maluf, *el-Müncid fî'l-Lüğa ve'l-Edeb ve'l-Ulum*, Matbaatü'l Katolikiyye, Beyrut 1960.
- Malik b. Enes, Ebu Abdillâh, *el-Muvatta'*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- M.E.B., *İslâm Ansiklopedisi*, M. E. B. yay., İstanbul 1986.

- Mevdûdî, Ebu'l-Âla, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, trc. N. Ahmet Asrar, Pınar yayınları, (3. Baskı), İstanbul 1992.
- , *Tefhimu'l Kur'an*, I-VII, İnsan Yay., İstanbul 1991.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtar*, Muhammed Ebu Dakika, Çağrı yay., İstanbul 1980.
- Mizzî, Cemalüddin Ebü'l-Haccac Yusuf, *Tezhibü'l-Kemal fî Esmâi'r-Ricâl*, Thk. Beşşar Avvad Maruf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1988.
- Mü'cemu'l-Furûku'l-Lüğaviyye, Thk. Şeyh Beytullah Beyat, İran Kum, H. 1429.
- Münavi, Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî, *Feyzu'l-Kadir Şerhu Camii's-Sağir*, tsh. Ahmed Abdusselam, (3. Baskı), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- Mübarekfûrî, Ebu'l-Ula, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bişerhi Camii't-Tirmizî*, tsh.: Abdurrahman Muhammed Osman, Daru'l-Fikr, Beyrut-2001.
- , *Minnetü'l-Mün'im fî Şerhi Sahih-i Müslim*, Daru's-Selâm, Riyad Tsz..
- Müslim, Ebu Hüseyin, b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Muttaki, Alaüddin Ali b. Hüsameddin el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal fî Süneni'l-Akvali ve'l-Ef'al*, Thk.: Bekri Hayanî-Safvet es-Saka, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1989,
- Nedvî, Seyyid Süleyman, *İslâm Ahlâk Nizamı*, Erkam Yay. İstanbul tsz..
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübra*, Thk. Dr. Abdulğaffar Süleyman el-Bindarî-Seyyid, Kesrevî Hasan, Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye, (1. Baskı), Beyrut 1991.
- Nevevî, Yahya b. Şeref, *Şerhu Sahih-i Müslim*, Daru'l-Hayr, Beyrut 1996.
- Özcan, Tahsin, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", *İ.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, yıl: 2006, sayı:14.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, M.E.B. Yay., İstanbul 1983.

- Râzî, Fahreddin, Tefsir-i Kebir *Mefâtihi'l-Gayb*, trc.: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Caferi Sadık Doğru; Akçağ Yay., Ankara 1988-1995.
- Razi, Ebû Bekir b. Abdulkadir, *Muhtasaru's-Sihâh*, Mektebetu'l-Lübnan, Beyrut 1988.
- Rıza, Muhammed Reşit ve Muhammed Abduh, *Tefsiru'l-Menâr*, I-XII, trc.: Mehmet Erdoğan, Ekin Yayınları, İstanbul 2011.
- Sarıcık, Murat, *İslâm Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.
- Sarıkaya, Makbule, "Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, III(3), (Ocak 2003), 193-194.
- Sayis, Muhammed Ali, *Tefsiru Ayâti'l-Ahkâm*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz..
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, *ed-Dürrü'l-Mensûr, fî Tefsiri bi'l-Me'sûr*, I-VIII, Daru'l-Fikir, Beyrut 1993.
- , *el-Camiu's-Sağîr fî Ahadisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut Tsz..
- Şa'ranî, Seyyid Abdulvahab, *Levâkihu'l-Envâri'l-Kudsiyye fî Beyâni'l-Uhûdi'l-Muhammediyye*, Şirketu Mustafa Babî el-Halebî, (2. Baskı), Mısır 1973.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylû'l-Evtâr min Esrari Munteka'l-Ahbar* Thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallak, Daru İbnü'l-Cevzî yay. Riyad 2006,
- Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fî tefsiri'l-Kur'an*, Mütercim Vahdettin İnce, Kevser yay., İstanbul tsz..
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebir* I-XXV, (2. Baskı), Thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Mektebetu ibn Teymiye, Kahire-Tsz..
- , *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, (1. Baskı), Thk. Tarık b. Avdillah-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyinî, Daru'l-Haremeyn, Kahire 1995.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Halid, *Cam'iu'l Beyân an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I-XXX, Riyad 2003.
- Temîmî, Abdurrahman b. Hasan, *Fethu'l-Mecîd Şerhu Kitabi't-Tevhîd*, Thk. Muhammed Hamîd el-Fakî (7. Baskı) Matbaatu Sünneti'l-Hamidiyye, Kahire 1957.

- Temîmî, Ebu Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Musulî, *Müsnedu Ebi Ya'lâ*, Thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIII, (1. Baskı), Daru'l-Me'mun li't-Turas, Şam 1988.
- T.D.K. *Türkçe Sözlük*, (9. Baskı), T.D.K. yay., Ankara 1998.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen, (el-Camiu's-Sahih)*, Thk. ve Şerh: Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır, Tsz..
- , *Şemail-i Şerife*, trc. Hüsameddin en-Nakşibendî, Hilal Yay., İstanbul 1976.
- Uğur, Mücteba, *Hicri I. Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı yay., İstanbul 1980.
- Uluşal, Neşet, *Kur'an'da Yetim Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ü.S.B.E., İstanbul 2006.
- Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbabu'n-Nüzul*, Thk., Eymen Salih Şaban, Daru'l-Hadis, Kahire 2003.
- Vâkıdî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l- Meğazî*, Thk. Marsden Jones, Daru'l- E'lamî, (3. Baskı), Beyrut 1989.
- Yazıcı, Nesimi, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXXVIII(1), (2007), 1-46.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini, Kur'an Dili*, (I-X), Azim Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Zebidî, Muhibbuddin Ebu'l-Feyz es-Seyyid Murteza, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, Matbaatü'l-Vehbiyye, Kahire 1890.
- Zehebî, Şemsu'd-din Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Thk.: Şuayb Arnavut, (I-XXIII), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1986.
- Zemahşeri, Cârullah Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekavil fî Vücuhi't-Te'vil*, (I-II), Daru'l-Hadis, Kahire tsz..
- Zeydan, Abdulkerim, *Ahkamu'l-Lakit*, Beyrut tarhsiz.
- , *Fıkah Usulü*, trc. Ruhi ÖZCAN, Emek Matbaası, Ankara 1982.
- Zeylaî, Cemalüddin Ebu Muhammed b. Abdillâh b. Yusuf, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye* (I-IV), Daru'l-Hadis, Kahire tsz.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Şadiye YILMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Mardin, 19/12/1971
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	1988 yılında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu.
Y. Lisans Öğrenimi	Tez bitirme aşamasında devam ediyor.
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	2005 yılında Diyanet'in Konya Selçuk Eğitim Merkezinde İhtisas Kursunu tamamladı.
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	1999 yılında Mardin il müftülüğünde vaiz olarak göreve başladı. 2005 yılında Gazinatep il müftülüğünde vaiz olarak atandı. 2008 yılında Şanlıurfa il müftülüğünde vaiz olarak görev aldı. 2009 yılı Mayıs ayından itibaren Şanlıurfa İl Müftü Yardımcılığına atandı. 2015 yılı Ekim ayında Mardin Müftü Yardımcılığı görevine atandı. Halen bu görevini sürdürmektedir.
İletişim	
E-Posta Adresi	s.yilmaz47@hotmail.com
Tarih	23/01/2016